

Masteroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Nora Dörnbrack

Flerspråklighet og språkkontakt på 1700- og 1800-tallet i Trondheim

Masteroppgave i nordisk språk

Veileder: Ivar Berg

Mai 2019

Nora Dörnbrack

Flerspråklighet og språkkontakt på 1700- og 1800-tallet i Trondheim

Masteroppgave i nordisk språk
Veileder: Ivar Berg
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Aller først vil jeg takke veilederen min, Ivar Berg, for alle de nøye tilbakemeldingene, kyndige råd og den omtanken du viste til dette arbeidet. Entusiasmen din for Herman Hoës språklige verden er utgangspunktet for dette masterprosjektet.

En stor takk går også til Statsarkivet i Trondheim for en grundig innføring i bruk av arkivmaterialet og for all fremhenting av stadig nye bokser som var stappfulle av Hoës brev.

Til slutt vil jeg ta av hatten for Herman Hoë. Han, som kom som femtenåring til Trondheim for å bygge opp et liv så langt nord for hjembyen, har vært en stadig inspirasjon under arbeidet med denne oppgaven.

Innhold

Nomenklatur	XIII
1 Innledning	1
1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål	2
1.2 Historisk sociolingvistikk	3
1.2.1 Historieparadoks, anakronisme og uniformitetsprinsipp	4
1.3 Flerspråklighet	6
2 Historisk bakgrunn	9
2.1 Dansk–tyske bånd	9
2.1.1 Språklig situasjon i Danmark	9
2.1.2 Språklig situasjon i Slesvig	11
2.1.3 Om bruken av nedertysk i Nord-Tyskland	11
2.2 Flensburgere i Trondheim	13
2.3 Herman Hoës handelsvirksomhet og private liv	14
2.3.1 De første årene i Flensburg og i handelen	14
2.3.2 Herman Hoës private liv	15
2.3.3 Herman Hoës handelsvirksomhet	16
3 Metode og empiri	19
3.1 Innsamlingsmetoder	19
3.1.1 Arkiv	19
3.1.2 Utvalg av materiale	20
3.2 Brev som kildemateriale	21
3.3 Korpus	22
3.3.1 Dagboka til Herman Hoë	23

3.3.2	Brev fra Herman Hoë	23
3.3.3	Brev fra slekt og venner	24
3.4	Herman Hoës sosiale nettverk	24
3.5	Kvalitativ undersøkelse av historisk flerspråklighet	26
4	Gotisk og latinsk skrift	27
4.1	Utvikling og bruk av den gotiske og latinske skriftformen	27
4.2	Bruk av skrifttyper blant Herman Hoës barn	28
5	Språk i bruk	31
5.1	Teoretisk grunnlag	31
5.2	Språkbruk med familien i Flensburg	33
5.2.1	Nevø Gerhard Hoë	33
5.2.2	Venn fra Flensburg	35
5.2.3	Sammenfatning	35
5.3	Språkbruk med familien i Trondheim	35
5.3.1	Svigersønn Nils Gerbrandt Winther Brodtkorb	36
5.3.2	Sønn Gerhard Fredrik Hoë	36
5.3.3	Datter Frederikke Vilhelmine Møllerop	38
5.4	Sammenfatning	39
6	To diglossiske samfunn	41
6.1	Teoretisk grunnlag	41
6.1.1	Diglossi i Slesvig	41
6.1.2	Diglossi i Trondheim	42
6.2	Herman Hoës forhold til diglossiske samfunn	44
6.2.1	Diglossi i Flensburg	44
6.2.2	Diglossi i Trondheim	46
6.3	Sammenfatning	47
7	Språkskifte eller språkbevaring	49
7.1	Teoretisk grunnlag	49
7.2	Språkbruk i Herman Hoës familie over tid	50
7.2.1	Horisontal og vertikal flerspråklighet	50

7.2.2	Språkbruk i familien i Trondheim	51
7.2.3	Ytterligere faktorer	52
7.3	Sammenfatning	53
8	Kodeveksling	55
8.1	Teoretisk grunnlag	55
8.1.1	Tidligere forskning	55
8.1.2	Definisjon	57
8.1.3	Funksjoner av kodeveksling	59
8.1.4	Lånord, fremmedord eller kodeveksling – teori	60
8.2	Kodeveksling i Herman Hoës korrespondanse	63
8.2.1	Lånord, fremmedord eller kodeveksling – empiri	63
8.2.2	Morfologisk og syntaktisk integrering	65
8.2.3	Sjanger-spesifikk kodeveksling	66
8.2.4	Sanger og ordtak	72
8.2.5	Terminologi	73
8.2.6	Ekskludering	77
8.3	Sammenfatning	78
9	Drøfting	81
9.1	Utdanningens rolle	81
9.2	Nærhet og distanse	82
9.3	Enkeltfaktorer på samfunns- og individnivå	83
10	Konklusjon	85
	Vedlegg	91
A	Slektstre	91
B	Tabeller	93
B.1	Tabell over brev inkludert i korpuset	93
B.2	Antall nye borgere etter nasjonalitet i Trondheim i 1700-årene	95
C	Transkripsjon av utvalgte tekster	96
	Bibliografi	99

Sammendrag**107****Abstract****107**

Figurer

4.1	Eksempel på gotisk skrift	28
4.2	Eksempel på latinsk skrift	28
5.1	Språkbruk i Herman Hoës private nettverk	32
5.2	Koch og Oesterreichers (1994) modell	32
8.1	Oppbygging av ordforrådet	61
C.1	Skrifttyper i forbindelse med kodeveksling og lånord	97
C.2	Nevøens tyske rapport til Herman Hoë	97

Tabeller

1.1	De fire språkkompetansene	7
6.1	Diglossi i Slesvig	41
6.2	Diglossi i Trondheim	42
1	Tabell over brev inkludert i korpuset	94
2	Antall nye borgere etter nasjonalitet på 1700-tallet i Trondheim	95

Nomenklatur

DDO *Den danske ordbog. Moderne dansk sprog* (udatert)

DF *Dansk Fremmedordbog* (1999)

Duden *Duden. Das Herkunftswörterbuch* (2007)

DW *Deutsches Wörterbuch* (1854–1961)

MF *Meyers Fremmedordbog. Historisk Fremmedordbog* (1924)

MK *Meyers Konversationslexikon* (1885–1892)

NAOB *Det Norske Akademis Ordbok* (2018)

ODS *Ordbok over det danske Sprog. Historisk Ordbog 1700–1950* (udatert)

Tegn i transkripsjonen

De følgende tegnene som brukes i transkripsjonen, er hentet fra Haugen (2013, s. 95):

... | ... linjeskifte

... || ... sideskifte

< ... > tekst tilføyd av N.D.

| · ... · | overstrøket, understreket eller utradert i håndskriften

‘ ... ’ tekst som står over linjen

ḥụs underprikk for hver bokstav med usikker lese måte

○ uleselig bokstav, antall <○> er lik antall bokstaver

Herr tekst i kursiv markerer en forkortning som er skrevet fullt ut

Henvisning til brev i arkivet

Brevmaterialet er hentet fra både Spesialsamlingene ved NTNUs Universitetsbibliotek og Statsarkivet i Trondheim. Når jeg refererer til materialet fra Universitetsbiblioteket, viser jeg først til bibliotekets egen markering av dokumentet («Gunnerus XA Qv. 677 c-g») og så til avsenderen, mottakeren og datoen hvis det er kjent. Når jeg refererer til et brev i Statsarkivet, skjer det med henvisning til Hoës privatarkiv («PA-0280»), så til serien og boksen (eksempelvis «16.6»), og til slutt følger avsenderen, mottakeren og datoen hvis denne informasjonen er tilgjengelig. Jeg refererer fortløpende i teksten slik at fotnoter med identisk innhold alltid viser til det samme brevet, ikke til ulike brev sendt på samme dato. I tillegg finnes det en samlet liste over alle brev jeg refererer til, i vedlegg B.1. Når materialet er på et annet språk enn dansk eller engelsk, følger min egen oversettelse på norsk i den samme fotnoten som referansen står i. Ved siden av språket varierer også skrifttypen. I sitatene blir den gotiske skriften gjengitt med vanlig skrifttype, mens latinske bokstaver blir markert med skrifttypen *Courier*. I de originale brevene varierer skrivemåten av enkelte ord slik at de ikke alltid stemmer overens med den gyldige rettskrivingen. Variasjon i stavemåten gjenspeiler brevskriverens egen staving og blir ikke ytterligere markert i teksten.

1 | Innledning

Den ellefte juni 1766 var den slesvigske Herman Hoë (1751–1837) om bord i et skip som seilte inn i Trondheimsfjorden. Allerede på ankomstdagen i den daværende provinsbyen Trondheim begynte han i lære hos kjøpmannen Otto Beyer (1711–1778). Hoë fulgte i fotsporene til en rekke unge flensburgere som emigrerte til Norge for å drive med handel. Likeså som de andre slesvigske innvandrerne stod Hoë overfor en flerspråklig hverdag i både skrift og tale. Ved siden av den fremmedspråklige korrespondansen i forbindelse med den internasjonale handelen, var dansk det etablerte skriftspråket i Norge.

Allerede rundt 1525 hadde dansk avløst norsk i skrevne tekster (Stjernholm, 2014, s. 63). Dermed oppstod en norsk skriftkultur på dansk, mens talemålet til folk flest fortsatt var en norsk dialekt eller varietet (Torp & Vikør, 2003, s. 131–132). Hvordan Hoë håndterte dette språkmangfoldet, står sentralt i denne oppgaven. Eksempelvis svarer jeg på spørsmålet om han fulgte den danske skriftnormen nøye eller om norske og tyske innslag forekommer i materialet. Når det gjelder skriftspråket, gransker jeg bruken av den gotiske og latinske skriftformen, forholdet mellom skriftspråk og sted og skriftlig kodeveksling. Ut fra denne analysen går jeg varsomt frem for å spore utviklingen av Hoës talemål.

Lignende undersøkelser av tysk–norske familier på denne tiden fokuserer i stor grad på handelsbyen Bergen (jf. Nesse (2007)). Resultatene kan sammenlignes med språkbruken i Hoës familie slik at et tydeligere bilde for hele Norge oppstår. Utover det mangler omfangsrik forskning på språkbruk i dansketiden. Enkeltvis står utviklingen av den indre språkhistorien i fokus likeså som norskheter i danske tekster eller overgangsperioden fra mellomnorsk til nynorsk. Mye kan fortsatt forskes på kodeveksling i de senere årene frem mot 1814 (se Wiggen (2004) for ett av de få eksemplene). Med denne oppgaven vil jeg derfor utvide kunnskapen om språkbruk i dansketiden.

Oppgaven består av tre deler. Bakgrunnsdelen består av de første tre kapitlene. Hensikten med denne delen er å gi leseren innsikt i rammene som preger oppgaven. Her skal problem-

stillingen, den historiske bakgrunnen og metodevalgene fremstilles. Deretter følger hoveddelen som spenner fra kapittel 4 til kapittel 8. I hoveddelen er det viktig å knytte teorien og analysen tett sammen. Derfor innledes kapitlene med et avsnitt om teori før analysen av empirien følger. De siste to kapitlene danner avslutningsdelen. I denne delen fører jeg resultatene fra de enkelte kapitlene sammen og viser veien videre for fremtidig forskning på feltet.

1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

I denne oppgaven kaster jeg lys over flerspråklighet og språkkontakt på 1700- og 1800-tallet i Trondheim. Dette skjer gjennom granskingen av den språklige praksisen i private brev til et enkeltindivid og miljøet rundt ham. Privat korrespondanse står i fokus siden den i mindre grad er styrt av eksplisitte, formelle normer. På den måten åpner privat brevveksling for forekomst av muntlige trekk som eksempelvis kodeveksling. Handelskorrespondansen er dermed utelukket. Brevvekslingen mellom to nære familiemedlemmer, eksempelvis to brødre, kan derimot inneholde både private og arbeidsrelaterte temaer. I dette tilfellet er hele brevet tatt i betraktning på grunn av slektsbåndene. Overordnet står derfor problemstillingen:

Hvordan kan vi forstå og forklare språkbruken i den private sfæren i Herman Hoës familie?

Denne problemstillingen vil ikke resultere i et definitivt svar, men jeg vil heller komme frem til ulike forklaringsmodeller. For å nærme meg forklaringene, skal jeg undersøke fem deskriptive forskningsspørsmål:

- Hvilke språk ble brukt med hvilket familiemedlem?
- Hvordan stilte Hoë seg til diglossiske samfunn?
- Forandret seg Hoës språkbruk over tid?
- Forekommer det kodeveksling i brevene?
- Hvilke metaspråklige utsagn finnes om språkbruk?

Hele oppgaven bygger på problemstillingen og de deskriptive forskningsspørsmålene. I bakgrunnsdelen ser vi hvordan problemstillingen påvirker metodevalgene når det gjelder innsamlingen av data (kapittel 3). I hoveddelen blir forskningsspørsmålene tatt opp til debatt. Slik undersøker jeg forholdet mellom gotisk og latinsk håndskrift (kapittel 4), setter Hoës språkbruk i relasjon til brevpartneren (kapittel 5), sted (kapittel 6) og tid (kapittel 7) og analyserer

kodeveksling i materialet (kapittel 8). I avslutningsdelen fører jeg de enkelte analyseresultatene sammen slik at vi får et fullstendig bilde av Hoës flerspråklige praksis.

1.2 Historisk sociolingvistikk

For å svare på de nevnte forskningsspørsmålene, er det viktig å knytte sporene etter familiens språkbruk til den historiske konteksten. Eksempelvis førte den grundigere skoleutdanningen inkludert diverse utenlandsopphold av Hoës sønn til at han skrev på flere språk enn døtrene. Dette betyr at materialet må analyseres innenfor en faglig ramme som tar hensyn til denne historiske konteksten. Derfor inngår denne oppgaven i fagfeltet historisk sociolingvistikk.

Historisk sociolingvistikk opererer ved grensesnittet av tre hoveddisipliner: historie, sosialvitenskap og lingvistikk.¹ Kombinasjonen av de tre fagområdene kalles historisk sociolingvistikk og er først og fremst sociolingvistikk med fokus på tidligere språksteg (Bergs, 2005, s. 12). En grundig definisjon av feltet gis av Bergs (2005):

[The] main focus [of historical sociolinguistics] is language, and its main explanatory aim and interest should be linguistic forces and principles. [...] It incorporates extralinguistic evidence, data, and theories in order to account for its attested linguistic facts, and it does so in historical time. It may be concerned with questions of philology, mentalities, politics, textual histories, geography, bilingualism, standardization, questions of historicism, predicting and explaining, and also linguistic evolution, as long as linguistic facts are discussed in a historical dimension within frameworks of the social sciences. (s. 21)

Forskning innenfor historisk sociolingvistikk har frem til starten av 2000-tallet fokusert på den indre språkhistorien, særlig på den *diakrone* fonologiske, morfologiske og syntaktiske utviklingen av enkeltspråk (Nevalainen, 2011, s. 281–282).² Et godt eksempel på diakron morfologisk og fonologisk endring gis av Nevalainen (2011, s. 289–292) om utviklingen av det engelske verbalsuffikset i tredje person, entall: *-(e)s* og *-(e)th*. På 1500-tallet ble førstnevnte opprinnelig brukt i nordlige deler av Storbritannia, mens sistnevnte dominerte i tekster fra sørlige områder. Til å begynne med spredde suffikset *-(e)s* seg blant lavere sosiale sjikt i Sør-England. Deretter utbredte suffikset seg sosialt oppover til den omsider ble akseptert av de høyeste sosiale lag. På 1600-tallet hadde *-(e)s* erstattet *-(e)th* også i sørøstlige deler som hadde holdt lengst på suffikset *-(e)th* (Nevalainen, 2011, s. 291).

¹Se videre Bergs (2005, s. 8–21) for en nøye gransking av de enkelte sammenhengene mellom disse tre fagfeltene.

²Se videre «Historical Sociolinguistics: Origins, Motivations, and Paradigms» av Nevalainen og Raumolin-Brunberg (2012) for en nøye gjennomgang av fagfeltets forskningstradisjon.

Et eksempel på diakron forskning som tar utgangspunkt i den ytre språkhistorien, er forskningen til Nesse. Hun gransker flerspråklighet, språkkontakt og diglossi i Bergen med hensyn til de sosiolingvistiske faktorene som påvirket skrivernes språkbruk i historiske dokumenter. I artikkelen «1750–1850: The disappearance of German from Bergen, Norway» (2007) analyserer hun for eksempel hvordan Hansa-kontoret i Bergen påvirket språkvalgene til de tyske handelsmennene og hvordan språkbruken forandret seg da kontoret ble oppløst i 1756. Konkret vises betydningen av Nesses arbeid i kapittel 7.2.2 der jeg bruker forskningen hennes som utgangspunkt for å sammenligne den familiære språkbruken i norsk–tyske familier i Bergen og Trondheim. Dette resulterer i slutninger angående Hoës egen språkbruk over tid.

Utover diakron forskning byr historisk sosiolingvistikk også på muligheten til å granske materialet *synkront*, det vil si på et visst tidspunkt. I denne sammenhengen er forskningen til Nurmi og Pahta om flerspråklighet og kodeveksling i brev fra Storbritannia særlig relevant til denne oppgaven. For selv om det finnes utallige analyser av nåtidig kodeveksling, mangler det en sammenhengende tilnærming til historisk empiri. På bakgrunn av denne mangelen gransker Nurmi og Pahta materialet sitt og identifiserer sjanger-spesifikke funksjoner av historisk kodeveksling. Bruk av flere språk i ett brev kan dermed begrunnes ved hjelp av synkrone normer. For eksempel er adresser samt innledende og avsluttende hilsener gjerne skrevet på motespråket fransk, mens hovedteksten vanligvis er på engelsk (Nurmi & Pahta, 2012, s. 54–55). Kodevekslingen kan dermed brukes for å vise frem utdanningen som symbol for tilhørighet til den dannede eliten (Nurmi & Pahta, 2012, s. 54–55). Analysen av synkron kodeveksling i Hoës brev i kapittel 8.2 har forskningen av Nurmi og Pahta som forbilde.

Denne oppgaven bygger på historisk materiale fra 1700- og 1800-tallet for å kaste lys over diakrone utviklinger som språkskifte og synkrone fenomener som kodeveksling. Oppgaven er dermed et godt eksempel på hvordan både diakrone og synkrone studier av flerspråklighet kan se ut i den historiske konteksten.

1.2.1 Historieparadoks, anakronisme og uniformitetsprinsipp

En stor utfordring i en sosiolingvistisk analyse av historisk språkmateriale er det såkalte *historieparadokset*. Problemet reiser spørsmålet om hvorvidt dagens analyseredskaper er egnet til å granske fortiden. Anvendelsen er innskrenket fordi «[m]e veit at folk i [fortiden] ikkje hadde samme oppfatningar av språk og skrift som me har i dag, men me kan ikkje vita akkurat *kor* forskjellige oppfatningane deira var frå våre» (Berg, 2013, s. 22, utheving i original). Hvor sterkt

oppfatningene kan variere med tanke på hvor grensen mellom enkelte språk går, ser vi i ulike holdninger til dansk og norsk. I dag oppfatter vi disse som to enkeltspråk, mens det ikke var uvanlig å se på norsk som en varietet av dansk på Hoës levetid (Sandøy, 2018, s. 188).

I forbindelse med dagens analyseredskaper advarer Bergs (2012) utover det om *anakronismer* som kan oppstå ved altfor lett overføring av dagens sosiale faktorer til fortiden. For å vise at jeg tar hensyn til dette problemet i analysedelen, kan vi sammenligne dagens skolesystem med datidige utdanningsmuligheter. I dag har alle barn uansett kjønn tilgang til den samme skoleopplæringen i Norge. På 1700- og 1800-tallet var det derimot vanlig at guttenes utdanning var grundigere enn jentenes. Denne ulikheten resulterte i ulike språkkunnskaper blant Hoës barn (jf. kapittel 9.1). I analysen hadde det derfor vært en anakronisme å forutsette den samme, grundige fremmedspråkopplæringen for både sønnen og døtrene til Hoë og basere slutningene om fremmedspråkbruk på lik opplæring.

I motsetning til historieparadokset og anakronismen byr *uniformitetsprinsippet* på en annen innfallsvinkel som Bergs (2012) oppsummerer slikt:

The Uniformitarian Principle [...] very simply claims that the processes which we observe in the present can help us to gain knowledge about processes in the past. The reasoning behind this is that we must assume that whatever happens today must also have been possible in the past; whatever is impossible today must have been impossible in the past. (s. 80)

Ifølge uniformitetsprinsippet er det derfor mulig å observere de samme språklige forandringene i dag som i fortiden. Denne argumentasjonen blir oftest nevnt i forbindelse med artikulatoriske og fysiologiske aspekter ved språkendring (Berg, 2013, s. 21), men Romaine (1988) utvider begrepet til sosiolingvistikken:

This principle is of course basic to purely linguistic reconstruction as well, but sociolinguistically speaking, it means that there is no reason for believing that language did not vary in the same patterned ways in the past as it has been observed to do today. (s. 1454)

Ut fra denne definisjonen er det dermed mulig å anta at de samme motivasjonene som fører til nåtidig kodeveksling, som for eksempel ekskludering av andre samtalepartnere, kan forklare fenomenet i historiske kilder. Vi kan overføre denne motivasjonen til det historiske materialet som ligger til grunn for denne oppgaven. Når Nils Brodtkorb byttet fra engelsk til dansk for å skrive ulovlig om britisk politikk, kan vi gå ut fra at Brodtkorb ønsket å ekskludere britiske myndigheter fra dette utsagnet (jf. kapittel 8.2.6).

For å kunne undersøke hvordan sosiale faktorer som ekskludering påvirket språkvalgene i historiske kilder, er det viktig å kjenne den sosiale konteksten. Men siden datidige sosiale forhold alltid vil være delvis skjult for oss, vil jeg i denne oppgaven gå varsomt frem i analysen av Hoës brevmateriale. Jeg vil så langt det er mulig ta hensyn til datidige oppfatninger om enkeltspråk og overføre nåtidige erkjennelser der det er mulig. Alt i alt sammenfattes slutningene som vi kan dra fra det historiske materialet godt av Nurmi og Pahta (2012):

The use of linguistic resources to express identity and membership of a group shows similar trends regardless of the time period studied. In this way, historical data can highlight, in the spirit of the uniformitarian principle, the basicness of trends in multilingual communication, allowing us to view the practices of our contemporaries in new light. (s. 64)

1.3 Flerspråklighet

Et sentralt faguttrykk i denne oppgaven er *flerspråklighet*. Derfor avgrenser jeg innledningsvis hvilke fenomener jeg tilordner dette uttrykket. På et grunnleggende plan kan både en enkelt person som Herman Hoë og et samfunn som det i Slesvig være flerspråklig (Baker, 2001, s. 2). Siden denne oppgaven handler om språkvalgene til et individ og nettverket rundt ham, vil jeg i denne innledende definisjonen bare gi et overblikk over flerspråklighet på samfunnsnivå og beskrive flerspråklighet grundigere på individnivå.

Én måte å granske flerspråklighet på samfunnsnivået er å undersøke rangordningen mellom språkene. Et *diglossisk* samfunn er kjennetegnet av at to eller flere språk fremhersker i hvert sitt domene, det vil si at «it would be unthinkable to use the same variety for all types of interactions» (Myers-Scotton, 2006, s. 76). De viktigste domenene som gjerne blir anført er familie, religion, undervisning og arbeid (Myers-Scotton, 2006, s. 77). Et eksempel fra oppgaven er diskusjonen om bruken av nedertysk som undervisningsspråk (jf. kapittel 2.1). I begynnelsen av 1800-tallet var nedertysk begrenset til domenene familie og hjem, mens undervisningen var dominert av høytysk. Da diskusjonen oppstod om å bruke barnas talemål i skolen, hevet det seg kraftig motstand, og forkjempere av høytysk argumenterte med at familiens talemål ikke kunne brukes i undervisningen siden det var for lite akademisk (Langer & Langhanke, 2013, s. 94). Hvordan Hoë stilte seg til diglossien i både Flensburg og Trondheim blir nærmere omtalt i kapittel 6.

Utgangspunktet for flerspråklighet på individnivået er de fire språkkompetansene som fremstilt i tabell 1.1:

	skrift	tale
reseptiv	lese	høre
produktiv	skrive	snakke

Tabell 1.1: De fire språkkompetansene (Baker, 2001, s. 5)

Det er viktig å understreke at en språkbruker kan oppnå ulike ferdighetsnivå i de fire kategoriene (Baker, 2001, s. 5). Eksempelvis kan noen både forstå og delta aktivt i en muntlig konversasjon uten å være i stand til å kunne lese eller skrive på dette språket. Andre kan følge en fremmedspråklig tekst uten vansker, men har stort besvær med å uttale ordene. Videre kan ferdighetsnivået *innenfor* en av de fire kategoriene variere, eksempelvis fra evnen til å kunne stave enkelte ord til å kunne skrive en sammenhengende, akademisk tekst på et fremmedspråk (Baker, 2001, s. 5). For å tydeliggjøre ytterligere at en enkel klassifisering av språkferdigheter ikke er nok til å avgjøre hvem som kan kalles flerspråklig, viser jeg til Baker (2001) som utvider de fire kompetansene til «pronunciation, extent of vocabulary, correctness of grammar, the ability to convey exact meanings in different situations and variations in style» (s. 5).

Hvor går altså grensen for å kunne si at en person er flerspråklig? En maksimal definisjon som foreslått av Bloomfield (1961, s. 56) krever morsmålslik kontroll over to eller flere språk, mens en minimal definisjon som anvendt av Edwards (1994, s. 55) nøyer seg med viten om enkelte fraser eller til og med ord. Begge ytterpunktene tar språkkompetansen som utgangspunkt uten å spesifisere hvilke av de fire kompetansene er ment (Baker, 2001, s. 6). Er morsmålslike ferdigheter i de muntlige kategoriene tilstrekkelig, eller krever Bloomfield (1961) skriftkompetanser i like stor omfang? Og er det nok å kunne lese ett ord i et fremmedspråk uten å ha kompetanser i de tre andre områdene for å være flerspråklig ifølge Edwards (1994)? Utover det blir både en for snever og en for vid avgrensing av fenomenet kritisert av Aronin og Singleton (2012):

With regard to the narrow approach, it is generally acknowledged that very few people have really mastered two or more languages to an equal level of across-the-board native-likeness. As for the very wide definition of bi-/multilingualism, it is difficult to see what this contributes, given that in very many countries of the world it would encompass virtually the entire population. (s. 3)

Utfordringen består i at ulike språk vanligvis brukes i ulike domener. Eksempelvis kan det første språket anvendes i utøvingen av religionen, mens det andre kreves i jobbrelaterte samtaler. Dermed blir kompetansene i de to språkene vanskelig å sammenligne (Baker, 2001, s. 7). Et betydningsfullt skille er derfor språkbrukerens *ferdigheter* og den faktiske *språkbruken* (Baker, 2001, s. 3).

Språktester som skal måle *språkferdigheter* er oftest knyttet til en undervisningsplan og akademisk prestasjon (Baker, 2001, s. 11). Et slikt syn på språkkunnskap er relevant med tanke på Hoës sønn som dro til utlandet for å få fremmedspråkopplæring i engelsk og tysk. De grammatiske feilene som finnes i disse brevene kommenterer jeg unntaksvis for å tydeliggjøre at hverken engelsk eller tysk kan ha vært morsmålet til Hoës sønn. Utover det vil jeg skille mellom fri bruk av flere språk i ett og samme brev og bruk av pre-formulert, konvensjonalisert fremmedspråklig materiale. Fri bruk av ulike språk impliserer hvilke domener et språk er knyttet til, og krever en omfangsrik språkkunnskap som erverves eksempelvis i et flerspråklig hjem eller på skolen og gjennom undervisningsopphold i utlandet. Derimot tyder en pre-formulert fremmedspråklig frase på normer som setter av plass til kodeveksling, men krever ingen språkferdighet som overstiger nettopp denne frasen.

I motsetning til ferdigheter, betegner *språkbruk* «when, where, and with whom people use their two languages» (Baker, 2001, s. 12). Baker (2001, s. 12) kaller dette perspektivet *functional bilingualism*. I denne oppgaven vil jeg i all hovedsak fokusere på funksjonell flerspråklighet. I samsvar med definisjonen vil jeg undersøke språkvalgene til Hoë og familien hans i forbindelse med tid («when»), sted («where») og brevpartneren («with whom»). Et slikt syn på flerspråklighet tar hensyn til at språkbruk ikke skjer i isolasjon. Sosiale faktorer på samfunnsnivå, eksempelvis tilgang til høyere utdanning, og på individnivå, eksempelvis forholdet mellom brevskriveren og mottakeren, kan innflyttes i analysen. Utover det har vi best tilgang til den funksjonelle flerspråkligheten. Skriverne til vårt historiske materiale kan ikke lenger ta en test som måler språkferdighetene deres. Det er bare spor etter deres skriftlige språkbruk som er bevart til vår tid som vi kan forske på. Derfor er funksjonell flerspråklighet et godt utgangspunkt for å finne en forklaring på Hoës språkvalg.

2 | Historisk bakgrunn

Herman Hoë bodde frem til sitt femtende leveår i Flensburg. Denne innflytelsesrike handelsbyen ligger i hertugdømmet Slesvig som på den tiden hørte til Danmark (S. Sogner, 2003, s. 234). Innbyggerne hadde kontakt med Danmark i nord og Tyskland i sør. S. Sogner (2003) beskriver hertugdømmene Slesvig og Holstein videre som «rike jordbruksområder, økonomisk og kulturelt avanserte og betydelig urbaniserte» (s. 234). Slesvigs geografiske posisjon og rike økonomi førte til at både Danmark og Tyskland hadde interesse i å styre hertugdømmet. Hoës oppvekst fant derfor sted i et flerspråklig samfunn. Utgangspunktet for å få et inntrykk av hans språklige bakgrunn er samspillet mellom dansk og tysk i det danske kongeriket på 1700-tallet. Deretter gransker jeg den spesielle språklige situasjonen i Slesvig nøyere. Så følger et avsnitt om språkkontakt i den norske handelsbyen Trondheim der Hoë tilbrakte resten av livet sitt. Kapitlet avsluttes med en beskrivelse av Herman Hoës liv og handelsvirksomhet.

2.1 Dansk–tyske bånd

2.1.1 Språklig situasjon i Danmark

Den danske kongen var også konge over Norge, hertug i Slesvig og hertug i Holstein (S. Sogner, 2003, s. 233–234). Utstrekningen av de danske territoriene førte til stor språklig variasjon i det danske riket.

Ved det kongelige hoff på midten av 1700-tallet valgte både kongefamilien og staben å bruke tysk fremfor dansk i de fleste hverdagslige aktivitetene. Slik fantes eksempelvis gudstjenester på både dansk og tysk (Winge, 1992, s. 193). Kongefamilien var omgitt av adelige som stort sett kom fra Tyskland (Winge, 1992, s. 185). Dette resulterte i en rådende overklasse av tyske immigranter som preget det kulturelle livet i Danmark. Både borgere, kunstnere og forfattere fra Tyskland fant støtte blant de adelige (Winge, 1992, s. 186). I forvaltningen derimot var dansk

hyppigst brukt, med unntak av militæret og utenlandske beskjeder som kunne skrives på både tysk og fransk (Winge, 1992, s. 199). Blant håndverkerne fantes det mange tyske innvandrere som førte til hyppig bruk av både tysk og en blandingsspråk av tysk og dansk (Winge, 1992, s. 274). På denne måten var tysk et høyt aktet språk i det danske samfunnet frem til Hoës levetid (Vikør, 2010, s. 15).

Winge (1992, s. 312) observerer videre at slutten av 1700-tallet markerer en brytningstid i hele Europa der nasjonal identitet og språk ble knyttet sammen. Sentralt stod det puristiske ønsket om å bruke sitt morsmål fremfor et fremmedspråk (Vikør, 2010, s. 15). Den nye ideologien fra Tyskland ble kalt for nasjonalromantikken og innebar idéen om at språket er et uttrykk for folkeånden som må forsvares mot ytre innvirkning (Vikør, 2010, s. 15). Denne følelsen rettet seg mot alt som var fremmed, men i Danmark siktet man særlig mot det tyske, siden tyskerne var godt representert blant befolkningen (Winge, 1991, s. 109). Motviljen mot alt som var tysk, ble sterkere gjennom konflikten om Slesvig i begynnelsen av 1800-tallet og den etterfølgende krigen i 1864 som førte til at Slesvig ble en del av det tyske riket der det danske språket ble undertrykt (Vikør, 2010, s. 15). Winge (1992, s. 314–315) opplyser at den politiske konflikten ble overført til språknivået på slutten av 1700-tallet. Eksempelvis skiftet den tidligere tysktalende familien til politikeren Ola Lehmann til dansk for å markere sin politiske holdning (Winge, 1992, s. 314).

En reisebeskrivelse av den norske teologen Peter Henrik Kold viser videre hvordan språk og makt er knyttet sammen:

I Flensborg var der i Værtshuset hos Madame Hollesen en ung Cornet, som foragtede det danske Sprog og holdt det for unødvendigt at lære det. Men da siden Oberstlieutenant Schinckel og en anden Major spiste med os om Middagen, og vi maatte fortælle dem adskilligt om Tilstanden i Tydskland, skete det altsammen paa Dansk. Men Cornetten forstod intet deraf og havde ikke et Ord at indføre. Dette smertede ham saa meget, at han siden sagde os, han havde forandret sine Tanker. Thi han kunde umulig forestille sig, at fornemme Folk vilde tale Dansk. Men de gode Flensborgere har foruden Tvivl selv givet ham Aarsag til Foragt for Sproget; thi enhver vil der tale Tydsk, enten han kan eller ikke, og mener, der er nogen Ære ved, da dog enhver Bonde i Tydskland kan gjøre det bedre. (Rørdam, 1877–1880, s. 649)

Kold beskriver hvordan flensburgerne helst ville snakke tysk for å delta i maktutøvelse. Det ble ikke engang forventet av fenriken at han kunne snakke dansk, fordi det tyske språket var mer innflytelsesrikt. Derimot ble den usynlige linjen som skilte de to språkene i hverdagen krysset av de to respekterte offiserene som snakket dansk. Denne fremstillingen viser hvordan holdninger til språkbruk i grenseområdet mellom Danmark og Tyskland var knyttet til faktorer som overstiger nasjonal tilhørighet.

2.1.2 Språklig situasjon i Slesvig

Den tidligere nevnte scenen foregikk i Flensburg i Slesvig. Området var preget av både danskes og tyskernes ønske om å herske. En presis oppsummering av den politiske situasjonen før 1866 finner vi hos Langer (2011):

Until 1866, the political status of Schleswig-Holstein had been complicated; the Duchies of Schleswig and of Holstein had been the property of the King of Denmark, yet the Duchy of Holstein was part of the Holy Roman Empire of the German Nation, whilst the Duchy of Schleswig was part of the Kingdom of Denmark. Thus the united Duchy of Schleswig-Holstein was both part of the Kingdom of Denmark yet also a part of the German Empire, and, after the dissolution of the latter in 1806, a member of the 'Deutscher Bund'. (s. 171)

Slesvig hørte dermed til i et vanskelig flettverk av nasjonal tilhørighet. Dette hadde konsekvenser for språkbruken i dette området. Frandsen (2015, s. 242) beskriver at fem forskjellige varieteter var i bruk på den tiden: På et overordnet plan fantes høytysk og dansk som den ble talt i København. På det følgende nivået befant seg den tyske varietetene nedertysk og den regionale danske varietetene sønderjysk. Ved vestkysten kunne man i tillegg høre ulike nord-frisiske varieteter (Frandsen, 2015, s. 242). Hvordan disse ulike varietetene hang sammen fra en språkvitenskaplig synsvinkel blir nærmere forklart i kapitlet 6.1.1.

Når det gjelder talemålet i Flensburg, er det svært vanskelig å finne eksakte opplysninger om språkbruken. Ifølge Pedersen (2005) var det danske talemålet i Flensburg sterkt påvirket av den intensive språkkontakten med tysk, «men hvilke talesprog der blev brugt og i hvilken udstrækning i de kongerigske købstæder før dansk erobrete alle domæner i 1800-tallet, er endnu dårligere belyst, og at der måske har været en vis flersprogethed, er nærmest fortrængt» (s. 254). Fordi grunnlaget for å kunne uttale seg om språkbruken i Flensburg er såpass mangelfullt, tar jeg utgangspunkt i språkforholdene i Slesvig når jeg analyserer Hoës forhold til diglossien i hjemmeregionen sin.

2.1.3 Om bruken av nedertysk i Nord-Tyskland

Blant alle de nevnte språkene Herman Hoë potensielt kunne velge imellom, kunne flere ha vært skriftspråket hans. Høytysk er det fremherskende språket i Hoës brev, men allikevel dukker nedertyske trekk opp i det skriftlige materialet. Derfor vil jeg granske utviklingen av høytysk og nedertysk i Slesvig-Holstein på 1700-tallet samt holdninger som er knyttet til disse to varietetene.

Nedertysk har ikke alltid vært den lave varieteten i nordlige strøk. Under Hansatiden ble nedertysk brukt som innflytelsesrikt lingua franca mellom handelsmenn i Nord-Europa (Langer & Langhanke, 2013, s. 79). Etter hvert sank statusen, ikke minst fordi nedertysk ikke lenger ble brukt i skrift, og på 1700-tallet ble nedertysk mest anvendt i litteratur for å markere komiske og udannede figurer (Langer & Langhanke, 2013, s. 79). Selv om nedertysk fortsatt var morsmålet til deler av befolkningen i Nord-Tyskland, indikerte den i større grad muntlig tale, tilhørighet til bondestanden og manglende utdanning (Langer & Langhanke, 2013, s. 80). For å forbedre sin sosiale stilling i samfunnet, eksempelvis gjennom en karriere i rettsvesenet, var evnen til å kunne artikulere seg på høytysk derfor en forutsetning (Langer & Langhanke, 2013, s. 80).

I begynnelsen av 1800-tallet ble stillingen til nedertysk i skolene tatt opp til debatt. Det lønner seg å se nærmere på denne debatten fordi den blottlegger den indre konflikten mellom nedertysk og høytysk. For selv om størsteparten av elevene hadde nedertysk som morsmål, ble utelukkende høytysk brukt i undervisningen (Langer & Langhanke, 2013, s. 85). Deltakerne i debatten som ønsket seg større synlighet av nedertysk i skolen argumenterte med at nedertysk måtte forsvares mot innflytelse fra høytysk. Grunnen var at nedertysk fremstod som et språk med «great cultural value for the identity of Northerners, which carried great emotional associations and historic heritage» (Langer & Langhanke, 2013, s. 94). Motstanderne argumenterte med at nedertysk i altfor stor grad var assosiert med bondelivet (Langer & Langhanke, 2013, s. 94). Varieteten var ikke brukbar i høyere utdanning simpelthen fordi den manglet et begrepsapparat som omfattet tekniske såvel som akademiske begrep (Langer & Langhanke, 2013, s. 94). Utover det snakket folk i hele Tyskland høytysk, mens nedertysk bare ble brukt av nordtyskere. Som symbol for nasjonal enighet måtte høytysk derfor forbli det eneste språket i undervisningen (Langer & Langhanke, 2013, s. 94–95).

Denne striden hadde konsekvenser for Hoës skriftspråksopplæring og derfor også for språkvalget hans i skriftlige tekster. Stigmatiseringen av nedertysk som «bondsk» og manglende opplæring i nedertysk skriftspråk kan ha ført til at Hoë foretrakk å skrive brevene sine på høytysk. Jeg fant derfor bare få spor etter språkkontakt med nedertysk i Hoës brevmateriale (jf. kapittel 6.2.1). Sammenfattende kan vi slå fast at både dansk og høytysk var knyttet til egne domener i hverdagen da Hoë vokste opp. Samtidig konkurrerte høytysk og nedertysk om dominans i både skrift- og talemålsopplæring i skolen. Jeg skal gå nærmere inn på hvordan Hoë stilte seg til dette språklige spenningsfeltet i kapittel 6.2.1.

2.2 Flensburgere i Trondheim

Den dansk-norske unionen førte til at det fantes én stat, men to riker med både det danske og norske kongehuset intakt (Brochmann & Kjeldstadli, 2014, s. 70). Dette medførte at innvandrere til Norge fra hertugdømmet Slesvig ble sett på som dansker (B. Sogner, 1962, s. 451). Men uavhengig av innvandrernes opprinnelsessted, var Danmark-Norge «en stat som rekrutterte og hilste velkommen folk med penger eller kompetanse» (Brochmann & Kjeldstadli, 2014, s. 71). Ved siden av tyskerne fremstod nederlendere og skotter som de nest største innvandrergroppene (Brochmann & Kjeldstadli, 2014, s. 80). Slik var både tysk, nederlandsk og engelsk ved siden av dansk og norsk viktige språk i Norge.

Når Trondheim skal plasseres i den dansk–norske unionen i midten av 1700-årene, må det først nevnes at byen var et ikke-industrialisert samfunn (B. Sogner, 1962, s. 450). Immigrasjon til Trondheim skjedde derfor først og fremst fra det nåværende fylket Trøndelag eller andre norske byer (B. Sogner, 1962, s. 450). For europeere utenfor Skandinavia fremstod Trondheim som en liten provinsby som bare handelsmenn hadde noe kunnskap om (B. Sogner, 1962, s. 450). Denne situasjonen gjenspeiles i folketallet. Folketellingen i 1769 opplyser at byen hadde rundt 7500 innbyggere i tillegg til et par hundre stasjonerte soldater (B. Sogner, 1962, s. 447; Statistisk Sentralbyrå, 1980, s. 351).³ Nedtegnelser om folk som tok borgerskap i Trondheim kan gi et hint om hvor mange av disse innbyggerne som kom fra andre land. De eksakte tallene som ligger til grunn for det følgende, må likevel analyseres varsomt. Borgere kunne skifte typen av borgerskap og ble dermed oppført to ganger i statistikken (B. Sogner, 1962, s. 449). Eksempelvis tok Herman Hoë kjøpmannsborgerskap i 1776 og oppnådde borgerskap som grosserer i 1809 (Bull, 1998b, s. 92).

Mellom 1708 og 1799 tok omtrent 1900 personer borgerskap i Trondheim (B. Sogner, 1962, s. 449). Fra rundt 1800 av disse finnes opplysninger om deres fødested. Dermed får vi vite at tre firedeler ble født i Norge og derav 35% i Trondheim (Wallem, 1932, s. 6). Nye borgere som ble født utenfor Norge fordeler seg på følgende måte: «13% er født i Danmark og hertugdømmene Slesvig-Holsten, 6% er født i Sverige og 6% i lande utenfor Norden, hovedsakelig i Tyskland» (Wallem, 1932, s. 6). At en fjerdedel av alle nye borgere i Trondheim kom fra utlandet gjenspeiler Danmark-Norges åpne innstilling til innvandring. Videre noterer Wallem (1932, s. 7) at den konstante innflytelsen av flensburgere til Trondheim er i øynefallende og har sin årsak i de sterke

³Se vedlegg B.2 for eksakte tall.

handelsbåndene mellom de to byene. Derimot var det overveldende flertallet av ikke-borgerlige innbyggere etnisk norske (B. Sogner, 1962, s. 449).

Når det først fantes en signifikant gruppe innvandrere fra samme sted, var sannsynligheten stor for at et innvandringsmønster oppstod (S. Sogner, 2003, s. 319–320). Et slikt mønster fantes i flytting av handelslærlinger fra Flensburg-området i Slesvig til Trondheim i rundt 200 år frem til 1814 (S. Sogner, 2003, s. 320). Disse lærlingene, også kalt ‘krambugutar frå Flensburg’, benyttet seg av allerede etablerte slektninger i Trondheim som kunne tilby forretningsforbindelser, informasjon og hjelp til å starte en egen bedrift (S. Sogner, 2003, s. 320). At særlig innvandre-re fra Flensburg startet handelsbedrifter, forklarer Brochmann og Kjeldstadli (2014) med deres kapital: «De hadde en adekvat kulturell kapital gjennom sine kommersielle innsikter eller håndverkstrening, en sosial kapital i form av familienettverk og markedskontakter i to eller flere land, og endelig, økonomisk kapital» (s. 80). S. Sogner (2003) påpeker videre at flensburgerne oftest kom «som enkelt-innvandrere, slo seg ned, fant seg en kone og tok borgerskap» (s. 318). Nettopp dette mønsteret fulgte Herman Hoë da han kom til Trondheim som vi skal se i det neste delkapitlet.

2.3 Herman Hoës handelsvirksomhet og private liv

Herman Hoë står sentralt i denne masteroppgaven. For å gi leseren innsikt i Hoës sosiale nettverk, omhandler det følgende avsnittet Hoës fremgang i både private forbindelser og yrkeslivet. En visualisering av Hoës familierelasjoner i form av et slektstre finnes i vedlegg A.

2.3.1 De første årene i Flensburg og i handelen

Herman Hoë ble født den 6. juni 1751 i Flensburg som den sjettede av de sju sønnene til Gerhard Hoë (1704–1770) og hans andre kone Lucia Feddersen (1724–1764) (Bull, 1998b, s. 82). Familien til Herman Hoë hadde sin opprinnelse i Tyskland. På slutten av 1500-tallet flyttet familien fra Dortmund i Vest-Tyskland til Flensburg i hertugdømmet Slesvig, hvor de raskt etablerte seg som én av de fremragende handelsfamiliene (Bull, 1998b, s. 82). Tidlige handelsforbindelser knyttet dem allerede den gangen til Nord-Europa og videre til Russland der handelsruten strakte seg så langt som Arkhangelsk (Bull, 1998b, s. 82). Langs denne ruten eksporterte Hoës forfedre blant annet salt, korn, mel, øl og tekstiler til Norge, og til gjengjeld importerte de fisk, trelast, kobber og pelsvarer (Bull, 1998b, s. 82).

Utover denne generelle tilknytningen til Norge hadde Hoës familie også etablerte bånd til Trondheim som handelsby. Herman Hoës farbror Barthold Hoë (?–1729) drev handel i byen. Kontakten til denne grenen av familien ble opprettholdt da Herman Hoë kom til Trondheim 37 år etter Barthold Hoës død (Bull, 1998b, s. 82). I tillegg til farbrorens virksomhet i byen flyttet Herman Hoës nest eldste bror Christian Hoë (1749–1775) til Trondheim for å gå i lære hos kjøpmann Helmer Meincke (1710–1771) (Bull, 1998b, s. 82). Da den femten år gamle Herman Hoë kom til Trondheim tre år senere, i 1766, fikk han derfor mest sannsynligvis hjelp fra sin eldre bror (B. Sogner, 1962, s. 481).

Herman Hoë fullførte sin læretid hos grossererens Otto Beyer som også kom fra Flensburg (Bull, 1998a, s. 22; Bull, 1998b, s. 82).⁴ «Bejers[sic] forretning var ikke av de aller største i Trondhjem, men det var et solid og godt firma, basert på import og eksport» (B. Sogner, 1962, s. 480). I 1773 ba Herman Hoë om tillatelse til å starte en egen handelsvirksomhet ved siden av oppgavene sine hos Beyer (Bull, 1998b, s. 86). Beyers eget firma drev i stadig mindre grad forretninger, slik at Hoë kunne sette av tid til å drive handel sammen med broren sin (Bull, 1998b, s. 86). Med hensyn til det overlot Beyer kobber til Hoë slik at han fikk inngang i «den snevre krets av kobberhandlere» (B. Sogner, 1962, s. 484) som fantes på den tiden i Trondheim. Ved siden av den lille kobberhandelen bestemte Hoë seg for å satse på eksport av fisk og import av korn (B. Sogner, 1962, s. 485). Tidspunktet for å starte handel i disse feltene passet utmerket. Fiskeutbyttet mislyktes på Vestlandet for fjerde år på rad samt at kornprisene steg fordi den kalde høsten i 1772 førte til at kornet frøs på åkrene i Trøndelag. Slik kunne Hoë selge korn med stor gevinst (B. Sogner, 1962, s. 485). Som resultat av hans gode håndlag med handelen kunne Hoë ta kjøpmannsborgerskap i 1776 (Bull, 1998b, s. 82).

2.3.2 Herman Hoës private liv

Ved Christian Hoës død i 1775 ble Herman Hoë utropt til formynder for Christian Hoës sønn, Gerhard Hoë (Bull, 1998b, s. 83). Nevøen bodde hos morforeldrene i Trondheim til han var gammel nok til å bli sendt til Flensburg for å få en utdanning der (Bull, 1998b, s. 83).⁵

I 1788 giftet Herman Hoë seg med Anna Dorothea Brodtkorb (1768–1841) på Tjøtta gård (Bull, 1998b, s. 83; Bull, 1998a, s. 22). Ekteskapsforbindelsen var valgt med omhu. Hennes familie stammet fra Helgelandskysten der de «hadde hånd om store fiskeressurser som deltaker

⁴Se Schmidt (1959) for en nøye omtale av Beyers liv.

⁵PA–0280 16.5: brev fra broren Gerhard Hoë til Herman Hoë, 10. februar 1782.

i forpaktningen av kongetienden for Lofotens, Vesterålens og Andenes fogderier» (Bull, 1998a, s. 127). Ekteskapet sikret Hoë denne viktige handelsforbindelsen i tillegg til at tiendeforpaktningen gikk over til Hoë etter svigerfarens død (Bull, 1998a, s. 127). Ekteskapet resulterte i de fire døtrene Nicoline Catharine (1791–1850), Dorothea (1793–1858), Frederikke Vilhelmine (1795–1871) og Maren Johanne⁶ (1796–1827) og sønnen Gerhard Fredrik (1799–1877) (Bull, 1998b, s. 84). Hoës barn fikk frem til konfirmasjonsalderen utdanningen sin ved Trondhjems Borgerlige Realskole. Deretter var døtrenes formelle utdanning avsluttet, mens sønnen reiste til blant annet Sverige, Storbritannia og Tyskland for å fortsette studiene sine (Bull, 1998b, s. 84). Han fikk «undervisning i språk, handelslære og fløytespill i Hamburg, og han tjente på et handelskontor i Lübeck» (Bull, 1998b, s. 84). Den internasjonale utdanningen til Gerhard Fredrik Hoë var grunnlaget til at han kunne formulere seg fritt på flere språk senere i livet (jf. kapittel 5.3).

2.3.3 Herman Hoës handelsvirksomhet

Til tross for at Herman Hoë lyktes med å starte sitt eget handelsfirma, gikk han konkurs i 1791 (Bull, 1998b, s. 86). Det uheldige kjøpet av tre skip førte til for hurtig utvidelse av handelsvirksomheten hans (Bull, 1998a, s. 22). Hoë skrev: «Jeg akter ikke heretter å føre noen vidt utbredt handel, og især ikke å befatte meg med skip» (B. Sogner, 1962, s. 516).

For å opprette handelsvirksomheten på nytt, fikk Hoë kraftig hjelp fra familien sin i Flensburg. De sørget for at han mottok «pengegaver, garantier og hjelp til å få offentlige, betalte tjenester» (Bull, 2009, fjerde avsnitt). Eksempelvis ble han utnevnt til revisor for Thomas Angells stiftelsers regnskap i 1792 og til stempelpapirforvalter i 1793 (Bull, 2009, fjerde avsnitt). I tillegg fikk han kongetienden og inntektene fra gårdene som kona hans arvet (Bull, 1998b, s. 87). Med denne hjelpen lyktes Herman Hoë å etablere firmaet sitt på nytt «med sin borgerlige anseelse i behold» (B. Sogner, 1962, s. 517). I 1809 kunne han ta borgerskap som grosserer (Bull, 1998b, s. 82).

I 1824 ble Herman Hoës eneste sønn tatt opp i firmaet samtidig som Hoë selv trakk seg tilbake fra handelsvirksomheten (Bull, 1998a, s. 22). Herman Hoë døde i Trondheim den 1. april 1837 (Bull, 1998b, s. 82). Da Hoës handelsfullmektig og svigersønn Herman Garmann (1787–1853) døde i 1853, ble Gerhard Fredrik Hoë eneinnhaver av bedriften (Bull, 1998a, s. 22). Frem

⁶Herman Hoë tilskriver dattera Maren Johanne Brodtkorb som «Hanna». Eksempelvis i PA-0280 17.16: brev fra Herman Hoë til datter Maren Johanne Brodtkorb, 20. april 1818.

til sin egen død i 1877 bygget Gerhard Fredrik Hoë hele handelsbedriften betraktelig ned. Siden han var ugift og barnløs, ble firmaet lagt ned etter ham (Bull, 1998a, s. 22).

3 | Metode og empiri

Målet med dette kapitlet er å gi leserne et innblikk i metodene som førte frem til den innsamlede empirien og en oversikt over det endelige korpuset. På den måten er fremtidige studenter og forskere bedre i stand til å videreføre forskningen innenfor flerspråklighet og språkkontakt på 1700- og 1800-tallet i Trondheim.

3.1 Innsamlingsmetoder

Som historisk sosiolingvist tar jeg utgangspunktet i skriftlig materiale som allerede eksisterer. Til forskjell fra studier av dagens talemål kan jeg ikke be informantene mine om å produsere en tekst til nettopp min undersøkelse. Korpuset som ligger til grunn for denne oppgaven er derfor etablert på grunnlag av allerede eksisterende dokumenter. Oppgaven min ligner derfor snarere en korpusanalyse som beskrevet i Johnstone (2000, s. 121–123).

3.1.1 Arkiv

Før innsamlingen av empirien kunne foregå, var det nødvendig å avgjøre fra hvilket arkiv jeg ville hente materialet. Herman Hoë var bare én blant flere flensburgere som kom til Trondheim for å bygge opp et handelsfirma. Stamfedrene til familiene Angell, Hoë, Hornemann og Lorck hadde alle sin opprinnelse i Flensburg og bosatte seg i Trondheim for å drive med handel. Utover det finnes det arkivmateriale etter alle fire familiene i Statsarkivet i Trondheim. Imidlertid var tre kriterier utslagsgivende for utvalget av Hoës arkiv. For det første måtte arkivet i samsvar med problemstillingen inneholde private brev, og disse finnes ikke i Angell-arkivet. For det andre måtte arkivet være godt ordnet siden omfanget av masteroppgaven ikke tillater meg å sette meg inn i et ikke-kategorisert arkiv som eksempelvis Lorck-arkivet. Til slutt skulle arkivet har størst mulig omfang. Montgomery (1997, s. 227) fremhever at brevene som er bevart bare er et tilfeldig utvalg som ikke nødvendigvis er representativt. For å motvirke dette, valgte jeg

arkivet med de fleste brevene slik at empirimengden er størst mulig. Siden omfanget til Hoës arkiv er 95 hyllemeter (samlignet med Hornemanns 15,5 hyllemeter), ble et mer presist utvalg av materialet mulig. For en videreførende beskrivelse av de fire arkivene, se Bull (1998a, s. 16–17).

Arkivet til Herman Hoë ble ordnet og katalogisert av Ida Bull (Bull, 1998a, s. 16). De nevnte 95 hyllemeterne i Hoës arkiv inneholder «1.025 arkivenheter, protokoller og bokser til sammen» (Bull, 1998a, s. 16). Materialet er kategorisert i 42 serier (eksempelvis «01–Hovedbokføring» og «16–Familiebrev Hoë og Garman») som igjen inneholder ulike bokser med én eller flere mapper. Mappene er sortert etter enten avsenderen eller temaet. Brevene som ligger i mappene er ordnet etter datoen. Hovedmengden av Hoës dokumenter strekker seg fra 1772 til 1877, men jeg bruker stort sett materiale fra Herman Hoës levetid i Trondheim, det vil si fra 1766 til 1837, med unntak av få brev som Hoës mor sendte til broren Christian Hoë i 1763 og året etter.

3.1.2 Utvalg av materiale

Etter at jeg hadde valgt arkivet til Herman Hoë, ble det nødvendig å bestemme hva slags dokumenter jeg ville se på. 95 hyllemeter kunne ikke granskes grundig for en masteroppgave, og jeg brukte derfor katalogen til arkivet for å lage en enkel oversikt. Deretter tok jeg stikkprøver fra tjue av de førtito seriene i Hoë-arkivet. Ved denne anledningen kunne jeg utelukke serier som jeg ikke kom til å bruke i oppgaven min.

Empirien måtte avgrenses ytterligere med tanke på rammen som en masteroppgave fastsetter. Den første idéen var å avgrense tre tidsperioder og bare bruke brev derfra. Imidlertid viste avgrensingen seg som lite hensiktsmessig fordi brevene ikke var jevnt fordelt på de tre periodene. I tillegg var funn fra utelukkete tidspunkter svært relevante for oppgaven. På grunn av det ble tidsavgrensingen erstattet av inndelingen mellom private/ikke-private brev. Handelskorrespondansen fulgte eksplisitte skriftnormer i større grad enn privat brevveksling. Siden formelle normer overstyrte de ubevisste, implisitte reglene som styrte den naturlige språkbruken, ble det mindre sannsynlig å oppdage trekk fra muntlig tale, eksempelvis kodeveksling, i de offisielle brevene. Å se på private brev og ikke for eksempel på regnskapsbøker var derfor et åpenbart valg. Dette er grunnen til at materialet mitt består av kommunikasjonen mellom Herman Hoë og personer som er knyttet til hans nærmere sosiale omgangskrets.

3.2 Brev som kildemateriale

I dette underkapitlet drøfter jeg på hvilken måte private tekster kan kaste lys over Herman Hoës språkbruk. Til å begynne med undersøker jeg fordeler og ulemper ved å bruke brev som kildemateriale. Deretter analyserer jeg sammenhengen mellom skriftspråk og talemål.

Empirien som ligger til grunn for en undersøkelse av historisk språkbruk er skriftlige belegg som tilfeldigvis er bevart til vår tid. Dette tangerer utsagnet til Labov (1994) om at «[h]istorical linguistics can then be thought of as the art of making the best use of bad data» (s. 11). Eksempelvis byr historisk materiale bare på positive belegg, siden fraværet av et fenomen enten betyr at fenomenet ikke fantes eller at alle kildene som viste forekomsten ble ødelagt (Labov, 1994, s. 11). Til tross for det har analysen av brev i en sosiolingvistisk studie flere fordeler.

For det første er brevskriveren ofte kjent (selv om Elspaß (2012, s. 158) problematiserer nettopp denne påstanden), slik at forskeren kan samle inn data om kjønn, sosial klasse og muligens dialekten til skriveren (Sevic, 1999, s. 340). For det andre tilføyer Michael Montgomery gjennom sin mangeårige forskning med brev fra europeiske emigranter i USA at brevskriverne ofte oppga en dato som gjør det mulig å innordne brevet i både den private og historiske konteksten (Schneider, 2002, s. 76). Med datoen følger ofte stedet der brevet ble skrevet (Schneider, 2002, s. 76). Dette er relevant i forskningen min når avsenderne varierte språket sitt ut fra landet de befant seg i og dets dominerende språk.

Å bruke brev som kildemateriale har ytterligere fordeler. Brev er såkalte ‘ego-documents’ som er «as close to speech as non-fictional historical texts can possibly be and therefore cast light on the history of natural language» (Elspaß, 2012, s. 156). Schneider (2002) forklarer denne nærheten til den muntlige dialogen med at skriveren «records potential, conceived utterances by himself which, for lack of the presence of the addressee, need to be written down rather than said; but he remains in a near-speech mode» (s. 72). Særlig når tegnsetningen eller konvensjoner for store og små bokstaver samt formateringen av brevet ikke er i samklang med gjeldende normer, kan det peke på nærhet til muntlig tale (Schneider, 2002, s. 76). Med teksten som mellomledd observerer vi altså en konversasjon som kunne ha skjedd, men som måtte skrives ned på grunn av steds- eller tidshindringer. Nærheten som kan komme til uttrykk i et privat brev vil bli nærmere omtalt i kapittel 5 i forbindelse med modellen til Koch og Oesterreicher.

Avslutningsvis vil jeg begrense i hvor stor grad skriftspråket i et brev svarer til muntlig tale. Ifølge Schneider (2002, s. 84) er et skriftlig materiale mindre valid når man undersøker

dagligtale. Årsaken til dette er at brev ikke er en nøye transkripsjon av det en person ville ha sagt. Kunnskap rundt lese- og skrivekunsten samt skrivekonvensjoner påvirker uttryksmåten slik at den ikke lenger svarer til den naturlige, muntlige språkbruken (Schneider, 2002, s. 76). I en analyse som er begrenset på nettverket rundt ett individ er det derfor viktig å granske gruppens tilgang til skoleopplæring for å avgjøre i hvor stor grad skriftnormer preget brevene deres (jf. kapitlene 4.2, 8 og 9.1). Videre kan den personlige skrivestilen til brevskriveren være problematisk når den avviker fra det egentlige talemålet (Montgomery, 1997, s. 227). Når jeg vil finne ut i hvilken grad Herman Hoës hverdag var preget av flerspråklighet, må jeg være bevisst på at «certain components of speech cannot be rendered in writing [and that] a writer expresses himself differently than a speaker» (Schneider, 2002, s. 84).

Alt i alt fokuserer jeg på skriftlig språkbruk i denne oppgaven. Der det er mulig trekker jeg forsiktige slutninger angående muntlig språkbruk på grunnlag av det skriftlige materialet. Avvik mellom skriftspråk og dagligtale medregnes derfor i undersøkelsen min.

3.3 Korpus

Korpuset til denne oppgaven inneholder både Herman Hoës dagbok, private brev der han er avsender eller mottaker og brev mellom ulike familiemedlemmer.

Herman Hoës dagbok og brev er ikke tilgjengelig i digitalisert format, slik at hele empirien til denne oppgaven er originale, håndskrevne kilder. Med unntak av noen få brev på engelsk medfører dette at skriftformen er gotisk. I kapittel 4.1 drøfter jeg utviklingen av denne skrifttypen og dens bruk i Hoës nettverk. Siden denne skriften var ukjent for meg da jeg begynte med oppgaven, var innsamlingen av empirien sterkt knyttet til innlæringen av gotisk håndskrift. Særlig *Den glemte skriften* av Johannessen (2008) og *Gotisk skrift* av Tretvik og Haarstad (2000) var til stor hjelp under opplæringsperioden. I tillegg varierer det hvor lettlest håndskriften til ulike skrivere er slik at tiden jeg brukte på granskingen av arkivmaterialet og transkriberingen kunne variere i stor grad.⁷ Brevene som er inkludert i korpuset er utover det bare en brøkdel av alle de brevene som jeg har lest og transkribert. I innsamlingsfasen tok jeg bilder av 104 private brev som ligger i den langt mer omfattende samlingen i Statsarkivet i Trondheim. Av disse transkriberte jeg 56 brev fullstendig. Lengden på de transkriberte brevene varierer fra korte brev

⁷Se figur 4.1 i kapittel 4 for et lettlest eksempel av Herman Hoë, og brevene fra broren Josias Hoë (som finnes i PA-0280 16.5) for uleselig håndskrift.

på en side til et veldig langt brev på fire A3-sider.⁸ Alt i alt inkluderer korpuset mitt 37 brev fra perioden 1763 til 1822. Utvalget er dermed ikke tilfeldig, men spesielt tilpasset for denne oppgaven.

3.3.1 Dagboka til Herman Hoë

Den første enheten i korpuset er ei dagbok.⁹ Ifølge arkivkatalogen var boka først konfirmasjonsboka til broren Barthold Hoë før Herman Hoë tok den i bruk som dagbok. Boka har omtrent A5-format. Notatene til Herman Hoë fyller to og en halv side i den bakerste delen av boka. De ni innleggene omhandler viktige hendelser i livet hans, eksempelvis døden til mora, reisen til Trondheim og diverse ganger til kirka. Dagbokas innlegg spenner fra 1764 til 1769. I innleggene hans får vi ikke en personlig skildring av hvordan han opplevde disse hendelsene, men et praktisk innlegg om dato, sted, tilstedeværende personer og en kort og saklig beskrivelse av begivenheten.

Jeg valgte å inkludere dagboka i korpuset mitt siden den er en «ego-document» på lik linje med brev. I dagboka kan vi observere hvordan Hoë formulerte seg privat når han skrev en tekst som ikke var tenkt til å bli lest av andre. Granskingen av de ni innleggene kaster derfor lys over språkbruken hans i den private sfæren. På denne måten bidrar analysen av dagboka til et grundigere svar på problemstillinga mi.

3.3.2 Brev fra Herman Hoë

Korpuset til denne oppgaven inneholder utelukkende originalbrevene eller de originale utkastene til brev av Hoë. Brev som ble skrevet inn i kopibøker er ikke tatt med. Praktiske hensyn førte til denne begrensningen. Rammen til denne oppgaven er stor nok for å få oversikt over originalene, men for liten til å i tillegg granske samtlige 45 kopibøker i Hoës arkiv.

Brev som er inkludert i korpuset mitt stammer fra arkivene i Trondheim. Hvordan brevene endte opp der, er vanskelig å finne ut. Ved siden av utkastene som Hoë trolig tok vare på selv, er størsteparten av brevene adressert til dattera Maren Johanne Brodtkorb som flyttet til Nord-Norge. Hun tok vare på brevene slik at vi fortsatt finner dem i god tilstand i dag. Derimot vet vi at sønnen Gerhard Fredrik Hoë mottok brev fra Hoë mens han studerte i utlandet, men originalene til disse brevene er ikke bevart. Private brev som Herman Hoë avsendte er dermed

⁸PA-0280 16.5: brev fra broren Friedrich Wilhelm Hoë til Herman Hoë, 9. mars 1777.

⁹PA-0280 16.4: dagboka til Herman Hoë. Se vedlegg C for en fullstendig transkripsjon.

begrenset på åtte brev fra perioden 1771 til 1822 som illustrerer språkbruken med familien i både Flensburg og Trondheim.

3.3.3 Brev fra slekt og venner

I tillegg til dagboka og brevene fra Herman Hoë utgjør private brev fra slekt og venner den tredje delen av empirien. Disse brevene gir oss en dypere innsikt i Herman Hoës flerspråklighet siden de viser hvilke språk som kunne brukes for å tilskrive Hoë. Videre inneholder brevene relevante tilfeller av kodeveksling og metautsagn om språkbruk og flerspråklighet. Korpuset mitt inneholder 29 brev fra slekt og venner fra perioden 1763 til 1822.

3.4 Herman Hoës sosiale nettverk

I det foregående underkapitlet har jeg skissert oppbyggingen av korpuset som ligger til grunn for analysen i denne oppgaven. De omtalte brevsenderne kan videre grupperes i et nettverk for å tydeliggjøre deres relasjon til Herman Hoë (jf. figur 5.1 i kapittel 5). De private brevene stammer fra slekt og venner i enten Slesvig eller Trondheim. Brevvekslingen med familien i Flensburg er kjennetegnet av kontakten med kjernefamilien, det vil si foreldrene og de seks brødrene. Brevene som mora Lucia Feddersen sendte til Trondheim er imidlertid adressert til broren Christian Hoë som flyttet til Trondheim i 1763. Da Herman Hoë fulgte etter i 1766, hadde mora allerede dødd. Brevene er allikevel tatt med i betraktning fordi de gir verdifull informasjon om språkbruken i Hoës slesvigske familie.

Broren Christian Hoë døde i 1775 og etterlot sin eneste sønn, ettåringen Gerhard Hoë, foreldreløs. Nevøen bodde derfor hos morforeldrene i Trondheim før han ble sendt til Flensburg for å få en utdanning der (Bull, 1998b, s. 83). Nevøen har en unik stilling i familien siden han var en del av begge språksamfunnene, og brevene hans er derfor svært opplysende, som vi skal se i kapittel 5.2.

Familien i Trondheim hadde færre anledninger å tilskrive Hoë siden de bodde i samme by. Derfor fant jeg ikke skriftlig materiale etter alle familiemedlemmene. Dattera Maren Johanne Brodtkorb og hennes ektemann, som bodde på Tjøtta i Nord-Norge, stod i jevn brevkontakt med Hoë. Utover det skrev sønnen Gerhard Hoë til Trondheim under læretiden i Storbritannia og Tyskland. Ett eneste brev fra Hoës kone Anna Dorothea Hoë, f. Brodtkorb (heretter Anna

Dorothea Hoë) er bevart og likeså få brev fra døtrene Frederikke Vilhelmine Møllerop og Dorothea Martens samt ektemannen hennes Detlev¹⁰ Martens (1782–1822).

Med denne fremstillingen som bakteppe virker nettverksanalysen som et nyttig verktøy for å analysere i hvor stor grad relasjonene påvirket Hoës språkvalg. En lingvistisk nettverksanalyse har som mål å gi et svar på hvordan ulike personer påvirker hverandres språkbruk. Dette analyseverktøyet ble først utviklet i sosialvitenskapene før en studie av Lesley Milroy om Belfasts talemål fra 1980 viste at modellen også kan anvendes med fordel for å forklare språklig variasjon (Tieken-Boon van Ostade, 2009, s. 104). I den historiske sosiolingvistikken illustrerer studien fra Bax (2005) hvordan en nettverksanalyse kan bli brukt for å vise at variasjonen i brevstilen til Fanny Burney kan spores tilbake til Samuel Johnsons skrivestil.¹¹

Tieken-Boon van Ostade (2000, s. 212–214) påstår at både kjønn, yrke og utdanning påvirker muligheten for et individ til å bidra til språklig variasjon i samfunnet. En reisende person som kan forbedre sin sosiale posisjon er eksempelvis del av flere ulike nettverk slik at mengden av svake relasjoner øker (Tieken-Boon van Ostade, 2000, s. 213). Siden språklig forandring normalt finner veien inn i et nytt nettverk gjennom svake forbindelser, er personen som er best egnet til å fremme språklig variasjon en mann i handelen med en formell utdanning (Tieken-Boon van Ostade, 2000, s. 212). Herman Hoë oppfyller samtlige kriterier.

Imidlertid vil en typisk nettverksanalyse som måler relasjoners styrke og gransker grammatisk forandring i skrivernes stil, ikke bli brukt i denne oppgaven. Den viktigste grunnen til det er beskrevet i Henstra (2008, s. 41–42): Når hele nettverket består av én familie, kan relasjonenes styrke ikke måles siden alle er definert gjennom det samme kriteriet: De er i slekt. Dermed blir det umulig å si hvem som satte en forandring i gang, og hele nettverksanalysen blir betydningsløs (Henstra, 2008, s. 66). Siden fokuset til denne oppgaven ligger i Hoës språkbruk i den private sfæren, er nettverket for sterkt begrenset til å kunne gi utsagnskraftige svar. Jeg vil derfor ikke prøve å finne ut hvem som påvirket Hoës språkbruk, men heller se på hvilke slutninger man kan dra ut fra de språkvalgene som familiemedlemmene tok med hverandre. Kapittel 5 er et eksempel på denne tilnærmingen.

¹⁰Stavemåten til forenavnet «Detlev» varierer. Eksempelvis brukte Herman Hoë konsekvent «Ditlev». Jeg har valgt å bruke navnet «Detlev» siden kona hans, Dorothea Martens, brukte denne skrivemåten i den offisielle dødsannonsen som finnes i PA-0280 16.9: brev fra dattera Dorothea Martens til en avis, 23. september 1822.

¹¹Jeg henviser til kapittel tre i *Social Networks and Historical Sociolinguistics* av Bergs (2005) for en utdypende diskusjon av tidligere forskning rundt nettverksanalysen innenfor historisk sosiolingvistikk.

3.5 Kvalitativ undersøkelse av historisk flerspråklighet

I analysen av brevmaterialet vil jeg bruke en kvalitativ tilnærming. I en kvalitativ undersøkelse er forskeren «opptatt av å observere studieobjektet i en kontekst, der nettopp det å forstå og tolke denne sosiokulturelle konteksten utgjør et vesentlig aspekt ved selve forskningsprosessen» (Hårstad, Lohndal & Mæhlum, 2017, s. 55). Oppgavens problemstilling «hvordan kan vi forstå og forklare språkbruken [...] i Herman Hoës familie» forutsetter en kvalitativ innfallsvinkel. Jeg vil *tolke* Hoës flerspråklige praksis fremfor å *måle* grammatiske trekk ved den.

Hoës arkiv er ikke digitalisert, og derfor er brevmaterialet heller ikke tilrettelagt for bruk i lingvistiske studier.¹² Dette gjør kvantitative metoder uegnet, og jeg fokuserer derfor på de *kvalitative* aspektene ved Hoës språkbruk. For eksempel analyserer jeg hvilke språk brevskriverne valgte for å uttrykke nærhet eller distanse til Hoë. For å spore denne sammenhengen mellom språk og fortrolighet, ser jeg på kvalitative aspekter av brevvekslingen. Blant annet gransker jeg omtalte temaer, strukturen i både oppsett og innhold av et brev og ytre faktorer, eksempelvis spor etter at en lærer leste brevet før det ble sendt. Jo nøyere et brev er planlagt, jo større er distansen mellom samtalepartnerne. Er et brev derimot kjennetegnet av spontanitet og familiarietet, øker nærheten mellom diskursdeltakerne (Elspeß, 2012, s. 157) (jf. Koch og Oesterreichers modell i kapittel 5). På grunnlag av denne kvalitative vurderingen av materialet kan jeg dra slutninger om Hoës språkbruk over tid. Siden den andre generasjonen bare brukte dansk i brev som fremkaller nærhet, mens tysk var reservert for distanserte diskurser, går jeg ut fra at Hoë brukte et skandinavisk språk i hjemmet sitt i Trondheim (jf. kapittel 7.2.2).

En slik vurdering av materialet er bare mulig når man tar utgangspunktet i de kvalitative sidene av familiens språkvalg. Dermed blir det mulig å forstå «the voices of individual migrants [...] within their broader historical context, thereby giving ‘a human dimension to significant historical issues’» (Moreton, 2016, s. 322) – i Hoës tilfelle vil det si arbeidsmigrasjon til Norge.

¹²Se Nurmi og Pahta (2012) for en studie i historisk sosiolingvistikk som kombinerer både kvalitative og kvantitative metoder ved hjelp av et elektronisk korpus.

4 | Gotisk og latinsk skrift

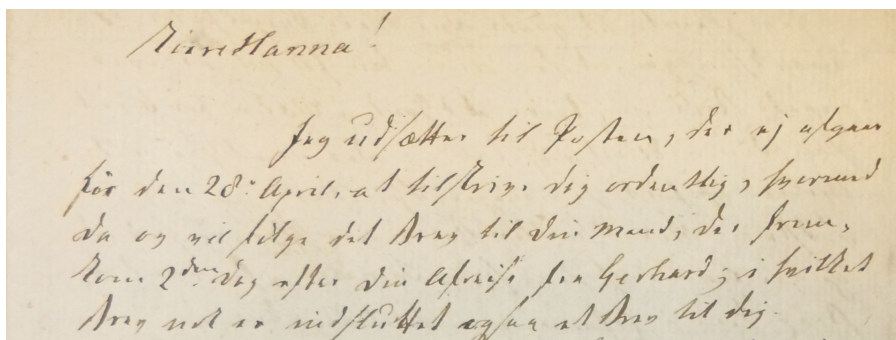
Kapittel 4 omhandler de ulike bruksområdene til den gotiske og latinske skriften. Begge skrifttypene ble undervist på skolen og var en del av den allmenne leseopplæringen som ble obligatorisk i Danmark-Norge i 1739 (Tretvik & Haarstad, 2000, s. 14). Om brevskriveren skrev med gotiske eller latinske bokstaver, var avhengig av hvilket språk som ble brukt. Særlig relevant til denne oppgaven er tilfeller der en brevskriver skrev i et språk som var knyttet til gotisk skrift og så kodevekslet til et språk som krevde latinsk skrift – eller omvendt. Derfor gransker jeg bruken av skrifttypene i Hoës nettverk nærmere. Kapitlet består av to underkapitler. I delkapittel 4.1 skisserer jeg utviklingen av den gotiske skriften frem til Herman Hoës levetid. Deretter gransker jeg ulik skriftbruk blant Hoës barn i delkapittel 4.2.

4.1 Utvikling og bruk av den gotiske og latinske skriftformen

Utviklingen av den gotiske skriften kan inndeles i to store perioder: eldre gotisk skrift (1200-tallet frem til slutten av middelalderen) og nyere gotisk skrift (1500-tallet og fremover) (Johannessen, 2008, s. 13). Den nyere gotiske skriften «ble utviklet i Tyskland på grunnlag av den eldre skriften» (Johannessen, 2008, s. 13) og etablerte seg i Norge på starten av 1500-tallet. Da Herman Hoë begynte med lese- og skriveopplæringen på slutten av 1750-årene, hadde gotisk skrift fått preg av klassisistiske idealer som vektla «større beherskelse i utforming av buer og sløyfer» (Tretvik & Haarstad, 2000, s. 12).

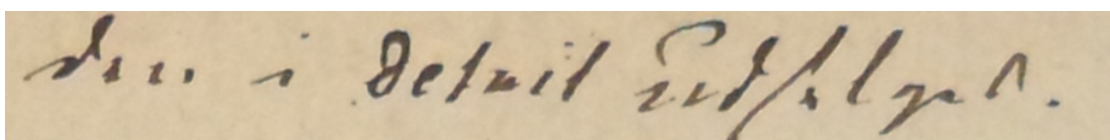
Tekster på dansk og tysk ble skrevet med gotisk skrift (Johannessen, 2008, s. 20). Eksemplet på Herman Hoës bruk av gotisk skrift i figur 4.1 er hentet fra et brev til hans datter Maren Johanne, kalt Hanna.¹³

¹³PA-0280 17.16: brev fra Herman Hoë til dattera Maren Johanne Brodtkorb, 20. april 1818. Se vedlegg C for transkripsjonen.

Figur 4.1: Gotisk skrift av Herman Hoë

Derimot ble den latinske skriften brukt for fremmedord som stammet fra eksempelvis latin, engelsk eller fransk (Johannessen, 2008, s. 22). Figur 4.2 viser et eksempel på hvordan Herman Hoë skrev ordet «Detail», som har sin opprinnelse i fransk, med latinsk skrift.¹⁴ Særlig de latinske bokstavene <D> og <e> har et annerledes utseende enn de samme bokstavene i gotisk skrift. Sistnevnte bokstav finnes igjen i det etterfølgende ordet «udselget».

Figur 4.2: Latinsk skrift av Herman Hoë

Fra midten av 1850-årene skjedde det en overgang fra gotisk til latinsk skrift som hovedskrift i Norge (Johannessen, 2008, s. 26). En mulig grunn er at den latinske skriften allerede var i bruk, men begrenset til visse bruksområder som eksempelvis fremmedspråk med unntak av tysk (Johannessen, 2008, s. 27). Utover det bestemte høyere skoler (og deretter allmueskolen) seg for å forenkle skriveopplæringen ved å undervise bare ett alfabet, som da ble det latinske (Johannessen, 2008, s. 28). Dette er relevant med hensyn til skrivemåten til Herman Hoës barn.

4.2 Bruk av skrifttyper blant Herman Hoës barn

Det tilgjengelige brevmaterialet etter to av døtrene til Herman Hoë, Maren Johanne Brodtkorb og Frederikke Vilhelmine Møllerop, er kun skrevet på dansk med latinsk skrift.^{15,16} Brevene er

¹⁴PA-0280 17.16: brev fra Herman Hoë til dattera Maren Johanne Brodtkorb, 20. april 1818.

¹⁵Eksempelvis: PA-0280 17.16: brev fra dattera Maren Johanne Brodtkorb til Anna Dorothea Hoë, andre påskedag 1818.

¹⁶Eksempelvis PA-0280 16.5: brev fra dattera Frederikke Vilhelmine Møllerop til broren sin Gerhard Fredrik Hoë, 7. november.

utelukkende privat korrespondanse mellom familiemedlemmer. Det eneste unntaket er et offisielt brev fra den nest eldste dattera Dorothea Martens til en avis som omhandler dødsfallet til hennes ektemann Detlev Martens.¹⁷ Brevet er skrevet på dansk med gotisk skrift. Til forskjell fra døtrenes brev fulgte sønnen Gerhard Fredrik Hoë det klassiske skriftvalget i alle private brev: gotisk for brev på dansk¹⁸ og tysk,¹⁹ og latinsk for brev på engelsk.²⁰

Hvordan kan vi forklare at ei datter brukte gotisk skrift til offentlige formål og de to andre skrev med latinsk skrift i private brev, mens sønnen fulgte normen i alle områder? Muligens ligger forskjellen i den ulike utdanningen barna fikk. Ifølge Bull (1998b, s. 84) gikk alle barna til Herman Hoë på Trondhjems Borgerlige Realskole frem til de ble konfirmert. Sønnen Gerhard Fredrik Hoë fortsatte deretter utdanningen sin gjennom lengre opphold i utlandet (blant annet i Tyskland og Storbritannia), mens døtrenes formelle utdanning ble avsluttet (Bull, 1998b, s. 84). På Trondhjems Borgerlige Realskole ble guttene undervist fire dager i uken, mens jentene bare gikk på skolen to ganger i uken når guttene ikke brukte lokalene (Schmidt & Støren, 1956, s. 58). Den første læreplanen fra 1782 opplyser at alle barn i første klasse skulle gjennomgå de samme skriveøvelsene i «danske, latinske og frakturske Skrifter» (fotokopi av læreplanen i Schmidt og Støren (1956, s. 56–57)) samt opplæring i brevskrivning (Schmidt & Støren, 1956, s. 55). Imidlertid kan det lavere antallet av undervisningstimer i jenteklassene ha ført til en mindre grundig skriveopplæring.

Det må nevnes at selv om det finnes et stort antall av private brev på dansk med latinsk skrift fra Maren Johanne Brodtkorb, mangler arkivet formelle brev fra henne. Vi vet derfor ikke om hun ville ha brukt den gotiske skriften til offentlige formål. Videre finnes bare det ene formelle brevet fra Dorothea Martens og ingen private notater. Både letingen i arkivene til Herman Hoë og Detlev Martens, ektemannen hennes, endte uten resultat. Selv om arkivet til Martens inneholder flere brev etter hans første kone, finnes det ingenting etter Dorothea Martens. Siden materialet er såpass mangelfullt, vet vi ikke om Dorothea Martens brukte den gotiske eller latinske skriften i private tekster. Uansett er den store forekomsten av latinsk skrift i private brev iøynefallende, og både Maren Johanne Brodtkorb og Frederikke Vilhelmine Møllerop fremstår som foregangskvinner for bruk av den latinske skriften som hovedskrift.

¹⁷PA–0280 16.9: brev fra dattera Dorothea Martens til en avis, 23. september 1822.

¹⁸Eksempelvis PA–0280 16.6: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 6. april 1815.

¹⁹Eksempelvis PA–0280 16.6: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 28. juli 1817.

²⁰Eksempelvis Gunnerus XA Qv. 677 c-g: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 15. april 1815.

5 | Språk i bruk

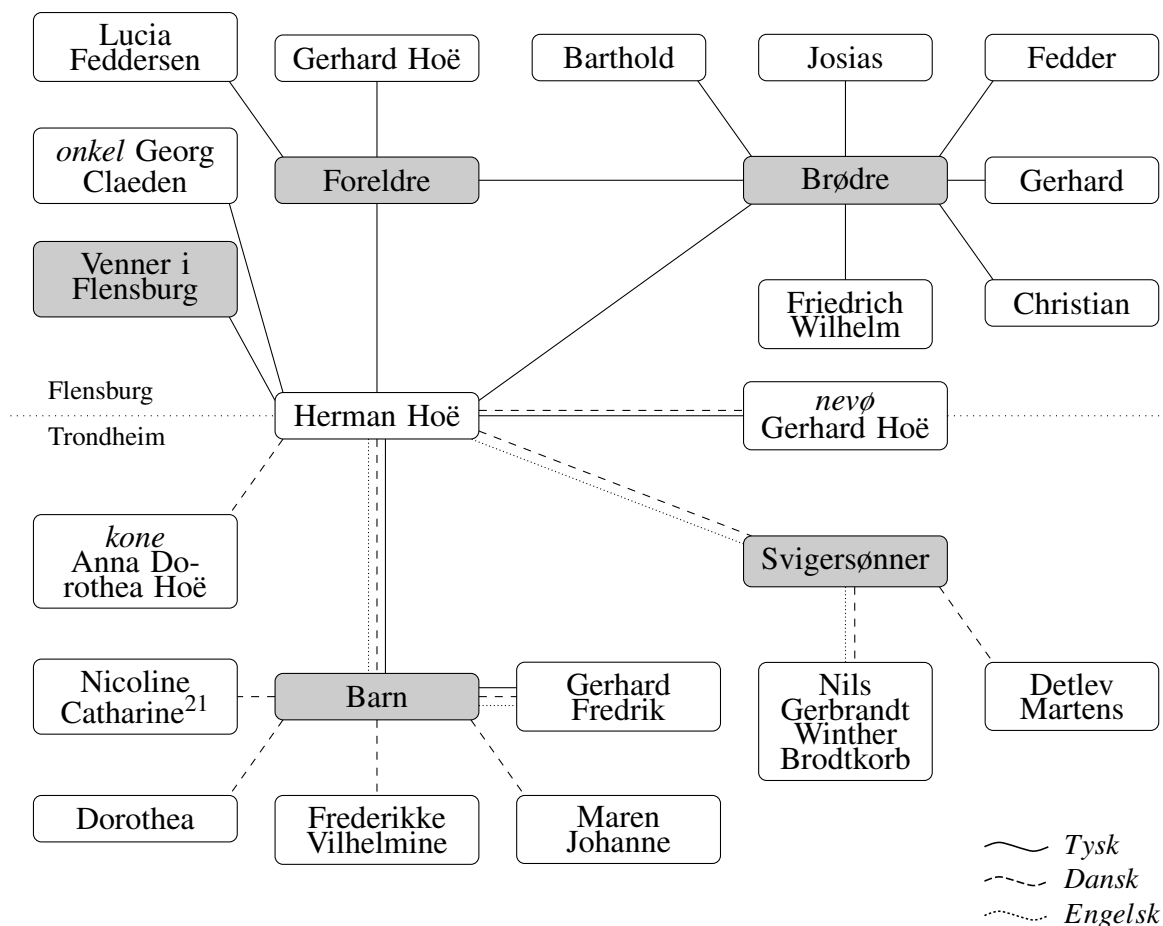
Når Herman Hoë fikk post fra familie og venner, kunne han holde et brev på enten dansk, høytysk eller engelsk i hendene sine. Derimot skrev ingen på nedertysk eller norsk. En visualisering av språkbruken blant familien og vennene til Herman Hoë i relasjon til deres bosted finnes i figur 5.1 på den neste siden. I dette kapitlet tar jeg hensyn til en funksjonell distinksjon av språkbruk:

the difference between primarily using preformulated chunks, whether quotations, conventionalized expressions or terminology (which could be regarded as borrowings), and more creative use of multilingual resources, which testifies to a higher level of fluency in the language employed (Nurmi & Pahta, 2012, s. 51)

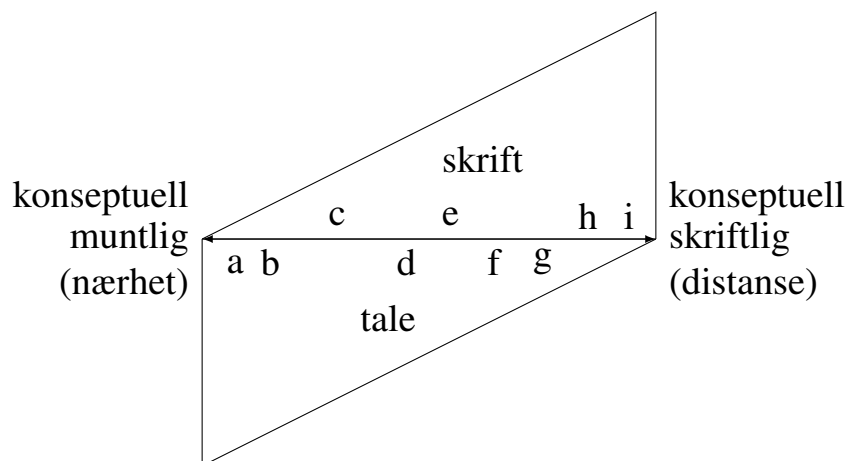
Diagrammet viser derfor bare språkene som ble brukt til å formulere én eller flere setninger med egne ord. Innføyde språk som forekommer i form av sitater, faguttrykk eller formelaktig, sjangerbunden variasjon er ikke representert i figuren, men blir nærmere omtalt i kapittel 8.2.

5.1 Teoretisk grunnlag

For å kunne forklare bruken av de ulike språkene som vises i figur 5.1, skal vi se nærmere på kommunikasjonsmodellen til Koch og Oesterreicher (1994). Modellen demonstrerer at måten en diskurs blir ført på er mindre relevant siden brev kan bli lest høyt og tale kan bli diktert (Elspaß, 2012, s. 157). Dette kalles ‘medium transferability’ (Elspaß, 2012, s. 157). I stedet for mediet legger Koch og Oesterreicher (1994) vekt på distansen som en tekst formidler. På den ene enden av skalaen finner man ‘nærhet’ (ofte muntlig, uformell og ikke planlagt kommunikasjon), på den motsatte finner man ‘distanse’ (ofte skriftlig, bestemt av regler og planlagt) (Elspaß, 2012, s. 157). Språkvalgene som brevskriverne tar kan sees som uttrykk for hvor nær eller distansert skriveren vil plassere seg i forhold til mottakeren.

Figur 5.1: Språkbruk i Herman Hoës private nettverk

Figur 5.2: Ulike mediale og konseptuelle yringer på et muntlig og skriftlig nivå (a = familiær samtale, b = telefonsamtale, c = privat brev, d = jobbintervju, e = avisintervju, f = preken, g = vitenskapelig foredrag, h = leder (avisartikkel), i = lovtekst) (Koch og Oesterreicher, 1994, s. 588, oversettelse N.D.)

²¹I Statsarkivet i Trondheim finnes ingen nedtegnelser som sikkert kan tilordnes Nicoline Catharine. Imidlertid hadde hun ansvar for husholdningsbøker som er skrevet på dansk (PA-280 21.48). I kombinasjon med at Hoës

Som vi kan se fra figur 5.2, er et eksempel på en nær samtale på det skriftlige nivået et privat brev (c). Derimot fremstår et vitenskapelig foredrag (g) som en muntlig, men distansert diskurs. Disse eksemplene er knyttet til språksamfunnet som Koch og Oesterreicher tematiserer. Det vil for eksempel si at et vitenskapelig foredrag kan være mindre formelt i Norge enn i Tyskland. En nær diskurs (både muntlig og skriftlig) kjennetegnes av familiaritet og av at alle parter i dialogen samarbeider mest mulig med hverandre (Elspaß, 2012, s. 158). Private brev oppfyller begge disse to kriteriene. Analysen av Hoës personlige tekster resulterer derfor i innsikt om hvilke språk som ble brukt for å fremme nærhet eller distanse.

5.2 Språkbruk med familien i Flensburg

I den øvre delen av figur 5.1 ser vi at samtlige familiemedlemmene som bodde i Flensburg skrev på høytysk til Herman Hoë og fikk svar på det samme språket. Selv om brødrene reiste til andre land, som eksempelvis Friedrich Wilhelm Hoë som reiste til St. Croix i Karibia, skrev de bestandig på høytysk. I det følgende vil vi se at nevøen Gerhard Hoë avvek fra dette mønsteret og videre at en kommentar fra en venn avslører hvilket språk som trolig var Herman Hoës morsmål.

5.2.1 Nevø Gerhard Hoë

Nevøen Gerhard Hoë var den eneste i familien som i løpet av livet endret sin språklige praksis. Som nevnt i kapittel 2.3 tilbrakte han de første leveårene i Trondheim frem til han ble sendt til Flensburg for å få undervisning der. Imidlertid får vi vite fra broren til Hoë at nevøen snakket et skandinavisk språk til daglig, siden broren skrev: «Ich wünschte und bitte hierbey sehr | ihr wolltet ihn von seiner dortigen Zeit nur den Gebrauch machen | laßen, daß er noch vor seiner Abreise, so viel möglich, teutsch sprechen | und lesen könnte».²² Det var altså ikke en selvfølge at nevøen hadde tysk som morsmål, siden broren syntes at det var nødvendig å påpeke at Gerhard Hoë burde øve seg i tysk før han reiste til Flensburg. Da undervisningen hadde begynt, sendte nevøen flere brev på høytysk til Herman Hoë for å vise frem de nylig lærte

andre døtre skrev utelukkende på dansk og at familien trolig snakket et skandinavisk språk hjemme (jf. kapittel 7.2.2), antar jeg derfor at dansk også var det naturlige valget for Nicoline Catharine.

²²PA-0280 16.5: brev fra broren Gerhard Hoë til Herman Hoë, 10. februar 1782. 'Jeg ønsker og ber med dette sterkt, at dere ville la han [nevøen Gerhard Hoë] gjøre bruk av tiden sin der [i Trondheim], slik at han allerede før avreisen sin, så ofte som mulig, kunne snakke og lese tysk'.

kunnskapene.²³ Flere grammatiske feil i et brev fra den 31. desember 1787 tyder på at tysk var et fremmedspråk for nevøen.²⁴ Eksempelvis brukte han akkusativ istedenfor dativ i utsagnet «Der allmächtige Gott [...] fahre fort in diesen Jahre [...] Segens Hände über Sie auszu | breiten».²⁵ I formuleringen «in diesen Jahre» styrer preposisjonen «in» dativ slik at det korrekte uttrykket er «in diesem Jahre». Videre styrer preposisjonen «über» dativ i formuleringen «Segens Hände über Sie auszu | breiten» slik at det personlige pronomenet «Sie» må bli til «Ihnen». Utover det ligner brevet snarere en rapport der nevøen berettet om fremskrittet i undervisningen, enn en skriftlig, men nær, samtale. Likevel skrev han et brev i 1805 på dansk.²⁶ Da hadde han blitt voksen og reist til København. Da han skrev om reisen sin og videre planer, skjedde det på dansk.

Koch og Oesterreichers modell i figur 5.2 kan hjelpe med å forklare språkvalgene. Den tidligere rapporten har et svært formelt preg og krever ingen videre interaksjon fra Herman Hoës side. Tiltalen er skrevet med store, utsmykkete frakturbokstaver, hjelpelinjene er fortsatt synlige i hele brevet, og skriften er svært presis. Innholdet er godt strukturert og varierer mellom gode ønsker for det nye året, religiøse utsagn og beskrivelsen av undervisningen i fransk, latin og matematikk. Det nøye utseende av skriften og den ordnete strukturen er uttrykk for den planlagte karakteren av brevet. Dermed kan brevet plasseres på den konseptuelt skriftlige siden av skalaen. Høytysk blir så til et språk som brukes til mer formelle formål. Derimot er brevet fra 1805 skrevet med en sjuskete håndskrift, tiltalen mangler og brevets innhold virker uorganisert. Dette svarer til Koch og Oesterreichers idé om en nær kommunikasjon som er uformell og lite planlagt (Elspaß, 2012, s. 157). Videre står det i samsvar med at nevøen trolig snakket et skandinavisk språk med familien sin så lenge han bodde i Trondheim.

De to ulike brevene viser videre hvordan modellen til Koch og Oesterreicher kan brukes for å plassere private brev på ulike punkter mellom nærhet og distanse. Brevskriveren kan dermed posisjonere seg på ulike måter i forhold til mottakeren gjennom private brev.

²³Eksempelvis PA-0280 16.5: brev fra nevøen Gerhard Hoë til Herman Hoë, 31. desember 1787. Se figur C.2 i vedlegg C for et illustrerende bilde av den første siden av dette brevet.

²⁴PA-0280 16.5: brev fra nevøen Gerhard Hoë til Herman Hoë, 31. desember 1787.

²⁵PA-0280 16.5: brev fra nevøen Gerhard Hoë til Herman Hoë, 31. desember 1787. 'Den allmechtige Gud [...] fortsetter_[konjunktiv] i år [...] å utbreie velsignelsens hender over Dem'.

²⁶PA-0280 16.5: brev fra nevøen Gerhard Hoë til Herman Hoë, 5. april 1805.

5.2.2 Venn fra Flensburg

I Trondheim var Hoë én av to lærlinger hos Otto Beyer, som kom fra Flensburg-området. Den andre lærlingen avbrøt læren hos Beyer og reiste tilbake til Flensburg i 1769. Derfra skrev ven-
nen et brev til Hoë for å be om ettersendelse av ulike eiendeler som han hadde latt liggende
igjen i Trondheim. Blant de tingene Hoë skulle sende til Flensburg finner vi en dansk gramma-
tikk.²⁷ Dette er relevant fordi begge stammet fra det samme geografiske området og hørte til
borgerskapet. Derfor er det mulig å dra paralleller mellom deres språkbruk. Fra vennen vet vi
sikkert at han hadde behov for en fremmedspråks-grammatikk i dansk. Denne påstanden styrker
hypotesen om at dansk heller ikke var morsmålet til Hoë. I forbindelse med at samtlige andre
familiemedlemmer skrev til Hoë på høytysk, er sannsynligheten stor for at tysk var morsmålet
til Hoë.

5.2.3 Sammenfatning

Vi kan fastslå at familien i Flensburg foretrakk høytysk i brevvekslingen sin. Høytysk fremstår
videre som språket som er knyttet til opplæring og den mer formelle brevvekslingen mellom
onkelen og nevøen. Derimot er dansk det uformelle, nære valget fordi nevøen trolig snakket
et skandinavisk språk mens han fortsatt var i Trondheim. Da nevøen skrev et privat, uformelt
brev, ble derfor dansk brukt. Hoës språkbruk kan videre sammenlignes med den språklige prak-
sisen til vennen som glemte boka om dansk grammatikk, siden de to stammet fra det samme
geografiske området og hørte til det samme sosiale sjiktet. I kombinasjon med at hele famili-
en i Flensburg skrev høytysk med hverandre kan vi derfor anta at Hoë trolig hadde tysk som
morsmål og måtte lære dansk som andrespråk.

5.3 Språkbruk med familien i Trondheim

Vi ser av figur 5.1 at språkbruken varierte i større grad med familien i Trondheim. Først og
fremst kommuniserte Herman Hoë utelukkende på dansk med både kona si,²⁸ døtrene sine²⁹
og svigersønnen Detlev Martens³⁰ i det bevarte materialet. Sistnevnte kom likeså fra Flensburg

²⁷PA-0280 16.4: brev fra en venn til Herman Hoë, 5. september 1769.

²⁸PA-0280 17.19: brev fra kona Anna Dorothea Hoë til Herman Hoë, 21. mai 1810. Dette brevet er det eneste skriftlige belegget på kommunikasjonen mellom Hoë og kona hans.

²⁹Eksempelvis PA-0280 17.16: brev fra Herman Hoë til dattera Maren Johanne Brodtkorb, 20. april 1818.

³⁰Eksempelvis PA-0280 16.9: brev fra Herman Hoë til svigersønnen Detlev Martens, (ukjent dag) februar 1819.

og bosatte seg i Trondheim for å drive med handel (Bull, 1998b, s. 83). Høytysk kunne derfor også vært et alternativ, men begge to valgte allikevel å skrive på dansk mens de oppholdt seg i Trondheim. Dette gjenspeiler den generelle tendensen i Hoës familie til å bruke det språket som er fremtredende i det landet de befinner seg i. Vi skal se på flere eksempler i form av svigersønnen Nils Gerbrandt Winther Brodtkorb, sønnen Gerhard Fredrik Hoë og dattera Frederikke Vilhelmine Møllerop.

5.3.1 Svigersønn Nils Gerbrandt Winther Brodtkorb

Den andre svigersønnen til Herman Hoë som er relevant for denne oppgaven, er Nils Gerbrandt Winther Brodtkorb (heretter Nils Brodtkorb). Han giftet seg med kusinen Maren Johanne Hoë i 1816, og begge to etterlot seg flere brev adressert til Herman Hoë. I det tilgjengelige materialet dominerer dansk som hovedspråk. Bare ett eneste brev fra Nils Brodtkorb til Herman Hoë er bevart som er skrevet på engelsk.³¹ Ifølge Bull (1998a, s. 215) gikk Nils Brodtkorb sammen med Hoës sønn Gerhard Fredrik Hoë på Green Row Academy i Storbritannia. På timeplanen til elevene er det satt av tid til å skrive hjem, og det ser ut til at Brodtkorb benyttet tiden til å sende et brev til onkelen sin i Norge. Engelskkunnskapene kom til nytte da han jobbet i handelsfirmaet til Herman Hoë etter reisen. Der hadde han behov for flere språk på grunn av det internasjonale preget på handelsvirksomheten (Bull, 1998a, s. 149). I tillegg var kunnskap om fremmedspråk «an indication of membership in the elite» (Nurmi & Pahta, 2012, s. 54) slik at hans bruk av engelsk også kan sees som en markør for dannelse som viste hans gode posisjon i samfunnet.

5.3.2 Sønn Gerhard Fredrik Hoë

Også sønnen Gerhard Fredrik Hoë (heretter Gerhard F. Hoë) ser ut til å ha blitt påvirket av oppholdet i Storbritannia. I brevvekslingen med foreldrene finnes både dansk,³² tysk³³ og engelsk³⁴ som dominerende språk. I likhet med Nils Brodtkorb brukte Gerhard F. Hoë engelsk når han losjerte i Green Row Academy i Storbritannia. Han opplyste at lærerne ga elevene tid til å skrive hjem.³⁵ På den måten fikk elevene anledning til å vise foreldrene hvor mye de hadde lært. I det samme brevet finner vi en tilføyelse av skolens leder som henvendte seg til Herman Hoë:

³¹Gunnerus XA Qv. 677 c-g: brev fra svigersønnen Nils Gerbrandt Winther Brodtkorb til Herman Hoë, 15. august 1814.

³²Eksempelvis PA-0280 16.6: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 6. april 1815.

³³Eksempelvis PA-0280 16.6: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 28. juli 1817.

³⁴Eksempelvis Gunnerus XA Qv. 677 c-g: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 15. april 1815.

³⁵Gunnerus XA Qv. 677 c-g: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 15. april 1815.

His [Gerhard F. Hoës] progress in the writing and | spelling of our language you will judge of by the preceeding letter, and | I can add with great tr̄uth that he has made equal improvement in | english Syntax, Arithmetic, and the Mathematics. – He has | also aquired considerable knowledge of the French tongue.³⁶

Til tross for at engelsklæreren bekreftet Gerhard F. Hoës franskferdigheter, finnes det ikke noe brev i dette språket til Herman Hoë. En tenkelig grunn kan være at Herman Hoë hadde for lite kunnskap om fransk til å kunne forstå et brev på dette språket (Bull, 1998a, s. 153). En annen mulig forklaring er at Gerhard F. Hoë ikke ville skrive på fransk så lenge han ikke befant seg i et franskspråklig land. I så fall manglet sønnen en passende anledning til å vise frem franskkunnskapene sine.

Det finnes bare ett tilfelle fra Gerhard F. Hoës tid i Storbritannia der han ikke skrev på engelsk, men på dansk.³⁷ Innholdet avviker fra de øvrige engelske brevene. Han skrev ikke lenger hvor bra han gjorde det på skolen, men diskuterte fremtidige reiseplaner foreslått av Herman Hoë i et tidligere brev. En forklaring på Gerhard F. Hoës språkvalg er den større interaktive formen av brevet. Et tilbakeblikk på Koch og Oesterreichers modell tydeliggjør forskjellen. I tidligere brev rapporterte han bare om fremskrittet sitt og viste hvor dyktig han hadde blitt til å skrive på engelsk. Fortroligheten i disse brevene er ikke særlig stor da læreren hadde lest og kommentert de samme brevene. Distansen er økt. Dermed befinner de tidligere rapportene seg nærmere den konseptuelt skriftlige aksens som ikke krever omfattende samarbeid fra Herman Hoës side. Derimot var formålet med det danske brevet å svare på et forslag fra Hoë. Innholdet er i større grad preget av interaksjonen mellom far og sønn og uenigheten om hvilket land Gerhard F. Hoë burde reise til etter oppholdet i Storbritannia. Det finnes ikke tegn til at læreren så brevet. Dermed falt en ytterligere motivasjon til å skrive på engelsk bort. Utover det skapte det mer fortrolige temaet større nærhet, og dermed ble dansk det naturlige valget.

Da Gerhard F. Hoë befant seg i Tyskland, valgte han å skrive sine brev på enten dansk³⁸ eller tysk.³⁹ I flere av disse brevene kommenterte han tyskkunnskapene sine. Eksempelvis skrev han: «med det [tyske] gaar det | nu meget godt, men enduu bedre ville det gaar dersom jeg kunde have | Omgang med cultiverede Mennesker hvilket vi ikke have».⁴⁰ Han fortsatte med å beskrive

³⁶Som beskrevet i avsnitt «Nomenklatur», er latinske bokstaver i originalbrevet gjengitt med skrifttypen Courier.

³⁷PA-0280 16.6: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 6. april 1815.

³⁸Eksempelvis PA-0280 16.6: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 15. mai 1817.

³⁹Eksempelvis Gunnerus XA Qv. 677 c-g: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 21. januar 1817.

⁴⁰Gunnerus XA Qv. 677 c-g: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 21. januar 1817.

hvor vanskelig det var å komme i kontakt med tyskere utenfor skolen, selv om det å lære tysk var ett av de to hovedanliggende ved å reise til Tyskland: «den eneste | Motion vi have er fra vort Værelse til Skolen, saa hvorledes skulle | vi da kunne lære Sproget ret godt, det eneste vi kan tale noget | fornuftigt med er Köhn og Læreren». Gerhard F. Hoë skrev svært tydelig i dette brevet at han ønsket seg en bedre tyskopplæring. Han vurderte derfor å reise videre til Sachsen og Berlin for å bli kjent med andre tyske dialekter.

En annen gang skrev han på tysk og kommenterte de feilene han gjorde: «[Hoës svigersønn Detlev] Martens seine Briefe habe empfangen, ich darf ihn | aber nicht in anders als Dänisch beantworten, denn Sie können hier- | aus sehen wie viele Fehler ich im Schreiben mache.»⁴¹ Den tyske formuleringen «ich darf ihn | aber nicht in anders antworten als Dänisch» er grammatisk ukorrekt. I stedet for akkusativ entallsformen «ihn» burde han ha brukt dativ entall «ihm». I det følgende leddet gjorde han en syntaktisk feil idet preposisjonen «in» burde plasseres foran «Dänisch». Imidlertid kan hele leddet oversettes ordrett til norsk. En mulig forklaring på denne konstruksjonen er derfor at Gerhard F. Hoë tok utgangspunkt i et skandinavisk språk, uten å være bevisst på at den ordrette oversettelsen til tysk ble feil. Ut ifra de grammatiske feilene som sønnen gjorde i sine tyske brev og utsagnene om hvor vanskelig det var å lære tysk, slutter jeg at tysk ikke var morsmålet til Gerhard F. Hoë. Jeg skal komme tilbake til dette punktet i kapittel 7.2.2 der familiens språkbruk står i fokus.

5.3.3 Datter Frederikke Vilhelmine Møllerop

Det siste eksemplet jeg viser til er Herman Hoës datter Frederikke Vilhelmine Møllerop. Språkbruken hennes i private brev står i kontrast til den ellers dominerende tendensen til å tilpasse seg språket i det landet brevskriverne oppholdt seg i. Hun reiste sammen med dattera si til Paris, og derfra sendte hun et brev til Gerhard F. Hoë for å be om penger.⁴² Oppholdet i Frankrike motiverte henne derimot ikke til å skrive på et annet språk enn dansk. Grunnen til det er for det første at en forespørsel om penger er et privat anliggende, og ved å skrive på morsmålet skapte hun nærhet og fortrolighet. For det andre avviker hennes språkbruk fra brorens fordi oppholdet hennes i utlandet hadde et annet formål. Mens broren dro ut for å lære engelsk og tysk, og dermed hadde en god grunn til å vise frem engelsk- og tyskkunnskapene sine, reiste Møllerop til

⁴¹Gunnerus XA Qv. 677 c-g: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 13. juni 1817. 'Martens sine brev mottok [jeg], jeg burde svare ham, | men ikke i annet enn dansk, fordi De kan herved se hvor mange feil jeg gjør.'

⁴²PA-0280 16.5: brev fra dattera Frederikke Vilhelmine Møllerop til hennes bror Gerhard Fredrik Hoë, 7. november (ukjent år).

Frankrike av helsemessige grunner. Brorens motivasjon for å skrive på et fremmedspråk manglet derfor i hennes tilfelle slik at det trolig var naturligere å velge dansk. Avslutningsvis er det også mulig at færre undervisningstimer i opplæringen hennes førte til svakere franskferdigheter. Vi har ingen belegg for språkkunnskapene hennes i fransk slik at det er vanskelig å si om hun overhodet hadde et valg.

5.4 Sammenfatning

Alt i alt ser vi et skille i den generelle språkbruken med tanke på sted. All brevveksling med familien i Flensburg foregikk på høytysk. Bare nevøen sendte ett brev på et annet språk enn høytysk, sannsynligvis fordi han bodde i samme by som Hoë da nevøen var liten. Kommunikasjonen med kona, døtrene og svigersønnen Detlev Martens skjedde utelukkende på dansk. Derimot mottok Herman Hoë brev på både dansk, engelsk og tysk fra sønnen sin i samsvar med sønnens oppholdssted. I tillegg skrev svigersønnen Nils Brodtkorb til vanlig på dansk og etterlot ett brev på engelsk. De forannevnte språkene var særlig relevant i handelen (Bull, 1998a, s. 152–154). Ingen av brevskriverne brukte de lærde språkene gresk eller latin til egne utsagn. Dermed ser vi at Hoë og nettverket hans hørte til borgerskapet som ikke fikk opplæringen sin ved universitetet der latin- og greskkunnskaper stod sentralt (Torp & Vikør, 2003, s. 298).

Språkvalgene kan sees som et uttrykk for nærhet og distanse i samsvar med Koch og Oesterreichers modell. Da sønnen og svigersønnen ble oppfordret til å skrive hjem, demonstrerte de gode engelskkunnskaper, men valgte mindre private temaer. Dermed økte distansen. Når disse to skrev på dansk til Herman Hoë, hadde innholdet et privat preg, brevene var mindre velordnet og ga uttrykk for større spontanitet. En større nærhet er resultatet. Denne erkjennelsen blir igjen relevant når utviklingen av Hoës språkbruk over tid drøftes i kapittel 7.

6 | To diglossiske samfunn

I det foregående kapitlet har vi sett hvilke språk som var i bruk blant familiemedlemmene i Slesvig og Norge. Disse to regionene er preget av flerspråklighet og språkkontakt, og vi skal se nærmere på dette språklige flettverket i dette kapitlet. Dansk preget hverdagen i begge områdene. I Slesvig kunne en i tillegg bruke tyske varieteter, mens i Norge dominerte norske dialekter den muntlige kommunikasjonen. I dette kapitlet vil jeg undersøke hvordan Hoë stilte seg til de to diglossiske samfunnene.

6.1 Teoretisk grunnlag

Den amerikanske lingvisten Ferguson (1959) var den første til å bruke fagtermen *diglossi* om et språksamfunn der «two or more varieties of the same language are used by some speakers under different conditions» (s. 325). Fergusons interpretasjon av begrepet er ganske snevert. Andre lingvister har utvidet og spesifisert termen slik at den språklige situasjonen i både Flensburg og Trondheim kan omtales nøyere.

6.1.1 Diglossi i Slesvig

For å bygge opp det teoretiske grunnlaget om diglossi skal jeg bruke den språklige situasjonen i Slesvig som skissert i kapittel 2.1. Den følgende tabellen oppsummerer språkbruken i Slesvig på 1700-tallet:

	nordgermansk	vestgermansk	
høy varietet	dansk	høytysk	
lav varietet	sønderjysk	nedertysk	nord-frisisk

Tabell 6.1: Diglossi i Slesvig

Tabell 6.1 viser en inndeling i høye og lave varieteter. Den *høye varietet* forbindes med sosial prestisje og formelle aktiviteter, mens den *lave varietet* blir brukt som dagligtale i hverdags-

lige situasjoner (Myers-Scotton, 2006, s. 81). Overført til Slesvig betyr det at en dansktalende person kunne bruke den høye varieteten dansk som den ble snakket i København eller den lave, regionale varieteten sønderjysk.⁴³ Denne situasjonen er et eksempel på en *klassisk diglossi* som er kjennetegnet av at to beslektete varieteter av et språk blir brukt med forskjellige formål (Myers-Scotton, 2006, s. 76). Når det gjelder de vestgermanske språkene fantes den høye varieteten høytysk og de lave varietetene nedertysk eller nord-frisisk.⁴⁴ Striden som en klassisk diglossi kan utløse gjenspeiles i den tyske språkdebatten om hvilken varietet av tysk som burde brukes i undervisningen (jf.kapittel 2.1).

Når vi vender oppmerksomheten bort fra skillet mellom høye og lave varieteter og istedenfor ser på den øverste delen av tabell 6.1, oppdager vi at språkbrukere videre kunne velge mellom nordgermanske og vestgermanske språk. Valgmuligheten fremstiller en *utvidet diglossi*. Fagtermen beskriver et språksamfunn som bruker to ikke-gjensidig forståelige språk i ulike domener (Myers-Scotton, 2006, s. 77). I Slesvig førte det eksempelvis til at dansk ble brukt i domenene skole og forvaltning, mens høytysk ble snakket blant danske adelige og ved det kongelige hoff i København (Winge, 1992, s. 192, 199, 239). Hele situasjonen i Slesvig blir kalt for en *dobbel diglossi* siden høye og lave varieteter av både dansk og tysk var i bruk (Nesse, 2017, s. 165). Hvordan Herman Hoë stilte seg til det språklige mangfoldet i hjemregionen sin, vil jeg kaste lys over i analysedelen i kapittel 6.2.1.

6.1.2 Diglossi i Trondheim

Herman Hoë la den dobbelte diglossien i Flensburg bak seg da han flyttet til Trondheim. Også her kan vi konstatere at han møtte et diglossisk samfunn som fremstilt i tabell 6.2. I den norske sammenhengen er det imidlertid viktig å skille mellom skrift og tale i tillegg til høye og lave varieteter.

	skrift	tale
høy varietet	dansk	høytidstale, norsk dannet dagligtale
lav varietet	–	norske dialekter

Tabell 6.2: Diglossi i Trondheim i overgangen til 1800-tallet

⁴³I perioden som står i fokus i denne oppgaven, fra rundt 1750 til 1850, ble sønderjysk snakket i Angelns som ligger ved Slesvigs østkyst i tillegg til i områdene som ligger nord for dagens grense mellom Danmark og Tyskland (Wolbersen, 2015, s. 150–153).

⁴⁴Skillet mellom bruken av frisisk eller nedertysk er relatert til det geografiske området som står i fokus. Frisisk var begrenset til Slesvigs vestkyst (Frandsen, 2015, s. 242). Nedertysk ble snakket i hertugdømmene Slesvig og Holstein og blant lavere sosiale sjikt i danske byer (Glück, 2002, s. 294).

Når vi vender oppmerksomheten først til skriftspråket, ser vi at den høye varieteten var dansk og at det ikke er oppgitt en konkurrerende lav varietet. Dette har sin grunn i at dansk avløste norsk som skriftspråk allerede rundt 1525 (Stjernholm, 2014, s. 63). Slik fant dansk anvendelse overalt der skrift var av betydning, det vil si i skolen, administrasjonen, kirka og rettsvesenet (Berg, 2018, s. 84–85; Mæhlum, 2005, s. 1916). Mens det vanligvis forekom norske former, såkalte *norskheter*, i det danske skriftspråket til nordmenn før 1600, var den nye standarden å unngå slik variasjon på 1600- og 1700-tallet (Nes, 2005, s. 1297).⁴⁵ Høydepunktet ble nådd i begynnelsen av 1800-tallet der beherskelsen av det danske skriftspråket var best (Nes, 2005, s. 1296). Norsk ble bare unntaksvis brukt i form av dikt (Berg, 2018, s. 90) eller for å gjengi «lokalspråklige ord, idiom og tekstbrokker [...] ofte i sammenhenger som knytter den til noe stakkarslig, latterlig eller abnormt [som] sinnssykelighet, evneveikhet eller uskikkelighet» (Wiggen, 2004, s. 11). Siden norsk skriftspråk ikke var vidtrekkende i bruk, fremstilles den ikke som lav varietet.

Retter vi oppmerksomheten mot den høyre siden av tabell 6.2, finner vi et variert bilde av talemålet. De fremstilte varietetene må likevel betraktes varsomt siden kildene er få og for det meste omhandler talemålet i Norge generelt, ikke spesifikk Trondheim.

De muntlige høye varietetene er inndelt i høytidstalen og den dannete dagligtalen. I Norge oppstod *høytidstalen* som resultat av økt undervisning i det danske skriftspråket i begynnelsen av 1700-tallet (Haraldsrud, 2012, s. 50). Dette førte til at mange nordmenn valgte en bokstavrett norsk leseuttale av det danske skriftspråket når de ville opptre høflig (Haraldsrud, 2012, s. 50–55). Særlig norskfødte embetsmenn tok høytidstalen i bruk i domener som prekener, undervisning og foredrag (Torp & Vikør, 2003, s. 130). Derimot var den andre høye varieteten, *norsk dannet dagligtale*, ikke begrenset til domener, men til de høyere sosiale sjikt (Haraldsrud, 2012, s. 34). Frem til 1800-tallet var det vanlig å snakke dansk i høyere sosiale kretser, gjerne med et preg av motespråkene tysk eller fransk (Haraldsrud, 2012, s. 54; Wiggen, 2004, s. 29). Men en økt skriftkultur i tillegg til en mer konsekvent skriftnorm på slutten av 1700-tallet fremmet en norsk dannet dagligtale (Haraldsrud, 2012, s. 54). Ifølge Haraldsrud (2012) kan den norske dannete dagligtalen karakteriseres som «ei blanding mellom skriftspråket, høytidstalen, dansk talemål og Kristiania-dialekten» (s. 54).

Talemålet blant håndverkere, fiskere og bønder var derimot preget av norske dialekter (Torp & Vikør, 2003, s. 131–132). Siden dialektene ikke ble anvendt i skrift eller høytidelige situasjoner, oppføres de som en lav varietet. For Herman Hoë betydde språksamfunnets bruk av dansk

⁴⁵For en nærmere omtale av *norskheter*, se Nesse (2011).

skriftspråk, danskfarget talemål og norske dialekter, at han befant seg i en klassisk diglossi siden varietetene var gjensidig forståelig.

Tabellen viser ikke engelsk, nederlandsk og tysk til tross for at de ble oppført som viktige språk i kapittel 2.2. Dette har sin grunn i at språkene ble snakket av innvandregrupper uten at de var knyttet til egne domener i samfunnet ellers. Dermed må språkene betraktes som fremmedspråk som ikke er inkludert i en undersøkelse av det diglossiske samfunnet i Trondheim.

6.2 Herman Hoës forhold til diglossiske samfunn

6.2.1 Diglossi i Flensburg

Hvordan Herman Hoë stilte seg til diglossien i Flensburg, kan både brevvekslingen med familien og korrespondansen med nevøen oppklare. Tidligere introduserte jeg språkforholdene i Slesvig der dansk og høytysk var de høye varietetene ved siden av de lave varietetene sønderjysk, nedertysk og nord-frisisk. Korrespondansen med brødrene og foreldrene foregikk imidlertid utelukkende på høytysk. Nevøen tilpasset seg denne normen med unntak av ett brev som er skrevet på dansk.

Materialet viser hvordan familien stilte seg til den utvidete diglossien mellom dansk og høytysk i Slesvig. Empirien oppviser en iøynefallende mangel på dansk i og med at all korrespondanse i familien foregikk på tysk. En mulig forklaring består i tyskens høye status i Slesvig som eksemplifisert i dagbokutdraget av Peter Henrik Kold i kapittel 2.1. I likhet med fenriken som syntes at det var unødvendig å lære dansk, satte også Hoës familie pris på å kunne kommunisere på tysk. Den politiske konflikten om Slesvigs tilhørighet og nasjonalromantikkens trang til å vektlegge forholdet mellom språk og nasjon hadde ennå ikke satt preg på samfunnet. Politisk posisjonering som motivasjon for å skrive på dansk spilte derfor ikke inn i språkvalget. Utover det beskrev jeg i underkapittel 2.3 hvordan Hoës familie hadde sitt opphav i Vest-Tyskland før de flyttet til Flensburg. Siden tyskerne dominerte både handelen og den kulturelle scenen i Slesvig, ble språket godt brukt i militæret, ved hoffet og i byene (S. Sogner, 2003, s. 236). Familiens tyske bakgrunn fremstod dermed som kulturell kapital som kom til nytte i handelen med andre tyske familier.

Videre vil jeg belyse den klassiske diglossien mellom høy- og nedertysk i forbindelse med empirien. Herman Hoës tyske korrespondanse foregikk i all hovedsak på høytysk. Det eneste

nedertyske trekket som finnes i materialet er *sin*-possessiven.⁴⁶ Ett eksempel forekommer i (1) og et annet tilfelle siteres i eksempel (2).

- (1) da findet | man die Frucht von Papa seine unzeitige Liebe und Verzärterung⁴⁷
 (2) Herr Owesen seine Sachen | werden anjetzo verauctioniret⁴⁸

Den nedertyske *sin*-possessiven i «Papa seine unzeitige Liebe» og «Herr Owesen seine Sachen» ble ellers svært sjelden brukt i høytysk på 1700- og 1800-tallet (Scott, 2014, s. 234). Derimot er *sin*-possessiven standardformen i nedertysk (Norde, 2012, s. 22). Forekomst av denne possessiv-konstruksjonen er ikke et enkelttilfelle som var begrenset til Hoë. I brev fra både brødrene og mora finnes det rikelig med tilfeller av *sin*-possessiven. Slutningen som dermed kan trekkes er at dette nedertyske trekket var godt brukt i Hoës familie. Imidlertid finnes ingen ytterligere spor av den nedertyske dialekten i materialet.

Fraværet av et sterkere nedertysk preg i brevene kan ha sin årsak i at språkopplæringen foregikk på høytysk (Langer & Langhanke, 2013, s. 79–95). Brevskriverne manglet derfor både undervisning i nedertysk ortografi og erfaring med å formulere seg skriftlig på dialekt. På den måten oppstod et praktisk hinder for å ta i bruk det nedertyske skriftspråket. På den andre siden kunne syntaktiske trekk fra nedertysk, som hverken tangerte leksikonet eller ortografien, inkluderes uten besvær. Brevene fra nevøen Gerhard Hoë understreker videre at prestisje knyttet til utdanningen påvirket valget av skriftspråk. Som åtteåring ble han sendt til Flensburg for å få en førsteklasses utdanning der.⁴⁹ Besværet med denne lange reisen ble rettfærdiggjort fordi utdanningen ville sikre nevøens sosiale stilling i et respektabelt yrke. Utmerkete språklige evner som resultat av en vellykket skolegang ble dermed knyttet til en sterk posisjon i samfunnet. På den måten ble høytysk en markør for sosial prestisje i de tidligere omtalte, svært velformulerte brevene fra nevøen.

⁴⁶*Sin*-possessiven ble tidligere omtalt som *garpegenitiv*. Ordet *garper* (fra norrønt *garpr* med betydningen 'person som skryter svært') ble brukt nedlatende av bergenserne om de tyske handelsmennene fra Hansakontoret (Torp, 1988). For å unngå den negative assosiasjonen, brukes betegnelsen «*sin*-possessiv» i denne oppgaven. Norde (2012, s. 1–25) fastslår tre kriterier som tyder på at *sin*-possessiven utviklet seg i muntlig norsk i kontakt med nedertysk. Navnet er det første hintet (Norde, 2012, s. 24). Videre utviklet *sin*-possessiven seg langs vest- og nordkysten der mye språkkontakt med nedertysk fant sted gjennom handelen (Norde, 2012, s. 24). Til slutt brukes det refleksive pronomenet *sin* på norsk der et ikke-refleksivt pronomen burde stå. Imidlertid svarer det til det nedertyske pronomenet *sīn* som ikke skiller mellom refleksive og ikke-refleksive forhold. Det nedertyske pronomenet var derfor trolig et forbilde for den norske *sin*-possessiven (Norde, 2012, s. 25).

⁴⁷PA-0280 16.4: utkast til et brev fra Herman Hoë til broren Fedder Hoë, 28. juni 1771. 'der finner | man frukten av pappa sin utidige kjærlighet og ømhet'.

⁴⁸PA-0280 16.4: brev av en venn til Herman Hoë, 5. september 1769. Se vedlegg for bildet. Ulik skrifttype i ordet «verauctioniret» er i samsvar med originalen. 'Herr Owesen sine eiendeler | blir nå bortauksjonert'.

⁴⁹PA-0280 16.5: brev fra broren Gerhard Hoë til Herman Hoë, 10. februar 1782.

6.2.2 Diglossi i Trondheim

Da Herman Hoë flyttet fra Flensburg til Trondheim i 1766, måtte han forholde seg til en klassisk diglossi der det offisielle skriftspråket var dansk, mens danskpreget talemål og norske dialekter preget den muntlige kommunikasjonen. Hoë skrev til både kona si, barna sine og svigersønnene sine utelukkende på dansk. Imidlertid kunne han få brev på dansk, høytysk og engelsk. Selv om brevpartnerne hans kodevekslet, valgte Hoë ikke å bytte språk i brevene sine. Han holdt seg til den danske skriftnormen i brevvekslingen med kona og barna sine og avvek ikke i ett eneste tilfelle.

Med tanke på norskheter finnes det hverken diftongering, bruk av flertallsendingen *-er* der dansk skiller mellom *-e* og *-er*, eller norske ustemte plosiver som *p* og *t* i stedet for de danske stemte plosivene *b* og *d* (Nesse, 2011, s. 38). Fraværet av norskheter i Hoës brev stemmer overens med utsagnet til Nes (2005, s. 1296) om at beherskelsen av det danske skriftspråket var sterkest i begynnelsen av 1800-tallet. Dermed ble Hoës etterfølgelse av danske skrivenormer et uttrykk for at gode skriveferdigheter ble prioritert i opplæringen hans og at han var kjent med datidens skrivekonvensjoner.

Om Hoë brukte dansk, norsk dannet dagligtale eller en norsk dialekt i hjemmet sitt, er derimot vanskeligere å finne ut av. Den eneste metaspråklige kommentaren om hvilket språk Hoë brukte i muntlig, privat kommunikasjon ble omtalt allerede i kapittel 5.2. I forbindelse med nevøens reise til Flensburg ba Hoës bror om at nevøen skulle snakke mest mulig tysk med Hoë. Utover det mangler metaspråklige kommentarer og skriftlige spor etter norskkunnskaper. Men dette fraværet er ikke ensbetydende med at resten av familien ikke brukte norsk. Mangel på data kan enten skyldes at norsk ikke ble brukt i Hoës hjem eller at sporene av denne bruken ikke har overlevd til vår tid (Labov, 1994, s. 11).

Brevvekslingen med døtrene og sønnen som ble analysert i kapittel 5.3 er imidlertid en sterk indikasjon på at et skandinavisk språk var i bruk (jf. kapittel 7.2.2). Det er videre ikke sikkert at Hoë opplevde dansk og norsk som to ulike språk. Rundt midten av 1700-tallet ble norsk gjerne sidestilt med danske dialekter, med dansk som det overordnede standardspråket (Sandøy, 2018, s. 191). Først i begynnelsen av 1800-tallet økte interessen i norsk som et eget språk som eksisterte uavhengig av dansk (Sandøy, 2018, s. 200–201). Når Hoë ikke kommenterte om «norsk» eller «dansk» ble snakket i hjemmet hans, kan det være et resultat av at familien ikke oppfattet disse som to forskjellige språk. Når det gjelder skriftspråket brukte Hoë i hvert fall den høye varieteten dansk kompetent i brevene sine og viste slik at han tilhørte borgerskapet i

Trondheim. Spor etter skriftlig bruk av norsk finnes ikke siden det ville ha kollidert med datidens skrivenormer og muligens med Hoës syn på norsk som varietet av dansk.

6.3 Sammenfatning

Et mål med denne oppgaven er å finne ut hvordan Herman Hoë stilte seg til diglossien i både Flensburg og Trondheim. Jeg konkluderer med at skriftlig kommunikasjon med familien i Flensburg foregikk utelukkende på høytysk. Hverken dansk eller nedertysk var et alternativ. Det eneste unntaket finnes i den nedertyske *sin*-possessiven som ble brukt av de fleste familiemedlemmene i Flensburg. Brevvekslingen med familien i Trondheim er preget av dansk. Hoë fulgte den normative rollen som det danske skriftspråket hadde den gangen og holdt seg til dansk rettskriving i alle instanser. Spørsmålet om Hoë brukte dansk, norsk dannet dagligtale eller norsk i hjemmet sitt blir fulgt opp i kapittel 7 der jeg sammenligner empirien med data fra Bergen. Alt i alt valgte Hoë til enhver tid den høye varietet og viste sjelden tegn til at han også behersket den lave varietet.

7 | Språkskifte eller språkbevaring

Ett av de innledende forskningsspørsmålene nevnt i kapittel 1.1 dreier seg om den diakrone utviklingen av Hoës språkbruk. I dette kapitlet svarer jeg på det spørsmålet ved å granske ulike faktorer som begunstiger enten språkskifte eller språkbevaring i forbindelse med Herman Hoës livssituasjon i Trondheim. Som innvandrer til Norge måtte han ikke bare forholde seg til norske dialekter og det danske skriftspråket, han måtte også opprettholde kontakten med familien i Slesvig på tysk. Ut fra den foregående analysen av Hoës språkbruk med familien og hans forhold til diglossiske samfunn skal jeg se på tysk som Hoës førstespråk, mens dansk og norsk blir betraktet som andrespråk.

7.1 Teoretisk grunnlag

Når et individ må forholde seg over lengre tid til flere språk, eksempelvis på grunn av innvandring eller okkupasjon gjennom utenlandske militære styrker (Myers-Scotton, 2006, s. 68), er først og fremst tre ulike scenarier tenkelig:

- (a) språkbrukere bevarer morsmålet sitt og lærer ikke andrespråket
- (b) språkbrukere bevarer morsmålet sitt og lærer andrespråket i tillegg
- (c) språkbrukere bevarer ikke morsmålet sitt, men erstatter det med andrespråket (Myers-Scotton, 2006, s. 68)

Det finnes ingen fast formel for å bestemme hvilken utgang språkkontakt har. Resultatet er alltid et samspill av ulike faktorer som påvirker individet i en gitt livssituasjon (Myers-Scotton, 2006, s. 89). Myers-Scotton (2006, s. 89) angir en detaljrik liste med faktorer på samfunns-, gruppe- og individnivå relatert til demografi, yrke, utdanning, gruppens adferd og individuelle oppfatninger som påvirker sannsynligheten for at språkbrukere bevarer eller skifter språket sitt. Ett av de punktene som Myers-Scotton (2006, s. 91) fremlegger og som jeg skal granske i analysen, gjelder *horisontal* og *vertikal* språkbruk i et samfunn. Mansour (1993) definerer forholdet slik:

While horizontal multilingualism — the patchwork quilt of tiny monolingual societies, living in virtual isolation, is the road to socio-economic stagnation, cultural introspection and marginalisation of the languages spoken by them, vertical multilingualism is usually associated with social change, language shift among the speakers of minority languages and an expansion of one or several dynamic lingua francas. (s. 19)

For at vertikal flerspråklighet kan ha den beskrevne effekten, forutsettes hyppig kontakt med språkbrukere av andre språk, eksempelvis på skolen, på jobb eller i butikken (Myers-Scotton, 2006, s. 71). Horisontal flerspråklighet begunstiger dermed utgang (a), mens vertikal flerspråklighet fremmer resultatene (b) og (c).

Moderne forskning på innvandrerfamilier viser videre at den andre generasjonen vanligvis er flerspråklig i foreldrenes morsmål og språket som brukes utenfor hjemmet (Myers-Scotton, 2006, s. 68). Et fullstendig språkskifte som skildret i utgang (c) finnes først i den tredje generasjonen som ikke lenger behersker morsmålet til den innvandrende generasjonen (Myers-Scotton, 2006, s. 68). I analysen skal jeg derfor også legge vekt på språkbruken i Hoës familie i Trondheim.

7.2 Språkbruk i Herman Hoës familie over tid

7.2.1 Horisontal og vertikal flerspråklighet

Til å begynne med vil jeg peke på språkforholdene som Hoë møtte i Trondheim med tanke på horisontal og vertikal flerspråklighet. Horisontal flerspråklighet ville forutsette at Hoë befant seg i en tyskspråklig gruppe som bare sjelden kom i kontakt med det danske eller norske språket. En slik situasjon fantes eksempelvis i hansatidens Bergen der de tyske handelsmennene «were kept apart, mostly staying in their own areas of the town, with their own businesses, their own jurisdiction, and their own churches» (Nesse, 2007, s. 424). Fra Hoës brev og de demografiske opplysningene fremstilt i kapittel 2.2 kan vi dra slutningen at realiteten i Trondheim var motsatt. Denne påstanden skal jeg belyse ved hjelp av de to domene arbeid og hjem.

Femten år gammel begynte Hoë læretiden sin i Otto Beyers handelselskap. Beyer kom også fra Flensburg. Selv om de to kunne kommunisere på tysk, skrev Hoë til prinsipalen på dansk.⁵⁰ Ved siden av Hoë jobbet enda en lærling fra Flensburg i Beyers bedrift. Fra denne lærlingen fikk Hoë et brev på tysk som impliserer at dette var språket de brukte til daglig.⁵¹ Slik var

⁵⁰PA-0280 16.1: utkast til et brev fra Herman Hoë til sin prinsipal Otto Beyer, udatert, ifølge Statsarkivet i Trondheim: 20. mars 1777.

⁵¹PA-0280 16.4: brev av en venn til Herman Hoë, 5. september 1769.

læretiden i Trondheim preget av både dansk og tysk. Også i privatlivet brukte Hoë flere språk. Som nevnt i kapittel 5.3 skrev Hoë på dansk med kona si, barna sine og svigersønnene sine. Ut fra den utelukkende tyskspråklige brevvekslingen med brødrene i Flensburg er sannsynligheten stor for at Hoë også snakket tysk med broren Christian Hoë i Trondheim. Dette inntrykket blir forsterket av ett brev på tysk fra 1774 som Herman Hoë skrev til Christian Hoë.⁵² Brevet omhandler blant annet hva broren skulle gjøre med andre brev som inntraff i Hoës fravær. Slik måtte Hoë forholde seg til skandinaviske språk og tysk også i det hjemlige domenet.

Alt tyder på at Hoë befant seg i en situasjon preget av vertikal flerspråklighet der han var nødt til å snakke flere språk med ulike samtalepartnere i hverdagen. Ifølge Mansour (1993, s. 19) byr vertikal flerspråklighet på muligheten til sosial forandring og språkskifte. For Hoë betydde de språklige ferdighetene først og fremst en fordel som bidro til at han kunne klatre til topps på den sosiale rangstigen. Han oppnådde kjøpmannsborgerskap i 1776 og 33 år senere borgerskap som grosserer (Bull, 1998b, s. 92).

7.2.2 Språkbruk i familien i Trondheim

At Hoë mestret den vertikale flerspråkligheten peker i retning språkskifte. En annen utslagsgivende faktor er språket som ble brukt i Hoës familie i Trondheim. Situasjonen kan sammenlignes med tyske handelsmenn som stiftet en familie med norske kvinner i Bergen etter 1700. Nesse (2007) har undersøkt språkbruken i slike familier grundig, og forskningsresultatene hennes er særlig relevant for denne oppgaven.

Den første betydningsfulle oppdagelsen er at barna til de tyske handelsmennene i Bergen vokste opp med norsk som morsmål, mens de fikk opplæring i tysk på skolen og under senere opphold i Nord-Tyskland (Nesse, 2007, s. 432). Som Nesse (2007, s. 432) fremhever, var tyske språkevner særlig relevant når de unge guttene i Bergen skulle bli tatt opp som lærlinger i handelen. Det samme mønsteret finner vi igjen i Hoës familie. Vi vet fra læreplanen til Trondhjems Borgerlige Realskole at Gerhard F. Hoë fikk undervisning i tysk og at han reiste til Nord-Tyskland for å fortsette utdanningen der akkurat som de bergenske guttene (fotokopi av læreplanen i Schmidt og Støren (1956, s. 56–57)).⁵³ I forbindelse med utenlandsoppholdet i Tyskland kommenterte han sine egne grammatiske feil som vi så i kapittel 5.3.2. I det samme kapitlet beskrev jeg at sønnen brukte dansk for å skrive om private temaer til faren, mens tysk

⁵²PA-0280 16.1: brev fra Herman Hoë til broren Christian Hoë, 5. juni 1774.

⁵³PA-0280 16.6: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 6. april 1815.

og engelsk var forbeholdt formelle temaer. Dette indikerer at sønnens førstespråk var skandinaviske og ikke tysk. I samsvar med de bergenske guttene, ble sønnen i tillegg tatt opp i Hoës egen handelsbedrift i 1824 hvor tyskkunnskapene var nødvendige i handelen med nordtyskerne (Bull, 1998a, s. 22).

Når det gjelder døtrene til de tyske handelsmennene i Bergen, fremhever Nesse (2007, s. 432) at jentene ikke hadde behov for mer enn reseptive tyskevner. Med unntak av gudstjenesten som ble holdt på tysk, var hverdagen deres preget av det norske språket (Nesse, 2007, s. 432). Også i Hoës familie gjenspeiles dette funnet. Det var ingen tyskundervisning på læreplanen for jenteklassen på Trondhjems Borgerlige Realskole (fotokopi av læreplanen i Schmidt og Støren (1956, s. 56–57)). Mangelen på tyskundervisning kan sees som den utslagsgivende grunnen for mangelen på brev som vitner om Hoës døtres reseptive tyskkunnskaper. Døtrene skrev utelukkende på dansk til foreldrene sine. Nesse (2007, s. 433) begrunner dette skillet mellom kjønnene videre med at det overveldende flertallet av de tyskspråklige innvandrerne i Hansatiden var unge, enslige menn. Derfor kunne tysk bli sett på som et mannsdominert språk som ikke passet for 'fine' jenter (Nesse, 2007, s. 433). I Trondheim finner vi et lignende innvandringmønster av unge, ugifte gutter fra Flensburg-området (jf. kapittel 2.2). Det er derfor ikke utenkelig at det kunne ha vært en lignende sammenheng mellom det tyske språket og maskulinitet i Trondheim.

Avslutningsvis påpeker Nesse (2007, s. 433) at tysk ikke kunne brukes i hjemmet til de bergenske familiene siden de norske konene sjelden behersket tysk godt nok. Også Anna Dorothea Hoë tilskrev ektemannen sin på dansk og viste ikke tegn på tyskkunnskaper.⁵⁴ At samtlige familiemedlemmer i Trondheim valgte å tilskrive Hoë på dansk er en kraftig indikasjon på at et skandinavisk språk ble brukt i deres hjem.

7.2.3 Ytterligere faktorer

Vertikal flerspråklighet og familiens hjemlige språk preget Hoës språkbruk i stor grad. Myers-Scotton (2006, s. 90) har utarbeidet en utførlig liste over kriterier som fremmer eller hindrer et språkskifte. Alle faktorene som er relevant for Hoës språkbruk tilskrives Myers-Scotton (2006, s. 90) samfunnsnivået. Blant disse finnes to ytterligere faktorer som stimulerer språkskifte og tre som peker i retning språkbevaring.

Det første insentivet til et språkskifte ligger i distansen mellom Trondheim og Flensburg. En reise fra Norge til Slesvig ville ha vart i ukevis slik at kontakten måtte opprettholdes gjennom

⁵⁴PA-0280 17.19: brev fra kona Anna Dorothea Hoë til Herman Hoë, 21. mai 1810.

brevveksling. Dermed gikk en anledning tapt for både Hoë og barna hans til å snakke tysk. Med tanke på Hoës barn var det heller ikke mulig å få en opplæring med tysk som undervisningsspråk. Undervisningsspråket ved Trondhjems Borgerlige Realskole var et skandinavisk språk. Et språkskifte i den andre generasjonen ble dermed den sannsynligere utgangen.

I motsetning står faktorer som begunstiget språkbevaring. For selv om undervisningsspråket i Trondheim var et skandinavisk språk, fikk sønnen undervisning i tysk og var til og med på studiereise i Nord-Tyskland. Hoë la vekt på at sønnen hans skulle lære tysk ikke minst på grunn av den internasjonale nytteverdien som tysk hadde den gangen. Særlig i internasjonal handel kunne denne statusen gjenfinnes, og siden hele familien jobbet i denne bransjen, hadde de regelmessig kontakt med andre tyskspråklige handelspartnere. Alt i alt førte pragmatiske hensyn til at sønnen lærte tysk. Han måtte ikke integrere seg i et tysk språksamfunn som brukte språket i Trondheim. Dermed var tysk trolig et andrespråk for Gerhard F. Hoë.

7.3 Sammenfatning

Avslutningsvis vil jeg hevde at de fleste faktorene peker i retning språkskifte. At Hoë mestret den vertikale flerspråkligheten i Trondheim ga ham mulighet for sosial mobilitet. Utover det vokste Hoës barn trolig opp med et skandinavisk språk som morsmål. Mens sønnen fikk undervisning i tysk, gjelder det samme ikke for døtrene. Med tanke på språkbruk gjenspeiler Hoës familie dermed språkforholdene i bergenske familier på samme tid.

Alt i alt kan vi dra en parallell mellom utviklingen av språkbruken i Hoës familie og forskningen på innvandrerfamilier i dag. De har til felles at den andre generasjonen er flerspråklig, mens språkskiftet er fullstendig gjennomført i den tredje generasjonen som er enspråklig i landets dominerende varietet (Myers-Scotton, 2006, s. 68). Dette gjelder først og fremst for sønnen Gerhard F. Hoë som hadde behov for tyskferdigheter i handelsvirksomheten. Selv om jeg ikke har tatt for meg Hoës barnebarn, ser vi allerede hvordan enspråkligheten i et skandinavisk språk vises gjennom døtrenes manglende tyskkunnskaper. Alt tyder på et skifte bort fra tysk i den private sfæren. Siden tysk fortsatt var relevant i Hoës handelsvirksomhet, er det usannsynlig at han la språket helt fra seg slik at scenario (c) ville ha inntruffet. Derimot vitner Hoës korrespondanse på dansk og tysk med de ulike familiemedlemmene i både Norge og Slesvig om at han var en begavet språkbruker av begge språkene gjennom hele livet.

8 | Kodeveksling

I Hoës brevveksling med familie og venner i både Flensburg og Trondheim kan man finne fremmedspråklig materiale. I hvilken relasjon det innføyde språket står til rammespråket er i fokus i dette kapitlet. Forholdet mellom de to språkene er oftest preget av den historiske konteksten. Eksempelvis ble adressen og datoen gjerne skrevet på fransk eller latin i samsvar med et konvensjonalisert mønster, mens fritt kodevekslete fraser ble langt sjeldnere brukt. Kapitlet er inndelt i to hoveddeler. I underkapittel 8.1 presenterer jeg det teoretiske grunnlaget for å kunne undersøke kodeveksling i Hoës tekster. Analysen av empirien følger i kapittel 8.2. Drøftingen i de to kapitlene resulterer så i et svar til det innledningsvis beskrevne forskningsspørsmålet om kodeveksling (jf. kapittel 1.1).

8.1 Teoretisk grunnlag

I dette kapitlet vil jeg utarbeide det teoretiske grunnlaget for å kunne analysere det fremmedspråklige materialet i tekstene. Innledningsvis viser jeg til tidligere forskning på kodeveksling for å plassere kapitlet i fagfeltets forskningstradisjon. Deretter definerer jeg fagtermen «kodeveksling» og spesifiserer hvilke funksjoner den kan ha fra et sociolingvistisk perspektiv. Avslutningsvis drøfter jeg forholdet mellom kodeveksling, fremmedord og lånord.

8.1.1 Tidligere forskning

Lingvistene begynte å rette oppmerksomheten mot kodeveksling i begynnelsen av 1970-årene. I starten så forskere særlig på kodeveksling som oppstod *spontant* i muntlig diskurs (Sebba, 2013, s. 97). Denne typen kodeveksling står i motsetning til kodevekslingen som finnes i diglossiske samfunn der hvert språk er begrenset til visse bruksområder slik at kodevekslingen blir et *automatisk* produkt av situasjonen (Myers-Scotton, 2006, s. 76). Jeg vil kort beskrive tre av

de viktigste teoriene som har preget forskningen på spontan, muntlig kodeveksling. Disse tre teoriene blir også hyppig brukt for å granske skriftlig kodeveksling og er derfor relevant her.

Communication Accomodation Theory ble utviklet av Howard Giles i starten av 1970-årene. Han tar utgangspunkt i produsenten av en ytring. Ifølge teorien tar taleren språklige valg for å påvirke mottakerens inntrykk av taleren (Giles, Taylor & Bourhis, 1973, s. 179). Språkvalget fører enten til økt nærhet («accommodation») eller distanse («divergence»), alt ettersom hvordan taleren ønsker å stille seg selv i relasjon til mottakeren (Giles mfl., 1973, s. 179).

Den neste teorien som ble banebrytende innenfor forskningsfeltet var Carol Myers-Scottons *Markedness Model*. Denne modellen baserer seg på idéen om at språkbrukere «make choices because of their own goals» (Myers-Scotton, 2006, s. 158). For å oppnå disse, kan taleren ta enten umarkerte eller markerte språkvalg. Førstnevnte svarer til forventningene, mens sistnevnte er uforutsett i situasjonen (Myers-Scotton, 2006, s. 159–160). Taleren kan ta markerte valg for å forhandle «either the solidarity or the power dimension (or both)» (Myers-Scotton, 2006, s. 160). Hvilke språkvalg som er markerte er avhengig av «community norms (based on cultural values)» (Myers-Scotton, 2006, s. 159). Myers-Scotton innfører også begrepene *rammespråk* som danner rammen for et utsagn og *innføydd språk* som bidrar med fremmedspråklig materiale som settes inn i denne rammen (Myers-Scotton, 2006, s. 235).

Til sist er Peter Auers *Conversational Analysis* nevneverdig. Ifølge Auer produserer deltakerne i en konversasjon lokale meninger som hører til nettopp denne interaksjonen. Forskeren er dermed nødt til å rekonstruere de kategoriene som deltakerne bygger opp i løpet av diskursen fremfor å bruke tilrettelagte kategorier som ellers dominerer i samfunnet (Auer, 1998, s. 2). Auer (1998) argumenterer derfor for at det finnes «a level of conversational structure in bilingual speech which is sufficiently autonomous both from grammar (syntax) and from [...] larger societal and ideological structures» (s. 4). For å gjennomføre en slik analyse, er det viktig å ha en svært presis transkripsjon av diskursen (Auer, 1998, s. 22).

Teoriene som ble utviklet for å granske muntlig kodeveksling har blitt brukt i undersøkelser av skriftlig empiri i form av e-post-tekster eller innlegg i netttora (Sebba, 2013, s. 98–99). Men i slike tilfeller har skriftlig empiri blitt brukt som sekundærkilde for å bekrefte teoriene om muntlig kodeveksling. En sammenhengende, særskilt teori for variasjon i skriftlige tekster manglet (Sebba, 2013, s. 99).

Et første forsøk på en sammenhengende teori om skriftlig kodeveksling ble lagt frem av Sebba (2013). Analysemetoden hans legger større vekt på den visuelle siden av skriftlig kode-

veksling og egner seg dermed til å analysere reklame, skilt eller flerspråklige tidsskrifter. Vi finner historiske dokumenter som utgangspunkt for undersøkelser av kodeveksling først i forskningen til Birgit Stolt (1964) (Sebba, 2012, s. 3). Hun gransket Luthers *Tischreden* som blander tysk og latin (Sebba, 2012, s. 3). Utover det har Laura Wright siden 1990-årene forsket på kodevekslingen i forretningsdokumenter fra middelalderen «where she could show a diachronic development in the switching patterns of this text type from Middle to Early Modern English» (Schendl, 2012a, s. 29). Etter økt forskning på latinsk–fransk kodeveksling i administrative dokumenter fra middelalderen, viste det seg at «code-switching was a well-established discourse strategy in medieval Britain, fulfilled a variety of pragmatic functions and was in no way stigmatised» (Schendl, 2012a, s. 30). Dermed ble historiske dokumenter validert som grunnlag for forskning på historisk kodeveksling som diskursstrategi.

Med tanke på kodeveksling i private dokumenter fra 1700- og 1800-tallet er forskningen til Pahta og Nurmi særlig relevant. Artikkelen «Preacher, scholar, brother, friend: Social roles and code-switching in the writings of Thomas Twining» (2010), for eksempel, belyser hvordan kodeveksling i brevene til Thomas Twining henger sammen med de sosiale rollene som han inntok i relasjon til mottakeren (eksempelvis som slektning eller venn). Oppsettet til en teoretisk ramme for å analysere historiske private brev finnes videre i artikkelen «Multilingual Practices in Women’s English Correspondence 1400 – 1800» (2012). Nurmi og Pahta kategoriserer tilfeller av kodeveksling (eksempelvis som sitater, terminologi eller elementer til å strukturere teksten (Nurmi & Pahta, 2012, s. 58–61)) og setter funnene i relasjon til kvinnenens rolle i datidens samfunn. Analysedelen i dette kapitlet har forskningen til Pahta og Nurmi som forbilde.

Alt i alt kan jeg konkludere med at forskningen på muntlig kodeveksling har utviklet seg siden 1970-årene. Teoriene som oppstod for å granske muntlig kodeveksling har også blitt brukt i granskingen av skriftlig materiale fordi særskilte teorier mangler i dette feltet. Først i løpet av de siste ti årene har lingvister utviklet teoretiske tilnærminger som er spesielt tilpasset til den historiske, skriftlige kodevekslingen, men en omfattende teori mangler fortsatt.

8.1.2 Definisjon

I kapittel 8.1.1 har jeg vist at forskningen på feltet i stor grad baserer seg på muntlig kodeveksling. For å gi en klar definisjon av kodeveksling for skriftlig materiale, bruker jeg definisjonen som Schendl (2012a) foreslår: «The term ‘code-switching’ will be used here as a cover term

for all instances of the alternate use of two or more languages within the same coherent text, i.e., no distinction will be made between code-switching and code-mixing» (s. 40). Muysken (2000, s. 1) definerer «code-mixing» som bruk av to språk innenfor én setning (intra-sentensiell kodeveksling), mens «code-switching» er reservert for forekomst av flere språk i en sammenhengende tekst (inter-sentensiell kodeveksling).⁵⁵ Jeg kommer ikke til å følge dette skillet siden jeg vil granske Hoës materiale ut fra et sosiolingvistisk perspektiv fremfor å gjennomføre en syntaktisk analyse der de to begrepene ville ha utgjort en relevant forskjell.⁵⁶

Videre følger jeg Schendl og Wright (2011) i å ekskludere inter-tekstuell kodeveksling, det vil si «the frequent occurrence of different monolingual texts collected in a single manuscript» (s. 23). Slike tilfeller finnes særlig i de handelsrelaterte nedtegnelsene til Herman Hoë.⁵⁷ Imidlertid overstiger en undersøkelse av ikke-private dokumenter rammen til denne masteroppgaven. Utover det er innleggene skrevet med ulik håndskrift slik at vi ikke kan vite med sikkerhet i hvor stor grad Hoë forstod de enkelte innleggene. Videre blir begrepet «kodeveksling» noen ganger brukt til å betegne ulike registre av ett og samme språk (Pahta & Nurmi, 2009, s. 29–30). Siden fokuset til denne oppgaven er på bruk av flere språk, er ulike registre heller ikke inkludert i kodevekslingsbegrepet i denne oppgaven.

I en definisjon av kodeveksling er det også på sin plass å nevne at kodeveksling ikke vitner om dårlig språkkompetanse, men brukes aktivt som stilmiddel (Coulmas, 2013, s. 124). Statusen som fremmedspråkene har både i samfunnet og i oppfatningen av diskursdeltakerne er herved avgjørende (Schendl, 2012b, s. 522). Muysken (2000, s. 2) hevder at språkbrukerne som kodeveksler flytende oftest er svært kompetente brukere av flere språk. Han tilføyer videre at kodeveksling ikke er et uttrykk for vansker med å finne et ord fordi det ofte finnes et tilsvarende ord i morsmålet (Muysken, 2000, s. 2). Utover det er det viktig å fremheve at «showing more ability in one language than the other is usual.» (Myers-Scotton, 1997, s. 224). Formelaktige, fremmedspråklige uttrykk som kan bli brukt uten videre kunnskaper inkluderer «addresses outside the letter, familiar quotations or terms for new objects or fields» (Nurmi & Pahta, 2012, s. 62). Vi skal se nærmere på hvorfor diskursdeltakere ønsker å kodeveksle selv om de muligens ikke er flytende i to språk i det neste delkapitlet.

⁵⁵Ulike definisjoner av de to begrepene er i bruk. I motsetning til Muysken (2000) som fokuserer på syntaktiske aspekter av kodeveksling, legger eksempelvis Auer (1984, s. 9) vekt på kodevekslingens funksjon i den lokale konteksten. Ifølge Auer (1984, s. 9) foreligger «code-switching» når bruk av to språk i samme tekst kan forklares ut fra den lokale konteksten. Når det derimot opptrer språklig variasjon som ikke er motivert ut fra konteksten, kaller han det for «code-mixing».

⁵⁶Se videre Muysken (2000, s. 2–8) for en mer utførlig diskusjon av begrepene.

⁵⁷Eksempelvis PA-0280 2.3: Memorialier.

8.1.3 Funksjoner av kodeveksling

Etter den økte forskningsvirksomheten på kodeveksling i 1970-årene, oppdaget lingvistene stadig flere funksjoner som kodeveksling kunne ha. I dette kapitlet vil jeg drøfte ulike motivasjoner som fører til kodeveksling. Jeg viser til kapittel 8.2 for en analyse av Hoës brevmateriale som gjenspeiler mangfoldet av de ulike formålene som blir beskrevet her.

Innledningsvis introduserer jeg spenningsfeltet mellom samfunnet og individet. Med tanke på samfunnet kan kodeveksling være et signal for «social stratification, migration history, power distribution, language ideologies, or access to linguistic resources through education» (Nurmi & Pahta, 2004, s. 419). Hvordan den enkelte stiller seg til samfunnsforhold som eksempelvis politiske ideologier, makt- og prestisjeforhold eller viser bevissthet om sosiale sjikt i tillegg til etnisk tilhørighet finner også uttrykk gjennom kodeveksling (Nurmi & Pahta, 2012, s. 419). Studier som fokuserer på dette spenningsfeltet belyser den historiske konteksten med tanke på politiske og økonomiske bevegelser som motivasjon for kodeveksling (Nurmi & Pahta, 2004, s. 419).

Utover det gir språkvalgene som et individ tar også mening i den lokale konteksten. På individnivået bidrar kodeveksling til å skape den sosiale rollen som en person inntar i en diskurs og kan gi et hint om hvordan personen ønsker å bli sett av andre diskursdeltakere (Nurmi & Pahta, 2010, s. 136). For eksempel har forskningen vist at kodevekslingen opptrer hyppigere blant jevnbyrdige, nærstående personer (Nurmi & Pahta, 2010, s. 138). På den måten kan kodeveksling bli brukt inkluderende som uttrykk for felles språkkunnskap og for å signalisere et nært og intimt forhold. Men kodeveksling kan også anvendes ekskluderende for å markere et skille mellom samtalepartnerne slik at distansen blir større. Dermed kan et ønske om å uttrykke enten tilhørighet eller distanse være funksjonen som står bak en kodevekslet passasje (Nurmi & Pahta, 2004, s. 419).

Ved siden av et behov for å markere sitt eget forhold til samtalepartneren, kan også temaet være utslagsgivende for et skifte til et annet språk (Nurmi & Pahta, 2004, s. 419). I så måte er kodeveksling snarere «a particular stylistic choice on the part of the writer» (Nurmi & Pahta, 2010, s. 152) enn et verktøy til å forhandle identitet. Eksempelvis kan yrkesrelaterte emner kreve utenlandske termer og indikere spesialisert kunnskap (Pahta & Nurmi, 2009, s. 43). Ved siden av yrkeslivet byr også privatlivet på temaer som frister til å kodeveksle. Slik kan fremmedspråklig materiale ha en eufemistisk funksjon for å avverge «physical and sexual embarrassment» (Nurmi & Pahta, 2012, s. 61). Omvendt kan kodeveksling også bidra til å forsterke den emosjonelle reaksjonen når skiftet eksempelvis opptrer i form av ironi (Pahta & Nurmi, 2009, s. 49).

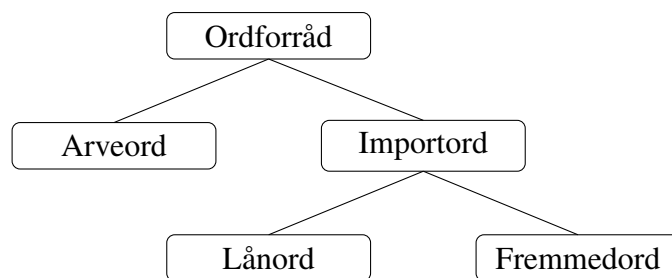
En videreføring av individnivået til tekstnivået viser de ulike tekst-strukturerende funksjonene som kodeveksling har i brev. Sjanger-spesifikke normer kan fremkalle kodeveksling slik at eksempelvis adressen, datoen og hilsener i et brev inneholder språklig variasjon. Nurmi og Pahta (2004) oppsummerer denne funksjonen slik: «A change of code can have a discourse-organising function: it can mark episode boundaries in conversation, separate reconstructed dialogue, reported speech or a direct quotation from the speaker's own ideas, or a metadiscursive comment from narration» (s. 419–420).

Alt i alt kommer Pahta og Nurmi (2009) frem til den følgende konklusjonen: «In recent research on spoken data, code-switching is often seen as a multifunctional and polysemous phenomenon that can simultaneously have both macro-level social functions and several micro-level discursive or interactional functions» (s. 30). Analysen av kodeveksling i Hoës materiale i kapittel 8.2 bekrefter denne påstanden også for skriftlig materiale.

8.1.4 Lånord, fremmedord eller kodeveksling – teori

I en undersøkelse av historisk kodeveksling er det videre nødvendig å tematisere forskjellen mellom lånord, fremmedord og kodeveksling. Først skal jeg avgrense lånord fra fremmedord før jeg stiller disse to fenomenene opp mot kodeveksling.

Lånord og fremmedord kan sammenfattes under fellesbetegnelsen *importord*. De har opphav i et fremmedspråk og er til ulik grad integrert i det hjemlige ordforrådet med hensyn til morfologi, ortografi og uttale (Sandøy, 2000, s. 19). Et importord som svarer til den hjemlige språkstrukturen i alle disse tre områdene er et *lånord*, mens et ord som avviker med tanke på disse tre kriteriene kalles et *fremmedord* (Sandøy, 2000, s. 19). Hvor godt et importord er integrert er avhengig av tiden som har gått siden ordet ble innlånt og språkbrukerens kunnskap om og holdninger til opphavsspråket (Haspelmath, 2009, s. 42). Et godt eksempel på lånord er *prest* og *kirke*. De fant inngang i norsk da kristendommen spredde seg slik at det allerede fantes de norrøne formene *prestr* og *kirkja* (Torp & Vikør, 2003, s. 272). Derimot er *image* et fremmedord «fordi bokstaveringa ikkje følgjer norsk mønster, fordi mange kjenner seg usikre på kva kjønn og bøyning ordet skal ha, og fordi somme kanskje òg har ein engelsk vri på uttalen» (Sandøy, 2000, s. 19). Ved siden av importord består ordforrådet videre av *arveord* som har utviklet seg gjennom tidligere språksteg i det hjemlige språket (Sandøy, 2000, s. 19). Eksempelvis fantes ordet *mus* allerede i den urgermanske formen **mūs* (Bjorvand & Lindeman, 2000, s.v. mus). Forholdet mellom arveord, lånord og fremmedord illustreres i figur 8.1:

Figur 8.1: Oppbygging av ordforrådet (Sandøy, 2000, s. 19)

Lånord og fremmedord har altså opphav i et fremmedspråk, men hører til det hjemlige ordforrådet. I samsvar med denne definisjonen blir integrasjon og frekvens ofte nevnt som avgjørende kriterier for å skille importord fra kodeveksling (Pahta & Nurmi, 2007, s. 404). Men Pahta og Nurmi (2007, s. 404) konstaterer at ingen av delene er pålitelige nok i en historisk kontekst. Den første delen av definisjonen som refererer til den grammatiske integreringen av et ord medfører store utfordringer. Særlig i analytiske språk kan et kodevekslet ord være syntaktisk og morfologisk integrert i setningen uten å være et lånord (Nurmi & Pahta, 2004, s. 425). For å gi et eksempel henviser Gardner-Chloros (2009, s. 31) til fransk–nederlandsk språkkontakt. Gardner-Chloros (2009) påpeker at «both French and Dutch have limited morphological marking, so that the criterion of morphological integration could often not be used» (s. 32). Men også i syntetiske språk, som bruker bøyingsformer og affikser for å uttrykke grammatiske forhold, tilpasses kodeveksling til det morfologiske systemet i det hjemlige språket (Gardner-Chloros, 2009, s. 31; Myers-Scotton, 1992, s. 33). Dette gjelder særlig verb, muligens på grunn av behovet for å uttrykke blant annet tidsformen eller aspektet av en verbalhandling (Romaine, 1989, s. 134). Berg (2017, s. 100) påpeker videre at selv om et ord som blir bøyd etter det opprinnelige språkets regler tyder på en dypere språkkunnskap, finnes det tilfeller der nettopp denne konklusjonen er villedende (jf. avsnitt «Datoer» i kapittel 8.2.3). Integreringen som kriterium kommer dermed til en begrenset anvendelse. Utover det kan frekvensen ikke brukes fordi det tilgjengelige historiske materialet bare er en brøkdel av alt som ble produsert (Nurmi & Pahta, 2004, s. 425). Dermed kan lingvistene ikke med sikkerhet avgjøre hvor vanlig et ord faktisk var blant enkeltpersoner og i samfunnet (Nurmi & Pahta, 2004, s. 425). Den ovenfor nevnte definisjonen kan derfor ikke lenger brukes til å skille importord fra kodeveksling i den historiske konteksten.

Om kodeveksling overhodet kan avgrenses nøyaktig fra importord, står videre til debatt. For det første argumenterer Myers-Scotton (1992, s. 29) for at *kulturelle lån* integreres i det hjemlige ordforrådet uten kodeveksling siden de betegner et nytt objekt eller konsept som ikke har et

tilsvarende alternativ i det hjemlige ordforrådet. Derimot starter *kjernelån*, som allerede har et tilsvarende ord i det hjemlige ordforrådet, som enkelte kodevekslete ord (Myers-Scotton, 1992, s. 30). Hvis de blir repetert ofte nok, integreres de etter hvert i det hjemlige ordforrådet (Myers-Scotton, 1992, s. 30). Lingvister kan ikke med sikkerhet si når kodeveksling går over til å være kjernelån. For selv om fonologisk og morfologisk integrering ofte blir nevnt som avgjørende kriterier for å oppspore lånord, argumenterer Myers-Scotton (1992, s. 31) for at dette ikke holder for *alle* lånord, særlig når det gjelder enkeltord i motsetning til innføyde, fremmedspråklige ledd. For det annet finnes det stor variasjon i ordbruk blant de enkelte språkbrukerne. Mens én taler kan se på et fremmedspråklig ord som kodeveksling, kan en annen allerede anse ordet som en del av sitt faste vokabular (Gardner-Chloros, 2009, s. 12). Sammenfattende foreslår Myers-Scotton (1992) at «a continuum of relationships exists between borrowing and all forms of [codeswitched] material so that codeswitching and borrowing are not distinct phenomena» (s. 21). Denne oppgaven bygger på dette synet som har som utgangspunkt at kodeveksling og lånord ligger på de motsatte endene av en skala der overgangene er flytende.

Kodeveksling og skriftform

Herman Hoë ga ubevisst uttrykk for hvor godt et ord var integrert i ordforrådet. Bruken av enten den gotiske eller latinske skriften er en spontan kommentar om ordet hørte til det danske, tyske eller fremmedspråklige leksikonet (jf. kapittel 4). Det hersker en større uenighet om bytting av skrifttype alltid signaliserer kodeveksling eller om det finnes tilfeller der importord får en annen skrifttype etter en fast regel. Ifølge Johannessen (2008) kan vi se en utvikling over tid. Etter middelalderen «ble det en fast regel at latin skulle gjengis med latinske bokstaver» (Johannessen, 2008, s. 19). Kodeveksling til latin ble dermed tydelig markert. Men han tilføyer videre: «Når det dukket opp enkeltord av latinsk opprinnelse i en gotisk tekst, var det også vanlig å skifte skriftform» (Johannessen, 2008, s. 19). Dermed måtte også importord skrives med latinske bokstaver selv om de allerede hørte til det danske leksikonet. Et skille mellom importord og kodeveksling blir dermed ikke mulig på grunnlag av skrifttypen i middelalderen.

Når vi nærmer oss Hoës levetid, fastslår Johannessen (2008) at «[e]n bølge av fremmedord med fransk opprinnelse fant veien inn i språket fra omkring 1700. De fikk samme behandling som latinske ord og ble skrevet med latinske bokstaver både i håndskrift og i bøker» (s. 22). Med tanke på 1700-tallet argumenterer Nesse (2017, s. 167) for at bytting av skrifttype også kan signalisere lånord og at dette forutsetter en bevissthet hos skriveren om at ordene hadde

et fremmedspråklig opphav. Ved overgangen til 1800-tallet forandret imidlertid normen seg: «Den gamle skikken med å bytte om til latinske bokstaver for å skrive enkeltord av latinsk og fransk opphav forsvant etter hvert som disse ordene ble oppfattet som fullt integrert i språket» (Johannessen, 2008, s. 24). Kodeveksling til fransk eller latin ble følgelig markert med latinsk skrift, mens lånord og fremmedord kunne skreves med gotiske bokstaver.

Konklusjonen er at kodeveksling til latin eller fransk alltid krevde en annen skrifttype, mens importord kunne skreves med både latinske eller gotiske bokstaver alt ettersom språkbrukeren oppfattet ordet som fremmed eller allerede godt etablert i det hjemlige ordforrådet. Byttingen av skrifttype er derfor ikke en garanti for at det foreligger kodeveksling (jf. underkapitlet 8.2.1 for en analyse av et eksempel fra Hoës materiale). Hoës brevmateriale stammet nettopp fra overgangen til 1800-tallet. Han bevarte stort sett den gamle normen i skriften sin ved å bytte skrifttype i samsvar med ordets opprinnelse. Det vil si at importord som regel er skrevet med latinske bokstaver. Imidlertid er distinksjonen ifølge Myers-Scotton (1992, s. 21) av mindre relevans siden de to fenomenene befinner seg på hver sin side av et kontinuum. Allikevel er bruken av den latinske skriften for ord med fremmedspråklig opphav en del av skriftkompetansen og tydeliggjør i det minste en metaspråklig innsikt.

8.2 Kodeveksling i Herman Hoës korrespondanse

Kodevekslingen i Hoës korrespondanse spenner over den franske hilsen *Mon tres cher frère!* til den engelske oversettelsen av Bonapartes sang om flukten fra fengselsøya Elba. Den store variasjonen krever en dyptgående analyse av motivasjonene og funksjonene som står bak de enkelte tilfellene. Innledningsvis viser jeg hvorfor et skille mellom kodeveksling og lånord er vanskelig å opprettholde ved hjelp av oppgavens empiri. Deretter kommenterer jeg kort den morfologiske og syntaktiske integreringen av kodeveksling i Hoës brevmateriale (jf. delkapittel 8.2.2). Hoveddelen av dette kapitlet utgjør selve analysen av kodevekslingens funksjoner som omfatter underkapitlene 8.2.3 til 8.2.6. Kapitlet avsluttes med konklusjonen i avsnitt 8.3.

8.2.1 Lånord, fremmedord eller kodeveksling – empiri

I kapittel 8.1.4 etablerte jeg påstanden om at lånord og kodeveksling ligger på de motsatte endene av en skala. Det eksisterer således ikke et klart skille mellom kodeveksling og importord. Selv om ordene er bøydd og skrifttypen er tatt med i betraktning, finnes det nyanser. For å tyde-

liggjøre denne påstanden ved hjelp av materialet til denne oppgaven, vil jeg analysere eksempel (4).

- (4) Die Banquerotte sind hier entsetzlich. Herr Owesen seine Sachen | werden anjetzo verauctioniret, aber man ist so mit ihm umge- | gangen daß seine Creditores es weder vor Gott noch vor Men- | schen verantworten können, [...] Paul Dani- | elsen ist auch banquerott⁵⁸

I (4) ser vi at både skriftformen og den grammatiske integreringen i setningen varierer. Substantivet «Banquerotte» har italiensk opphav (*banco rotto*) og ble innlånt i tysk i midten av 1400-tallet (Duden, 2007, s.v. Bankrott). Under påvirkningen av den franske formen *banque* kom stavemåten *Banquerott* hyppigere i bruk på 1600- og 1700-tallet (Duden, 2007, s.v. ²Bank). Substantivet får endelsen *-e* i nominativ flertall i overensstemmelse med tysk grammatikk. Videre er ordet skrevet med gotisk skrift i samsvar med utsagnet til Johannessen (2008, s. 24) om at godt integrerte lånord ble skrevet med gotiske bokstaver. Når ordet skal plasseres på kontinuumet mellom lånord og kodeveksling, tyder den tyske bøyingen, de tidligere språkstegene og den gotiske skrifttypen på at ordet sitter nærmest lånord, til tross for den fransk-inspirerte ortografien.

Seks linjer lenger nede finnes derimot adjektivet «banquerott» som har samme ordstamme. Dette adjektivet får ingen særskilt deklinasjonsform i predikativ form i tysk, og dermed er det ikke tydelig om adjektivet faktisk er deklinert. Her illustreres utsagnet til Nurmi og Pahta (2004, s. 425) om at ord kan være morfologisk og syntaktisk integrert i setningen uten at det er tydelig om det er et lånord eller kodeveksling. Utover det er ordet skrevet med latinske bokstaver som er markert med *Courier* i eksempel (4). Skrifttypen tyder på at brevskriveren syntes at ordet ikke er fullstendig integrert i det tyske ordforrådet. Dette er et bemerkelsesverdig funn siden dette står i motsetning til substantivet *Banquerotte*. At substantivet og adjektivet med den samme ordstammen er skrevet med ulike skrifttyper, er et eksempel på intra-individuell variasjon og viser at skriftformen alene ikke er tilstrekkelig nok for å avgjøre på hvilken ende av skalaen ordet befinner seg.

Videre finner vi en blandingsform i ordet «verauctioniret». Ordstammen ble innlånt fra latinsk *auctio* på 1500-tallet (Duden, 2007, s.v. Auktion). Brevskriveren brukte det tyske

⁵⁸PA-0280 16.4: brev fra en venn til Herman Hoë, 5. september 1769. Se figur C.1 i vedlegg C for bildet. Ulik skrifttype i ordet «verauctioniret» er i samsvar med originalen. 'Bankerottene er her svært forferdelige. Herr Owesen sine eiendeler | blir nå bortauksjonert, men man oppførte seg slikt mot han | at kreditorene hans kan forsvare seg hverken foran Gud eller | menneskene, [...] Paul Dani- | elsen er likeså bankerott'.

prefikset *ver-* med gotisk skrift. Midt i ordet byttet han så om til latinsk skrift for å skrive resten av ordet. Det er iøynefallende at han bøyde verbet med endelsen *-et* etter tysk grammatikk uten å skifte tilbake til gotisk skrift. Prefikset og suffikset fra den tyske grammatikken står dermed i ulike skrifttyper. Den tyske bøyingsformen tyder på at ordet er nærmere et lånord enn kodeveksling, men det at brevsriveren byttet skrifttypen midt i ordet, viser at han fortsatt la vekt på dets fremmedspråklige opphav.

I eksempel (4) har vi så langt sett ulike grader av morfologisk og ortografisk integrasjon av lånord. For både lånord og kodeveksling gjelder at fremmedspråklig materiale oftest blir lånt i form av enkeltord, særlig substantiver (Gardner-Chloros, 2009, s. 30). Grunnen til det er den forholdsvis frie syntaktiske integreringen av substantiver, tilgjengeligheten av substantiver for språkbrukere uten dypere kunnskap i fremmedspråket og ordklassens store omfang (Gardner-Chloros, 2009, s. 30). Ved siden av lånord byr materialet også på tilfeller av kodeveksling. Et eksempel på et kodevekslet substantiv finnes i (5):

- (5) Jeg kan herved ikke unnlade at lade Dem vide det Poetry | som Bonarparte gjorde da han forlod Elba.⁵⁹

Substantivet «Poetry» føyer seg inn i den syntaktiske strukturen av setningen og krever heller ikke en særskilt morfologisk tilpasning i dette eksemplet. Ortografien svarer til den engelske skrivemåten med unntak av den store forbokstaven som var obligatorisk i danske substantiver på 1700- og 1800-tallet (Jacobsen, 2018, første avsnitt). Videre er det iøynefallende at Gerhard F. Hoë ikke byttet skrifttypen selv om det etterfølgende diktet på engelsk er skrevet med latinske bokstaver. Da «Poetry» ikke er oppført i ODS (udatert, s.v. Poetry) kan vi gå ut ifra at substantivet ikke var i alminnelig bruk da Gerhard F. Hoë skrev brevet. Dermed befinner dette tilfellet seg nærmere kodeveksling på skalaen selv om skrifttypen og rettskrivingen er tilpasset det danske rammespråket.

Alt i alt ser vi at hverken skrifttype eller bøyingsform er en garanti for at kodeveksling foreligger. Derfor skal jeg, i tråd med den inkluderende tilnærmingen til Nurmi og Pahta (2012, s. 48), oppspore alle ord med fremmedspråklig bakgrunn og se på enkelttilfellene i analysen.

8.2.2 Morfologisk og syntaktisk integrering

I den følgende analysen står funksjoner av kodeveksling sentralt. Derfor kommenterer jeg bare unntaksvis morfologiske særegenheter og avstår fra å belyse den syntaktiske integreringen.

⁵⁹PA-0280 16.6: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 6. april 1815.

Grunnen til denne avgjørelsen ligger i empirien som bare byr på få kodevekslete setningsledd. Størstedelen av det fritt kodevekslete materialet består av enkelte substantiver og verb som blir nærmere omtalt i kapittel 8.2.5. En dyptgående gransking av mikronivået som Pahta og Nurmi (2007) foretar er derfor ikke hensiktsmessig.

Allikevel tillater fraværet av fritt kodevekslete setningsledd en slutning. Den iøynefallende mangelen tyder på at Hoë og nettverket hans la vekt på å holde språkene adskilt fra hverandre. Den fremmedspråklige bakgrunnen av enkelte termer er oftest fremhevet med latinsk skrift, samt at fremmedspråklige hilsener på fransk alltid forekommer i den samme, pre-formulerte formen. Egne formuleringer på fransk eller latin mangler helt, selv om enkelte familiemedlemmer fikk undervisning i disse språkene. Fraværet kan dermed ikke bli forklart med manglende språklige evner. Enda viktigere fremstår mangelen på tekster som viser kodeveksling mellom de to språkene som Hoë brukte aktivt i den enspråklige brevvekslingen: dansk og tysk. Dermed tyder alt på at Hoë fulgte en skriftnorm som satte grenser for hvor i teksten kodeveksling var passende (eksempelvis datoer) og når fremmedspråkbruk var malplassert. Siden alle familiemedlemmene fulgte denne normen, kan vi anta at den var en del av skriveopplæringen deres som regulerte skriftlig kodeveksling gjennom eksplisitte normer. Dermed var dens etterfølgelse et tegn på god utdanning og viste til felles kunnskap.

8.2.3 Sjanger-spesifikk kodeveksling

Kodeveksling kan hjelpe å organisere teksten på en sjanger-spesifikk måte (jf. kapittel 8.1.3). I brev kan eksempelvis adressen på konvolutten, dateringen, innledende og avsluttende hilsener samt markeringen av senere tilføyelser inneholde kodeveksling. I den følgende analysen skal vi se at brev til og fra Herman Hoë oppviser kodeveksling i samtlige tilfeller.

Adresser

Adressene på konvoluttene kan være skrevet på ett eller flere språk. Herved ble hvert språk brukt til å formidle informasjon på en spesifikk måte. Avsenderen kombinerte ulike språk til en fullstendig adresse for å sikre at brevet nådde frem. Eksemplene (6) til (8) viser enspråklige eksempler på fransk, engelsk og tysk.

- (6) à Monsieur | Monsr Herman Hoë | mon tres cher Frere | à | Dront-
heim⁶⁰
- (7) Mr Herman Hoë, | Drontheim, | Norway. ⁶¹
- (8) Herr Herman Hoë, | Drontheim, | |·Norwegen·| frei Hamburg⁶²

Fransk «seems to have been the conventional language for addresses at all times regardless of where the letter was sent to or from» (Nurmi & Pahta, 2012, s. 55). Denne påstanden blir bekref- tet av at fransk forekommer i adressen til brev sendt fra så ulike sted som Flensburg, Nord-Norge og St. Croix. I eksemplet (6) finnes fransk både i tittelen «Monsieur», stedspreposisjonen «à» og som tilleggsinformasjon «mon tres cher Frere». ⁶³

Engelsk forekommer nærmest unntaksløst i brev som ble sendt fra Storbritannia, og kode- veksling finnes sjelden i adressene derfra som vi ser i eksempel (7). Som konstatert i kapittel 5.3 kan det muligens grunnes i at læreren så gjennom brevene og la særlig vekt på at elevene skulle vise frem engelskkunnskapene sine.

Høytysk ble gjerne brukt for tiltalen «Herrn» som i eksempel (8). Imidlertid ble tysk ikke bare brukt i enspråklige tyske adresser. Kodevekslete adresser inneholder gjerne en blanding av tysk, fransk, latin og dansk som vi ser i eksemplene (9) til (12). I de kodevekslete adressene fra foreldrene finnes vanligvis den tyske formelen «Schiffer d̄ Freund, | den Gott geleit» (9). Vi ser videre at høytysk også ble brukt til å spesifisere hvor brevet skulle leveres hen: «zu erfragen bey | dem Herrn Otto Beyer» (12).

- (9) Monsieur | Mons: Herman Hoë | mon tres cher Fils | a | Drontheim
| ∞ Schiffer d̄ Freund, | den Gott geleit | A|∞∞ben bey dem | Herrn Otto Beyer⁶⁴
- (10) S.T. Madame Anna D. Hoë | medfölger en Dall | märket H. Hoë⁶⁵
- (11) Til | Madamē Hanna Brodtkorb | Tiötöe | Helgeland | Med | herr Jonas
Falde⁶⁶

⁶⁰PA-0280 16.4: brev fra broren Friedrich Wilhelm Hoë til Herman Hoë, 29. august 1768. 'til herr | herr Herman Hoë | min kjæreste bror | i | Trondheim'.

⁶¹Gunnerus XA Qv. 677 c-g: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 2. mars 1814.

⁶²PA-0280 16.4: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 14. juli 1816. 'Herr Herman Hoë, | Trondheim | |·Norge·| fri Hamburg'.

⁶³Stavemåten «Drontheim» finnes også i den franske romanen *Han d'islande* av Victor Hugo (1868, s. 31). Det ser dermed ikke ut til at broren kodevekslet til et annet språk mens han skrev stedsnavnet.

⁶⁴PA-0280 16.4: brev fra faren Gerhard Hoë til Herman Hoë, 31. mars 1769. 'Herr | herr: Herman Hoë | min svært kjære sønn | i | Drontheim | ∞ skipper [er] den vennen | som Gud leder | A|∞ben hos | herren Otto Beyer'.

⁶⁵PA-0280 17.16: brev fra dattera Maren Johanne Brodtkorb til mora si Anna Dorothea Hoë, andre påskedag 1818.

⁶⁶PA-0280 17.16: brev fra Herman Hoë til dattera Maren Johanne Brodtkorb, 25. januar 1822. «Tiötöe» betegnet Tjøtta gård der Maren Johanne Brodtkorb bodde med mannen sin (Bull, 1998b, s. 84).

(12) á Monsieur | Monsieur Hermann | Hoë | á | Drontheim | zu erfragen bey
| dem Herrn Otto | Beyer: | *Par occasion*⁶⁷

Ved siden av fransk, engelsk og tysk forekommer latin i brev fra Maren Johanne Brodtkorb i form av forkortelsen «S. T.» (10). Et tilsvarende innlegg i DF (1999) spesifiserer: «**salvo titulo**, *S.T.*, (lat.), med udeladelse af titel, dvs. med eventuelle titler underforstået» (s.v. *salvo titulo*, utheving i originalen). Forkortelsen kan betraktes som lånord i linje med «AD» for *anno domini*, men illustrerer at også ord med opphav i latin kunne brukes i adressene. Ellers ble latin ikke brukt i adressene, og følgelig finnes ingen enspråklige adresser på latin.

Dansk ble heller ikke brukt i enspråklige adresser. Alt i alt kunne man ha forventet dansk i brevvekslingen mellom Herman Hoë i Trondheim og dattera Maren Johanne Brodtkorb i Nord-Norge. Men dansk var åpenbart ikke et hyppig brukt alternativ til fransk eller tysk. Selv kodeveksling til dansk finnes sjelden, og i disse tilfellene oftest for å tilføye tilleggsinformasjon som i (10). Ett unntak finnes i (11) der rammespråket er dansk og bare tittelen til dattera kan spores tilbake til fransk. Ifølge ODS (udatert, s.v. *Madamme*) var ordet i alminnelig bruk frem til midten av 1800-tallet slik at «*Madamē*» snarere fremstår som et lånord.

Avslutningsvis er det verdt å nevne at rammespråket i adressene oftest ikke svarer til tekstenes språk. Mens familien i Flensburg konsekvent brukte fransk i adressene og høytysk i tekstene, resulterte språkbruken i familien i Trondheim ikke i et like tydelig mønster. Utover det fulgte samtlige brevskriverne reglene for bruk av gotisk og latinsk skrift i adressene slik at et språkskifte alltid opptrer sammen med et skifte i skrifttypen.

For å oppsummere forekomst av kodeveksling i adressene skal vi vende oppmerksomheten mot eksempel (12). Her ser vi at kodeveksling i adressene grunnes i en praktisk motivasjon for å sikre at brevet kom frem til mottakeren (Pahta & Nurmi, 2007, s. 409). Når Friedrich Wilhelm Hoë adresserte brevet til «á Monsieur | Monsieur Herman | Hoë | á | Drontheim», oppga han den generelle informasjonen om leveringsstedet på fransk i samsvar med datidens normer (Nurmi & Pahta, 2012, s. 55). Den videre opplysningen om hvor brevet nøyaktig skulle leveres i Trondheim skrev han derimot på tysk: «zu erfragen bey | dem Herrn Otto | Beyer». Opplysningen på fransk er skrevet med latinske bokstaver mens han brukte

⁶⁷PA-0280 16.4: konvolutt, sannsynligvis fra broren Barthold Hoë til Herman Hoë, udatert. 'til herr | herr Hermann | Hoë | i | Drontheim | spør hos | herren Otto | Beyer: | ved leilighet'. Uttrykket «par occasion» blir nevnt i MF (1924) i betydning «per occasionem, l., par occasion (-sjong), fr., occasionaliter, ny l., ved Lejlighed, lejlighedsvis; tilfældigt» (s.v. *Occasiōn*). Utover det finnes et innlegg i MK (1855–1892) under oppslagsordet «*Occasiōn*»: «franz. par occasion, okkasionell» (s.v. *Occasiōn*). Ifølge de to ordbøkene kom uttrykket altså opprinnelig fra fransk, men kunne brukes i en dansk eller tysk sammenheng. Ut ifra adressen er det ikke sikkert hvilket språk avsenderen brukte.

gotisk skrift for tilføyelsen på tysk. Mangfoldet av språk og kodevekslete adresser er dermed et uttrykk for det internasjonale preget på Herman Hoës liv i Trondheim.

Datoer

Et videre tekst-strukturerende middel i brev er steds- og tidsopplysningene som står enten helt øverst til høyre på det første arket eller til venstre for den avsluttende hilsenen som i det følgende eksemplet:

(13) *Flensburg den 20. Mertz | 1764 | <deine> hertzlich liebende Mutter | Hoën[sic]*⁶⁸

Størstedelen av datoene i Hoës arkiv er i samsvar med språket til hovedteksten. Vi ser et eksempel i (13) der Herman Hoës mor skrev både hovedteksten og datoen på høytysk (for gyldige skrivemåter på datidens tysk se: DW (1854–1961, s.v. März)). Andre språk som ble brukt i både hovedteksten og datoen inkluderer engelsk i brevene sendt fra Storbritannia og dansk i brev fra dattera Maren Johanne Brodtkorb.

Ifølge undersøkelsen til Nurmi og Pahta (2004, s. 431, 446) var det særlig menn som kodevekslet i datooppgivelsen. Denne påstanden er gjenspeilet i empirien til denne oppgaven siden bare Herman Hoë og faren hans varierte språket til datoen som vi ser i eksempel (14) til (17).

(14) vom 27^{tn} Januarii dieses Jahres⁶⁹

(15) dein alter Vater, der schon medio || Martii ins 66te Jahr getreten⁷⁰

(16) A^o 1764 | den 16 Junius zwischen 10 und 11 Uhr formiddag⁷¹

(17) A^o 1765 den 23 Martii Palm Søndag⁷²

Når faren Gerhard Hoë refererte til Herman Hoës brev fra den 27. februar 1769, brukte han den latinske formen «Januarii» som står i kontrast til den tyske hovedteksten (14). I øynefallende er videre eksempel (15) der faren ikke bare kodevekslet månedsnavnet mars, men tilføyde det latinske ordet «medio». MK (1885–1892) tilordner ordet til handelsspråket og nevner betydningen «midten av måneden» (s.v. Medīo). Siden ordet var et spesialisert uttrykk som ble hentet

⁶⁸PA–0280 16.4: brev fra mora Lucia Feddersen til Herman Hoë, 20. mars 1764. ‘Flensburg den 20. mars | 1764 | <din> kjærlig elskende mor | Hoën[sic]’.

⁶⁹PA–0280 16.4: brev fra faren Gerhard Hoë til Herman Hoë, 31. mars 1769. ‘fra den 27. januar i år’.

⁷⁰PA–0280 16.4: brev fra faren Gerhard Hoë til Herman Hoë, 31. mars 1769. ‘din gamle far som allerede i midten || av mars gikk over til sitt 66. leveår’.

⁷¹PA–0280 16.4: dagboka til Herman Hoë. ‘A^o 1764 | den 16. juni mellom klokka 10 og 11 på formiddagen’. Skrivemåten «formiddag» bryter med høytysk rettskriving og kan være påvirket av både dansk og nedertysk. Det går ikke tydelig fram fra dette tilfellet hvilket språk Hoë ble inspirert av.

⁷²PA–0280 16.4: dagboka til Herman Hoë. ‘A^o 1765 den 23. mars palmesøndag’.

fra et fremmedspråk og bare var i bruk blant handelsfolk, befinner det seg mellom kodeveksling og lånord på skalaen. Hoës far brukte ellers gjerne forkortelser i månedsnavnene slik at det er tvetydig om den latinske eller tyske formen er ment. I Herman Hoës private dagbok finnes to ytterligere eksempler på latinske datoer (16–17). De to tilfellene skiller seg fra andre innlegg hvor månedene er skrevet på høytysk. Det er imidlertid vanskelig å spore en annen motivasjon enn tradisjon innenfor dagbok-sjangeren bak kodevekslingen i disse to tilfellene.

Når vi vender tilbake til diskusjonen rundt lånord og kodeveksling, er datoangivelser et eksempel på hvorfor den morfologiske integreringen ikke er et tilstrekkelig kriterium. I motsetning til andre tilfeller der bøyningen av et ord i samsvar med det opprinnelige språkets grammatikk tyder på dypere språkkunnskap, fastslår Berg (2017, s. 100) at også overensstemmelsen i tall, kjønn og kasus i datoer på latin ikke kan avgjøre om det er et tilfelle av kodeveksling eller lånord. Datoangivelser som eksempelvis *anno domini* kunne vært lært utenat «as lexical units in exactly this form – as they only occur in dating, these are the only relevant case forms» (Berg, 2017, s. 100). I motsetning til det ser vi et entydig tilfelle av kodeveksling i (18) der Hoë gjentok ordet «skjærtorsdag» i et innlegg først på dansk og så på tysk:

(18) Skiertorsdag A^o 1769 den 23 Martz Gryndonnerstag | zum Abendmahl, beicht vor
Herr⁷³

Siden notatet er ment til å bli lest bare av han selv, kan motivasjonen til kodevekslingen ikke være rettet mot leseren av innlegget. Det er sannsynlig at nattverden var på dansk slik at språket fortsatt preget minnet om begivenheten. Da han gikk over fra å betegne dagen til å skrive fortroligere om hva han hadde opplevd, byttet han til høytysk. Tysk ser dermed ut til å være det naturligere valget for han. Det er videre tenkelig at han skrev i hast fordi innlegget slutter abrupt uten at et navn er oppgitt etter «Herr». Derfor kan det tenkes at han allerede hadde glemt den danske begynnelsen av innlegget da han skrev ned datoen i all hast.

Innledende og avsluttende hilsener

Ved siden av adresser og datoer strukturerer også innledende og avsluttende hilsener et brev siden de indikerer at brevet enten begynner eller slutter etter hilsenen (Pahta & Nurmi, 2007, s. 409). Det finnes mange eksempler på kodevekslete innledende hilsener i materialet (19–20). Derimot forekommer avsluttende hilsener i et annet språk, som i (21–22), sjeldnere. Samtlige

⁷³PA-0280 16.4: dagboka til Herman Hoë. 'Skjærtorsdag A^o 1769 den 23. mars skjærtorsdag | skriftet til nattverd foran herr'.

kodevekslete hilsener forekommer i brev fra familien i Flensburg. Videre er alle tilfellene på fransk, mens hovedteksten er på høytysk.

(19) *Mon tres cher frêre!* | *Meine Umstände und Verhältniße sind [...] unverändert*⁷⁴

(20) *Mon tres cher Fils!* | *Mit gegenwärtigr Gelegenheit nehmen wir uns die | Freyheit und senden [...] deine flöte und noten buch*⁷⁵

(21) *Adieu!* *Liebster Bruder*⁷⁶

(22) *in Erwartung | bin ich jederzeit mit Regardt*⁷⁷

Nurmi og Pahta (2010) skriver at «Letter-writing conventions [...] are more tied to the conventions of contemporary polite society, and indicate the wider social circle both writer and recipient are members of» (s. 156). Kodevekslete hilsener kan derfor være en måte å uttrykke at brødrene hørte til den samme familien og gjennomgikk den samme opplæringen i Flensburg. Opplæringen ville sannsynligvis også ha inkludert fransk som var det dominerende språket blant dannede folk i hele Europa (Nurmi & Pahta, 2010, s. 152; Wiggen, 2004, s. 29). Ved å bruke typiske, konvensjonaliserte høflighetsfraser på fransk assosierte familien seg med den dannede, europeiske eliten. Utover de nevnte konvensjonaliserte frasene finnes det derimot ikke noe tegn på at brødrene eller foreldrene til Herman Hoë kunne kodeveksle fra høytysk til fransk. Deres franskferdigheter var derfor muligens begrenset på pre-formulerte, konvensjonaliserte formuleringer.

Senere tilføyelse

Senere tilføyelser krever en særskilt form for markering for å strukturere teksten tydelig. Eksemplene (23) og (24) viser at brevskriverne gjerne brukte de latinske forkortelsene «P . S . » for «postscriptum» (DF, 1999, s.v. postscriptum) og «NB.» for «notabene» (DF, 1999, s.v. notabene). Forkortelsene var en del av det tyske ordforrådet på den tiden (DW, 1854–1961, s.vv. Notabene, Nachschrift; MK, 1885–1892, s.vv. Notabene, P.S.) og befinner seg derfor nærmere lånord enn kodeveksling. Allikevel tydeliggjør de fremmedspråklige forkortelsene det særskilte forholdet som tilføyelsen har til resten av teksten (Nurmi & Pahta, 2004, s. 431).

⁷⁴PA-0280 16.5: brev fra broren Gerhard Hoë til Herman Hoë, 10 februar 1782. 'Min svært kjære bror! | Omstendighetene og forholdene mine er [...] uforandret'.

⁷⁵PA-0280 16.4: brev fra mora Lucia Feddersen til Hoës bror Christian Hoë, 28. april 1764. 'Min svært kjære sønn! | Ved anledningen tar vi oss | friheten og sender [...] din fløyte og notehefte'.

⁷⁶PA-0280 16.5: brev fra broren Fedder Hoë til Herman Hoë, 13. april 1777. 'Farvel! Kjæreste bror'.

⁷⁷PA-0280 16.4: utkast til et brev fra Herman Hoë til broren Fedder Hoë, 28. juni 1771. 'i forventning | er jeg alltid med respekt'.

- (23) verbundener & ergebenr *Bruder & Diener* | darin lag ein Brief an *Barthold* und ein d. an *Gerhard* | NB weil dieses wie erwehnt unser 'Erbschaft nach o o o o' gar nicht beykomdt⁷⁸
- (24) P . S . Butter, eine kleine mäßige Quantitæt wäre auch nicht schlimm.⁷⁹

8.2.4 Sanger og ordtak

Ved siden av sjanger-spesifikk kodeveksling forekommer tilfeller der brevskriveren viderefremmidlet en sang fra et annet land eller brukte et fremmedspråklig ordtak. Dette forekommer kun ved to anledninger i materialet. Formålet med å bruke slikt pre-formulert materiale varierer som vi skal se i de følgende to avsnittene.

Sanger

En kodevekslet sang forekommer i et brev sendt fra Gerhard F. Hoë i Storbritannia til Herman Hoë.⁸⁰ Brevet omhandler hovedsakelig forslaget fra Herman Hoë om at sønnen skulle reise videre fra Storbritannia til Tyskland. Det var Gerhard F. Hoë lite lysten på som går frem av dette utsagnet: «Jeg | saae i det Brev jeg fik fra dem at jeg skulde til Ferierne | faae Tilladelse at forlade Green Row og at jeg skulde | gaae til Hamburgh det første var jeg meget fornöjet | med, men ikke det sidste.» Han forklarte motviljen sin med den pågående krigen:

De havde nok formodentlig | ikke vist naar De skrev Deres Brev (den 20de February) | hvorledes **Bonaparte** regjerer i Frankerig da | Aviserne sige at han nu er fuldkommen Herre over | den største Deel af Frankerig og de sidste Aviser | sige at han haver taget Paris og dersom det er sandt | troer jeg ikke det er raadeligt for mig at gaae til Hamburgh (Utheving i originalen)

Han fortsatte med å beskrive hvordan 70.000 engelskmenn anført av Lord Wellington dro i krig mot Napoleon Bonaparte sammen med 290.000 soldater fra andre europeiske land. Etter et notat om lommepenger slutter brevet med en sang om Bonaparte på engelsk. Sangen beskriver Bonapartes rømning fra øya Elba der han var blitt tvunget til å leve i eksil. Sangen ble først utgitt i trykt format i den britiske avisen «Morning Post» (1815, s. 3).

⁷⁸PA-0280 16.4: utkast til et brev fra Herman Hoë til unevnt bror, 10. juli 1771. '[din] trofaste & hengivne bror & tjener | i det lå et brev til Barthold og et d. til Gerhard | NB fordi dette som nevnt skader vårt 'arv etter o o o o'.

⁷⁹PA-0280 16.5: brev fra broren Friedrich Wilhelm Hoë til Herman Hoë, 9. mars 1777. 'P.S. Smør, en liten, måteholden kvantitet, ville heller ikke skade.'

⁸⁰PA-0280 16.6: brev fra sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 6. april 1815.

(25) Jeg kan herved ikke undlade at lade Dem vide det Poetry | som Bonarparte gjorde da han forlod Elba. |

Bonaparte's Adjew⁸¹ to Elba. |

Adieu, lonely Elba! thou eye sore to me! |

Though cold stoney prison firm fix'd in the sea; |

[...]

And raise on their ruin my footsteps to fame. |

Jeg maae nu slutte med min oprigtige Hilsen for min Moder⁸²

Sangen fremhever Bonapartes vilje til å hevne seg og føre krig etter at han hadde flyktet fra fengselsøya Elba. Risikoen som sønnen ville måtte utsette seg for å reise i retning der krigen ble ført, styrket argumentet hans mot dette reisemålet.

Ordtak

En annen form for pre-formulert tekst er ordtak. Kodevekslete ordtak forekommer sjelden i det granskete materialet. Det eneste tilfellet finnes i (26). Her berettet en venn om hjemkomsten til Flensburg etter den avbrutte læretiden hos Beyer.

(26) Ich erinnere mich hiebey des lateinischen Sprichworts Pe- | trus currit.⁸³

Det har dessverre ikke vært mulig å spore opp opprinnelsen og dermed betydningen til dette ordtaket, men oftest går latinske ordtak tilbake til klassiske kilder (Pahta & Nurmi, 2007, s. 408). Allikevel må betydningen ha vært selvforklarende for Herman Hoë siden ingen videre forklaring følger. Det kan dermed tyde på at vennen refererte til felles kunnskap. Dette virket inkluderende og bidro til å skape nærhet i lys av fraværet hans (Pahta & Nurmi, 2009, s. 30). Den signaliserte gruppetilhørigheten ble videre brukt idet brevet fortsetter med et ønske om at Hoë skulle ettersende eiendeler som ble liggende igjen til Flensburg.

8.2.5 Terminologi

I de analyserte brevene forekommer kodeveksling oftest i form av enkeltord. De fleste av disse ordene med fremmedspråklig opphav lar seg tilordne til kategorier som titler, militær, helse

⁸¹Gerhard Fredrik Hoës skrivemåte av ordet *Adjew* avviker fra avisinnleggets «Adieu» uten tydelig grunn.

⁸²Se vedlegg C for hele sangen.

⁸³PA-0280 16.4: brev fra en venn til Herman Hoë, 5. september 1769. 'Herved husker jeg det latinske ordtaket Pe- | trus currit.'

eller handel. Terminologi er et grensetilfelle der skillet mellom kodeveksling og lånord er svært flytende (Nurmi & Pahta, 2012, s. 58). Eksempelene som blir vist her har ofte gått gjennom flere kjente språksteg før Hoë brukte dem slik at de beveger seg nærmere lånord enn kodeveksling. Ikke desto mindre måtte brevskriverne ha oppnådd en viss grad av høyere utdanning for å kunne bruke ordene på en adekvat måte (Nurmi & Pahta, 2012, s. 58). I materialet gjenspeiles det blant annet med et skifte i skriftform som signaliserer det fremmedspråklige opphavet.

Titler og tiltaler kan forstås som terminologi i vid forstand (Nurmi & Pahta, 2012, s. 58). De tyske betegnelsene for familierelasjonene *onkel* og *tante* (27–28) er eksempler på det. Begge to har opphav i fransk og ble innlånt til tysk, og kort etterpå til dansk, på 1700-tallet (Duden, 2007, s.vv. Onkel, Tante; ODS, udatert, s.vv. Onkel, Tante). Dermed opptrer ordene i empirien ved den historiske overgangen fra kodeveksling til lånord. Dette gjenspeiles i ortografien til ordet «Oncle» (27) som følger den franske stavemåten, med unntak av den store forbokstaven som er i samsvar med tysk ortografi.

(27) der güttige Gott gebe Ihnen mein werter Oncl~~e~~! neue Kräfte⁸⁴

(28) das die frau Tante Clöeden Ihre Schwester in der Ewig-|keit nachgefolget⁸⁵

I motsetning til disse senere lånordene, inneholder materialet også andre franske tiltaler, eksempelvis *Madame*,⁸⁶ *Monsieur*⁸⁷ og *Demoiselle*,⁸⁸ som ikke ble innlånt i dagens høytysk (Duden, 2007, s.v. Dame).⁸⁹ Denne forskjellen illustrerer hvorfor et skille mellom lånord og kodeveksling er vanskelig å opprettholde i den historiske konteksten. Når ord som *tante* ble brukt ved overgangen fra kodeveksling til lånord, er det umulig å påvise hvilken status ordet hadde i brevskriverens leksikon. Når videre ord som *Monsieur* ikke gikk over til å være lånord i dagens høytysk, blir det svært vanskelig å fastslå om ordet en gang hadde status som lånord, men kom ut av bruk i ettertid. Når vi følger utsagnet til Myers-Scotton (1992, s. 21) om at lånord og kodeveksling befinner seg på en skala, ser vi at ordet beveget seg på skalaen og nærmet seg lånord-enden før den igjen rykket tilbake og må nå regnes som kodeveksling. Det vil si at selv om eksempelvis *Monsieur* forekommer hyppig i materialet og så ut til å være på vei til å bli et lånord, opphørte tendensen slik at det i dag ikke hører til det tyske ordforrådet.

⁸⁴PA-0280 16.5: brev fra nevøen Gerhard Hoë til Herman Hoë, 28. desember 1785. 'Den gode Gud gi Dere min kjære onkel! nye krefter'.

⁸⁵PA-0280 16.4: utkast til et brev fra Herman Hoë til unevnt bror, 10. juli 1771. 'at den frue tante Clöeden etterfulgte sin søster i evigheten'.

⁸⁶Eksempelvis PA-0280 16.5: brev fra broren Barthold Hoë til Herman Hoë, 2. juni 1777.

⁸⁷Eksempelvis PA-0280 16.4: utkast til et brev fra Herman Hoë til unevnt bror, 10. juli 1771.

⁸⁸Eksempelvis PA-0280 16.4: brev fra mora Lucia Feddersen til Hoës bror Christian Hoë, 16. november 1763.

⁸⁹I DDO (udatert, s.vv. madamme, monsieur) finnes *madamme* og *monsieur* som oppslagsord, men bruken er begrenset til enten en historisk eller fransk kontekst. Utenfor slike situasjoner virker bruken nedsettende.

En videreføring av titler er militære grader. Det økte antallet av militærbegrep i empirien grunnes i Fedder Hoës karriere som militæroffiser (Bull, 1998b, s. 101). Eksempelvis ble gradene «Offeciere» og «Lieutnant» (29–31) brukt i tillegg til andre relevante uttrykk som eksempelvis «Regiment» (31). De nevnte ordene ble innlånt fra fransk en gang på 1500-tallet, men kom opprinnelig fra latin⁹⁰ (Duden, 2007, s.v. Leutnant, Offizier, Regiment). Selv om ordene dermed allerede hadde vært i bruk i omtrent to hundre år, ble det fremmedspråklige opphavet fortsatt markert med et bytte til latinsk skrift.

(29) wir haben | bey allen Vacarien frembde Offeciere⁹¹

(30) Ich habe es auf eine Versetzung in der hiesigen | Garnison als Premier Lieutnant
a la Suite ange- | legt⁹²

(31) Fedder ist | vor geraumer Zeit Lieutenant bey dem Moenschen Regiment | geworden⁹³

Medisinsk terminologi forekommer i brev fra foreldrene i Flensburg (32), i forbindelse med sykdommen og døden av broren Friedrich Wilhelm Hoë (33) og i ett brev fra Hoë til svigersønnen Detlev Martens angående svigersønnens mentale helse (34). Nurmi og Pahta (2012, s. 59) konstaterer på bakgrunn av sin engelske empiri som bare inneholder ett kodevekslet tilfelle fra hele 1700-tallet, at det ble vanligere å bruke engelske uttrykk istedenfor de originale latinske eller greske termene i løpet av tiden. Brev til og fra Hoë viser imidlertid en blanding av både uttrykk fra førstespråket, eksempelvis tysk «Fieber» eller dansk «Dörløb»,⁹⁴ og fremmedspråklige faguttrykk som «Podagra»⁹⁵ eller «Inflamation».

(32) daß ich alle Früjahr, mit meijn Fieber und oooooo | vom Podagra incommodiert
werde⁹⁶

⁹⁰Rundt år 1500 ble «Leutnant» innlånt fra fransk *lieutenant* som ble skapt etter det latinske forbildet *locum tenens* 'stattholder'. Det franske ordet er satt sammen av *lieu* (< latin *locus*) 'sted' og presens partisipp *tenant* av fransk *tenir* (< latin *tenere*) 'holde' (Duden, 2007, s.v. Leutnant).

⁹¹PA-0280 16.5: brev fra broren Fedder Hoë til Herman Hoë, 13. april 1777. 'vi har | fremmede offiserer i alle ledige posisjoner.'

⁹²PA-0280 16.5: brev fra broren Fedder Hoë til Herman Hoë, 13. april 1777. 'Jeg sikter mot en forflyttelse i den herværende | garnisonen som ikke tjenestegjørende premierløytnant'.

⁹³PA-0280 16.4: brev fra faren Gerhard Hoë til broren Christian Hoë, 20. august 1769. 'Fedder ble | løytnant hos det Moenske regimentet for en betraktelig tid siden'.

⁹⁴Trolig diaré.

⁹⁵Podagra er det medisinske uttrykket for «urinsyregikt i føttene, især i stortåen» (NAOB, 2018, s.v. podagra).

⁹⁶PA-0280 16.4: brev fra faren Gerhard Hoë til Herman Hoë, 31. mars 1769. 'at jeg hver vår opplever ubehag med feberen min og oooooo | på grunn av podagra'.

- (33) Endeligen til sidst fik hand | en stærck Dörlöb og meeget Blod qviterede med In-
flamation i Tarmene⁹⁷
- (34) at giöre hendes dage | ligesaa traurige, som De – af en ulykselig hang | til Melancholi
og Phantasie – giöre Deres egne⁹⁸

Ved siden av medisinske fagtermer kan også begrep fra retten ha sitt opphav i fremmedspråk. Imidlertid er det kun ett brev i materialet til denne oppgaven hvor det forekommer kodevekslete rettsbegreper. Det foreliggende eksemplet «Magistrats-Certificat» (35) ble innlånt fra latin via fransk på 1700-tallet (Duden, 2007, s.v. Zertifikat). Ordet opptrådte dermed ved grensen til å bli et lånord i tysk. Med tanke på engelsk konstaterer Nurmi og Pahta (2012) at antall latinske ord minket etter 1500-tallet som refleksjon av «the vernacularization of legal practice» (s. 58). Fraværet av kodevekslete rettsbegrep i den foreliggende empirien støtter denne påstanden også for det dansk- og tyskspråklige materialet. Mangelen kan heller ikke forklares med at brevpartnerne ikke skrev om temaer som innbød til å bruke terminologi fra rettsvesenet. Eksempelvis skrev Hoë utførlig om arven etter bestefaren uten å bruke en iøynefallende mengde fremmedspråklige ord.⁹⁹

- (35) weil [...] seyn Comissionair in Copenhagen das Magistrats-Certificat
[...] vergeßen hatte.¹⁰⁰

Nurmi og Pahta (2012, s. 60) fremhever også at fremmedspråklige boktitler samt betegnelser for klær og mat er uttrykk for møtet med andre kulturer. Hoës materiale byr på flere fremmedspråklige boktitler, mens uttrykk for mat eller klær mangler. Boktitlene er samtidig et symbol på utdanningens rolle for evnen til å kunne kodeveksle. Opplæring, spesielt i fremmedspråk, var grunnlaget for å kunne bruke fremmedspråklige termer korrekt (Nurmi & Pahta, 2012, s. 58). Et eksempel på hvordan mangel av utdanning påvirket forekomst av kodeveksling finnes i empirien til Nurmi og Pahta (2012). Forfatterne skriver at kvinner kodevekslet sjelden til latin siden de manglet utdanning i klassiske fag (Nurmi & Pahta, 2012, s. 52). Derimot opptrer kodeveksling til fransk ofte fordi språket var en del av utdanningen for jenter som tilhørte høyere sosiale sjikt (Nurmi & Pahta, 2012, s. 46–48, 52). En kodeveksling til engelsk som er sterkt knyttet til utdanning forekommer i det allerede nevnte eksemplet (25). Her finnes ikke bare tittelen til sangen på

⁹⁷PA-0280 16.5: brev fra vennen Chr. Ulrichsen til Herman Hoë, 22. juni 1777.

⁹⁸PA-0280 16.9: utkast til et brev fra Herman Hoë til svigersønnen Detlev Martens, ukjent dato.

⁹⁹PA-0280 16.4: utkast til et brev fra Herman Hoë til unevnt bror, 10. juli 1771.

¹⁰⁰PA-0280 16.5: brev fra broren Friedrich Wilhelm Hoë til Herman Hoë, 9. mars 1777. 'fordi hans kommisjonær i København glemte magistrats-sertifikatet.'

engelsk, hvilken rolle er sammenlignbart med boktitlene, men i den foregående setningen brukte Gerhard F. Hoë også ordet «Poetry» istedenfor dansk *digt* eller *poesi*. Hele utklippet vitner om kulturmøtet under Gerhard F. Hoës utdanningsopphold i Storbritannia.

(36) Im Lateini | schen habe [...] Ciceronis Orationes übersetzt. [...] Im Französischen habe das Magazin | des enfans übersetzt.¹⁰¹

Med god margin stammer størstedelen av den kodevekslete terminologien fra handelen. Dette svarer til forventningene. Eksemlene (37) til (39) gir et glimt av mangfoldet i materialet. Det store antallet av handelstermer i private brev gjenspeiler de *multiplekse forbindelsene* mellom Hoë og familien hans. Fagbegrepet fra nettverksanalysen beskriver at relasjonen deres ble skapt gjennom flere ulike roller (Bergs, 2005, s. 26). I eksempel (38) møtte Herman Hoë og Friedrich Wilhelm Hoë hverandre både som brødre og som handelsmenn i én og samme situasjon.

(37) Hvad de kunde | faae for Gaard og Brygge tilsamen, blev neppe stort mere | end Sumen af den til mig og handelsCompagnion udstædte | Obligation.¹⁰²

(38) Ich will am | Schluß eine kleine Nota beylegen, woraus der obtenirte Preiß der verkauften Waaren zu ersehen seyn wird¹⁰³

(39) Paa Bryggen, der | er kun liden, skall han have faaet Tilslag 'mens' Budet paa | Gaarden, der var taxeret for 6000 Spesidaler, beroer enduu paa | Approbation.¹⁰⁴

8.2.6 Ekskludering

En annen form av kodeveksling finnes fra svigersønnen Nils Brodtkorb som skrev fra Storbritannia til Herman Hoë. I likhet med tidligere brev fra Hoës sønn er også dette brevet skrevet på engelsk. Imidlertid er det en passasje på dansk før den avsluttende hilsenen på engelsk:

(40) I informed my Father here about in the last | letter with Captain Fermann. || Jeg kunde have mange politiske Nyheder at melde, | men man er

¹⁰¹PA-0280 16.5: brev fra nevøen Gerhard Hoë til Herman Hoë, 31. desember 1787. Ulik skrifttype i ordet «Lateinischen» er i samsvar med originalen. 'I latin oversatte [jeg] Ciceros Orationes. I fransk oversatte [jeg] Magazin des enfans.'

¹⁰²PA-0280 16.9: brev fra Herman Hoë til svigersønnen Detlev Martens, (ukjent dag) februar 1819. Ulik skrifttype i ordet «handelsCompagnion» er i samsvar med originalen.

¹⁰³PA-0280 16.5: brev fra broren Friedrich Wilhelm Hoë til Herman Hoë, 9. mars 1777. Ulik skrifttype i ordet «obtenirte» er i samsvar med originalen. 'Til slutt vil jeg tilføye et lite notat som tydeliggjør prisen vi fikk for de solgte varene'.

¹⁰⁴PA-0280 17.16: brev fra Herman Hoë til dattera Maren Johanne Brodtkorb, 20. april 1818.

ganske forbuden at skrive noget | derangaaende.- | My best Compliments to your Family¹⁰⁵

Kodevekslingen i eksempel (40) har ulike funksjoner. For det første markerer kodevekslingen til dansk overgangen til et nytt tema. Kodeveksling kan hjelpe til å strukturere teksten fordi de ulike temaene blir tydelig avgrenset fra hverandre (Nurmi & Pahta, 2004, s. 419). Men viktigst av alt betyr kodevekslingen til dansk at Nils Brodtkorb bevisst ekskluderte potensielle andre lesere av brevet. Som vi har sett i tidligere eksempler i kapittel 5.3, hendte det at lærerne på Green Row Academy leste og kommenterte i brevene som ble sendt fra elevene. Siden Brodtkorb selv skrev at det var forbudt å uttale seg om politiske saker, måtte han skjule dette utsagnet. Ekskluderingen av andre er en kjent funksjon av muntlig kodeveksling som også finner inngang i skriftlig materiale.

8.3 Sammenfatning

I dette kapitlet har jeg undersøkt hvilke funksjoner og motivasjoner som står bak kodevekslingen i Hoës brevmateriale. Kodeveksling som krever god beherskelse av flere språk finnes i brevene fra Gerhard F. Hoë og Nils Brodtkorb som begge kodevekslet fritt til andre språk. Men det er også tydelig at Herman Hoë kunne uttrykke seg flytende på mer enn ett språk. Imidlertid valgte Hoë å holde språkene adskilt fra hverandre slik at brevene hans mangler omfattende kodevekslete passasjer. Alt i alt kan jeg konkludere at Hoë og flere av brevpartnerne hans var funksjonelt flerspråklige, men det varierer i hvor stor grad de valgte å dra nytte av denne kompetansen i ett og samme brev.

Den største andelen av fremmedspråklige uttrykk og kodevekslete fraser finner vi i brevets sjanger-spesifikke normer. Slik finnes kodeveksling eksempelvis i adressen, datoen og hilsene- ne samt forkortelsene for senere tilføyelser blant de aller fleste av de granskete brevskriverne. Slik kodeveksling forutsetter at skriveren har fått en utdanning og dermed kan fremvise kunnskap om skriftspråkets normer. Imidlertid er det å snakke et fremmedspråk flytende ikke et krav for å kunne bruke pre-formulerte fraser. Utenfor denne sjangerbestemte variasjonen og fagterminologien finnes det lite kodeveksling i materialet. Empirien har derfor vist at hovedsakelig tekst-strukturerende funksjoner og i mindre grad forhandling av identitet er motivasjoner for å bruke fremmedspråklig materiale i Hoës nettverk.

¹⁰⁵Gunnerus XA Qv. 677 c-g: brev fra svigersønnen Nils Gerbrandt Winther Brodtkorb til Herman Hoë, 15. august 1814.

Utdanningens rolle er videre gjenspeilet i materialet. Når vi sammenligner frekvensen av kodeveksling blant de to av Hoës barn som etterlot de fleste brevene, Gerhard F. Hoë og Maren Johanne Brodtkorb, ser vi at dattera skrev utelukkende på dansk og kodevekslet bare i adressene. Derimot kodevekslet sønnen oftere og viste større beherskelse av flere språk. Gjennom sine langvarige utenlandsopphold i forbindelse med utdanningen fikk sønnen en større sjanse til å bli flytende i både engelsk og høytysk i tillegg til dansk, mens datteras oppholdssted var begrenset til Norge og dermed dansk skriftspråk. Hvordan ulik utdanning påvirker språkbruk er derfor også gjenspeilet i empirien til denne oppgaven. Dette funnet er i overensstemmelse med undersøkelsen til Nurmi og Pahta (2012, s. 63) som bekrefter at kvinner kodevekslet sjeldnere enn menn på grunn av den ulike utdanningen.

I denne analysen har jeg støttet meg på uniformitetsprinsippet for å komme frem til funksjonene som kodeveksling har i det skriftspråklige materialet mitt. En kvalitativ undersøkelse som denne er særlig egnet for å oppdage parallellene mellom tidligere kodevekslingsmønstre og dagens språkbruk. Vi ser dette fordi de samme motivasjonene som står bak kodevekslingen i Hoës brevmateriale fortsatt finnes i dag. Som eksempel fremstår Nils Brodtkorbs ønske om å ekskludere andre lesere enn mottakeren. I den forstand viser oppgaven hvordan forskning på historisk kodeveksling kan bekrefte vår forståelse av nåtidig flerspråklighet.

9 | Drøfting

I analysen av empirien har jeg frem til nå fokusert på enkelte aspekter ved Hoës språkbruk, eksempelvis forholdet hans til diglossiske samfunn og kodeveksling. I dette kapitlet vil jeg analysere de overordnede motivene som påvirket språkbruken i Hoës nettverk og svare utdypende på problemstillingen. Målet med dette kapitlet er å føre resultatene fra de foregående kapitlene sammen slik at et helhetlig bilde oppstår. Derfor viser jeg igjen til den innledende problemstillingen:

Hvordan kan vi forstå og forklare språkbruken i den private sfæren i Herman Hoës familie?

9.1 Utdanningens rolle

En første tilnærming til problemstillingen er å granske utdanningens rolle. I samtlige analyseavsnitt i denne oppgaven har utdanningen preget språkvalgene til de ulike familiemedlemmene. Som vi så i kapittel 4, resulterte den ulike opplæringen Hoës barn fikk i ulik bruk av gotisk og latinsk skrift. Sønnens opplæring var grundigst og varte over lengre tid enn døtrenes. Dette førte til at sønnen kunne tilegne seg skriftnormer i større grad enn døtrene. Vi ser derfor at Gerhard F. Hoë brukte både gotiske og latinske bokstaver slik det var vanlig, mens døtrene skrev gjennomgående med én skrifttype, oftest den latinske. Utover det drøftet jeg i kapittel 6 hvordan prestisje knyttet til utdanningen kunne påvirke språkvalg. Hoës sønn Gerhard F. Hoë og svigersønnen Nils Brodtkorb demonstrerte sine gode engelskkunnskaper under et utdanningsopphold i Storbritannia. Likeså viste nevøen Gerhard Hoë den utmerkete utdanningen sin ved å skrive sirlige, strukturerte brev på høytysk. Når de derimot valgte å ikke gjøre et poeng av utdanningen, foretrakk både sønnen, svigersønnen og nevøen å skrive på dansk.

I kapittel 8 belyste jeg hvordan utdanningens rolle påvirket forekomst av kodeveksling. Fremmedspråklige adresser i tråd med datidens normer, pre-formulerte, konvensjonaliserte fraser som *Mon tres cher frère!*, sitater av engelske dikt, latinske ordtak og boktitler på fransk

og latinsk er tett knyttet til opplæring. Eksempelvis er kunnskapen om rettskrivingen i fremmedspråket, innføringen i fremmedspråklig litteratur og sjangerspesifikk kodeveksling som forutsetter kunnskap om konvensjonaliserte fraser, ferdigheter som erverves i undervisningen på skolen. Også her viste det seg at en grundig skoleutdanning var grunnlaget for å kunne bruke fremmedspråklig materiale. I tråd med kvinnenenes lavere antall skoletimer, forekom også færre kodevekslete ledd. Derimot fantes kodevekslete fraser hyppigst i brev fra menn med en omfattende utdanning.

Utdanningen påvirket videre hvor fritt brevskriverne kunne skifte mellom språkene. Vi ser igjen en forskjell i bruk av fremmedspråk mellom menn og kvinner. For eksempel brukte sønnen og svigersønnen både dansk og engelsk for å skrive hele, selv-formulerte avsnitt. Fra Herman Hoë finnes brev på både høytysk og dansk. Han brukte begge språkene feilfritt, men valgte å holde dem adskilt fra hverandre. Hvilket språk han brukte, var avhengig av mottakeren, som vi har sett i kapittel 5. Derimot brukte mora, kona og døtrene utelukkende dansk som rammespråk og inkluderte pre-formulerte, konvensjonaliserte fraser i andre språk. Dette kan ha sin grunn i at de enten ikke hadde anledning til å skrive på et annet språk, eller at kvinnene manglet opplæring i fremmedspråk for å kunne ta dem i bruk. Språkkunnskap fremmet gjennom utdanningen fremstår derfor som en mulig forklaring på språkvalgene i de private tekstene.

9.2 Nærhet og distanse

Språkbruken kan videre forklares som uttrykk for nærhet og distanse. Dette så vi tydelig i de private brevene som er adressert til Hoë. Både sønnen og svigersønnen sendte brev til Hoë mens de gikk på skole i Storbritannia. Fremmedspråket engelsk ble brukt til å demonstrere språkkunnskapene og fremstod dermed som lite personlig. Dette inntrykket ble forsterket siden læreren leste gjennom brevene og kommenterte de fremviste ferdighetene. Derimot kunne de ekskludere andre lesere enn Hoë ved å skrive på dansk. Slik kunne private temaer som ønsker og planer for fremtiden eller politiske syn tas opp (jf. underkapitlene 8.2.4 og 8.2.6).

Det samme mønsteret finner vi igjen i brev fra nevøen Gerhard Hoë som skrev på både tysk og dansk. De tyske brevene var nøye planlagt før de ble sendt til Hoë. Dette blir synlig i hjelpelinjene, de kunstneriske store bokstavene i begynnelsen av brevet og i at innholdet er velordnet. Derimot fremstår det danske brevet som lite planlagt. Tiltalen mangler, håndskriften er sjukskete og innholdet virker uorganisert. Brevne er derfor svært ulike med tanke på oppsett

og innhold, men de viser allikevel en klar tendens med tanke på språkvalg. Tysk ble brukt i form av en respektfull, men distansert rapport som ikke krevde noe svar fra Herman Hoë. Motsatt ble dansk brukt i en nær og fortrolig, gjensidig samtale. Språkvalgene kan dermed forklares ut fra brevskriverens ønske om å signalisere nærhet eller distanse til mottakeren (jf. kapittel 5.2). At både sønnen, svigersønnen og nevøen valgte dansk for å øke nærheten, kan videre settes i forbindelse med spørsmålet om Hoë skiftet språklig praksis i løpet av livet sitt. Koblingen mellom dansk og den private samtalen støtter ytterligere formodningen at Hoë selv brukte et skandinavisk språk i hjemmet sitt i Trondheim (jf. kapittel 7.2.2).

Nærhet og tilhørighet kan videre finne uttrykk gjennom etterfølgelsen av en felles norm. I kapittel 8.2.3 analyserte jeg derfor mønsteret for bruk av sjanger-spesifikt fremmedspråklig materiale. Dette inkluderte hilsener på fransk og datoer på latin. Normen trådte særlig frem i brevene fra familien i Slesvig. Brødrene tilskrev hverandre med *Mon tres cher frère!*, den neder-tyske *sin*-possessiven ble brukt og samtlige av familiemedlemmene kodevekslet på de samme stedene i brev. Denne handlemåten fremmet nærhet til tross for den geografiske distansen.

9.3 Enkeltfaktorer på samfunns- og individnivå

Problemstillingen kan også besvares med henvisning til enkeltfaktorer som avgjør hvilket språk som oppleves passende i den gitte situasjonen. Slike faktorer er knyttet til både samfunns- og individnivået.

På samfunnsnivået kan politiske bestemmelser være en avgjørende motivasjon for språkvalget. Slik byttet Hoës svigersønn fra engelsk til dansk for å ekskludere myndighetene fra uttalelsene sine om britisk politikk (jf. underkapittel 8.2.6). Et språkskifte hos Hoës barn kan ha vært motivert ut fra behovene de hadde i det norske samfunn. På den ene side skulle sønnen tas opp i Hoës handelsfirma. I det internasjonale arbeidet var flerspråklighet en stor fordel, og derfor fikk sønnen undervisning i engelsk, fransk og tysk i tillegg til dansk. På den annen side bosatte døtrene seg i Norge. Dermed var skandinaviske språk dominerende i deres liv, og språkundervisningen deres var i stor grad rettet mot det danske skriftspråket. Alt i alt ser vi hvordan de ulike kravene som barna møtte i samfunnet preget deres språkopplæring. Dette resulterte i ulike anledninger til å bruke fremmedspråk blant Hoës barn.

På individnivået er derimot forholdet mellom brevskriveren og mottakeren i fokus. Språkvalg kan bidra til å skape den sosiale rollen til skriveren. Dette eksemplifiseres i brevvekslingen

mellom Hoë, prinsipalen Otto Beyer og en ikke navngitt lærling. Alle tre stammet fra Flensburg og bosatte seg i Trondheim for å drive handel. På den ene side førte Hoë korrespondansen med prinsipalen på dansk. Dette gjorde han trolig fordi dansk var det etablerte skriftspråket i Norge. Slik viste Hoë at han kunne finne seg til rette i det flerspråklige handelsmiljøet. På den annen side skrev den andre lærlingen på høytysk til Hoë. Deres felles posisjon under Otto Beyer var mindre viktig. Det var snarere deres vennlige forhold som stod i fokus. Vennen ba om å få tilsendt sin bok om dansk grammatikk. Han gjorde dette på tysk trolig fordi begge hadde nylig kommet sammen til Trondheim før vennen igjen måtte reise tilbake til Slesvig. I tillegg tyder læreboken i grammatikk på at dansk var et fremmedspråk for vennen, og et brev på dansk ville derfor gjøre kommunikasjonen deres vanskeligere.

Andre enkeltfaktorer på både samfunns- og individnivå kan spille inn i språkvalget. For eksempel viser en jamføring med empirien fra Bergen, hvordan horisontal og vertikal flerspråklighet påvirket språklig praksis. De tyske handelsmennene som var ansatt ved Hansa-kontoret i Bergen var ikke integrert i det norske samfunn. Resultatet var en horisontal flerspråklighet som førte til reseptive norskkunnskaper (Nesse, 2017, s. 158). I motsetning stod Hoë overfor en vertikal flerspråklighet. Tysk ble brukt i private samtaler med broren eller vennen fra Flensburg, mens handelsrelaterte diskurser innenlands ble ført på dansk. Denne situasjonen åpnet for funksjonell flerspråklighet i både dansk og tysk (jf. kapittel 7.2.1). For å avklare hvilke kriterier som påvirket språkbruken, er det derfor viktig at hvert tilfelle belyses ut fra sin egen historiske og sosiale kontekst.

10 | Konklusjon

Målet med denne oppgaven var å finne en forklaring på språkvalgene til Herman Hoë og familien hans i den private sfæren. Derfor gransket jeg familiens korrespondanse fra 1700- og 1800-tallet på utkikk etter spor av språkkontakt og flerspråklighet. For å nærme meg forklaringen på problemstillingen undersøkte jeg fem forskningsspørsmål.

- Hvilke språk ble brukt med hvilket familiemedlem?
- Hvordan stilte Hoë seg til diglossiske samfunn?
- Forandret seg Hoës språkbruk over tid?
- Forekommer det kodeveksling i brevene?
- Hvilke metaspråklige utsagn finnes om språkbruk?

For å svare på det første spørsmålet, ble språkbruken til Hoës familie i både Flensburg og Trondheim nærmere undersøkt (jf. kapittel 5). Jeg fant ut at Hoë kommuniserte utelukkende på høytysk med familien i Slesvig. Selv om nedertysk aldri ble brukt for å formulere hele avsnitt, bærer brevene preg av at familien også var i kontakt med denne lave varietetet. Det eneste unntaket jeg fant fra dette mønsteret er ett dansk brev fra nevøen Gerhard Hoë. Brevet og språkbruken vitner om den tiden han bodde i Trondheim. Med familien i Norge foretrakk Hoë dansk. Dette språket brukte han i brevvekslingen med både døtrene sine og kona si. Derimot skrev sønnen og svigersønnen på både dansk, engelsk og tysk til Hoë. Funnene kan ikke overføres fra det skriftlige til det muntlige nivået uten videre belegg. Det forblir usikkert om Hoë snakket dansk eller en norsk dialekt med familien sin i Trondheim, men funnene i denne oppgaven tyder på at det var et skandinavisk språk.

Når det kommer til det andre forskningsspørsmålet fant jeg ut at Hoë brukte de høye skriftlige varietetene dansk og høytysk i brevvekslingen med familien. Familiens tyske opprinnelse fremstod som kulturell kapital i den internasjonale handelsvirksomheten. I tillegg til den høye statusen som tysk hadde fremfor nedertysk, er dette trolig grunnen for at familien i Flensburg

skrev på høytysk til hverandre. I kommunikasjon med familien i Trondheim derimot valgte Hoë bestandig dansk som skriftspråk. Han holdt seg til den danske rettskrivingen, kodevekslet ikke og brukte ikke norskheter i tekstene sine.

Ut fra svaret på de første to forskningsspørsmålene kan vi trekke slutninger når det gjelder Hoës språkbruk over tid. Vi ser at han kom fra et miljø der høytysk ble brukt som det fremherskende språket i brevvekslingen. Derimot dominerte dansk som skriftspråk med familien i Trondheim. Hoë bevarte sannsynligvis tyskkompetansen sin gjennom brevvekslingen med familien i Slesvig og tilegnet seg i tillegg dansk og muligens norsk. Han mestret den vertikale flerspråkligheten som han møtte i Trondheim slik at han kunne klatre på den sosiale rangstigen. Språkskiftet ble tydeligere i barna til Hoë. Sønnen mestret flere språk i likhet med Hoë, mens døtrene viste bare danskunnskaper i brevskrivningen. I den tredje generasjonen er et fullstendig språkskifte til et skandinavisk språk svært sannsynlig.

Videre undersøkte jeg forekomst av kodeveksling i materialet. Jeg bygget på det synet at kodeveksling og lånord danner ytterpunktene på en skala, mens fremmedord befinner seg mellom disse to punktene. For å finne fremmedspråklig materiale som ligger nærmest kodeveksling, var det ikke bare granskingen av gotisk og latinsk skrift som var avgjørende. Overalt så vi at brevskriverne holdt seg til en norm som satte av plass til fremmedspråklig materiale, eksempelvis i adressen, datoen og hilsenene. De samme pre-formulerte, konvensjonaliserte frasene går igjen i brev fra brødrene og foreldrene. Fritt kodevekslete ledd finnes derimot sjelden. I analysen av empirien trakk jeg inn motivasjoner som er godt dokumentert for nåtidig kodeveksling. Eksempelvis fremstår ekskludering som grunn til å kodeveksle i Hoës private tekster.

Det femte forskningsspørsmålet resulterte bare i et delvis tilfredsstillende svar. Dette grunnes i at den granskete empirien bare inneholder ett metaspråklig utsagn om den muntlige språkbruken i Hoës familie. Derfor manglet jeg grunnlaget for å kunne uttale meg i større grad om Hoës syn på språkbruk, diglossi og flerspråklighet. Alt i alt var selve språkbruken i tekstene mer opplysende enn den ene metakommentaren som jeg oppdaget. Derimot fant jeg flere metaspråklige kommentarer av sønnen Gerhard F. Hoë om holdningene hans til tysk og fremkomsten i tyskoplæringen. Samtlige brev som inneholder sønnens metautsagn ligger i NTNUs Spesialsamlinger. Siden jeg ikke kunne se på hvert eneste brev som er bevart, finnes det muligens flere metaspråklige kommentarer i både Statsarkivet i Trondheim og NTNUs Spesialsamlinger. Derfor kan andre kommentarer komme frem i lyset i en fremtidig gransking av arkivmaterialet. Isåfall er det ønskelig med en undersøkelse som setter kommentarene i relasjon til resultatene i denne oppgaven.

Slutning

Når man setter resultatene fra de fem forskningsspørsmålene sammen, oppstår tre ulike tilnærminger til den overordnede problemstillingen. For det første har jeg kommet frem til at undervisning resulterte i både kunnskap og anledning til omfattende skriftlig korrespondanse på flere språk. At undervisning må regnes som en avgjørende faktor, ser vi særlig i den ulike språkbruken blant Hoës barn. Sønnen Gerhard F. Hoë hadde utenlandsopphold i Storbritannia og Tyskland under læretiden for å deretter bli tatt opp i farens internasjonale handelsfirma. Undervisningen bød på mange anledninger til å skrive på både dansk, engelsk og tysk. I hans karriere innenfor internasjonal handel var det nødvendig å kunne uttrykke seg på disse språkene. Derimot etterlot døtrene færre brev og skrev utelukkende på dansk. Dette grunnes i det lavere antallet undervisningstimer i fremmedspråk som førte til begrensede fremmedspråklige evner. I tillegg ble ikke døtrene sendt til utlandet for å få undervisning der, slik at de manglet en passende anledning til å ta i bruk andre språk enn dansk.

For det andre har vi sett hvordan nærhet og distanse kan uttrykkes gjennom språkvalgene. Siden både sønnen, svigersønnen og nevøen tilskrev Hoë på dansk når temaet var privat og krevde større nærhet, går jeg ut ifra at Hoë foretrakk et skandinavisk språk med familien i Trondheim. Vi kan knytte denne erkjennelsen opp mot diskusjonen om språkskiftet i Hoës familie. Det er sannsynlig at Hoë bevarte det tyske språket i kommunikasjonen med familien i Flensburg samtidig som han brukte et skandinavisk språk i hjemmet sitt i Trondheim. Den følgende generasjonen var enten flerspråklig som sønnen, eller enspråklig i et skandinavisk språk slik døtrene sannsynligvis var.

For det tredje gjenspeiles de ulike kunnskapsnivåene i forekomst av kodeveksling i materialet. Fritt kodevekslete avsnitt krevde både omfattende undervisning som går ut over grunnleggende språkkompetanser og en anledning til å skifte mellom språkene. Derfor finnes bare unntaksvis fri kodeveksling i brevene. Ett av de få eksemplene er svigersønnens skifte fra engelsk til dansk da han ønsket å ekskludere myndighetene fra private betroelser. Bortsett fra fritt kodevekslete ledd forekommer fremmedspråklig materiale oftest innenfor fastsatte, sjanger-spesifikke rammer. For å analysere slike tilfeller, trengs en grundig diskusjon av begrepene lånord, fremmedord og kodeveksling. I denne oppgaven tok jeg i bruk en skala med kodeveksling og lånord som ytterpunkter og plasserte det fremmedspråklige materialet i forhold til disse. Skriverens skriftvalg var et første hint i kategoriseringen av materialet, men formen alene avgjorde ikke i hvilken grad brevskriveren anså et ord som integrert i ordforrådet. I stedet for gransket jeg enkelttilfellene i lys av datidige normer for kodeveksling (jf. kapittel 8.2.3).

Resultatene i denne oppgaven stemmer godt overens med dagens forskning innenfor historisk flerspråklighet og språkkontakt i Norge. Tyske handelsmenn som var tilknyttet det hanseatiske kontoret i Bergen har så langt stått i fokus når det gjelder historisk språkkontakt. Derimot har ikke den jevne, men mindre strømmen av slesvigske handelslæringer til Trondheim blitt undersøkt i språkhistorisk forskning. Sammenligner vi de to ulike miljøene, ser vi hvordan den horisontale flerspråkligheten i Bergen førte til at hanseatene oppnådde reseptive språkkunnskaper i dansk og norsk (Nesse, 2017, s. 158). Derimot resulterte den vertikale flerspråkligheten i Trondheim i at Hoë tilpasset seg de skandinaviske språkene og kunne bruke dem aktivt. Ved siden av forskningen på språkkontakt stod den nøye granskingen av kodevekslingen i Hoës brev sentralt i denne oppgaven. Med unntak av arbeidet til Wiggen (2004) har jeg ikke oppdaget andre avhandlinger som har gransket historisk kodeveksling i private tekster fra Norge i utgangen av dansketiden. Derfor håper jeg at den strukturerte undersøkelsen av fenomenet i denne oppgaven er til hjelp i fremtidige forskningsprosjekter.

Videre arbeid

En utfordring jeg møtte i arbeidsprosessen bestod i at brevene til Hoë hverken var digitalisert eller transkribert fra før av. Forskningsprosessen krevde at jeg måtte lære meg den gotiske håndskriften, innhente stikkprøver for å bli kjent med det omfattende arkivet og transkribere funnene møysommelig. På grunn av denne langvarige prosessen er potensialet til Hoës arkiv ikke uttømt med denne masteroppgaven. Om andre nordiskstudenter ønsker å jobbe videre med arkivet, må de regne med å gå gjennom den samme tidskrevende prosessen før de kan sette i gang med analysen og tolking av brevene.

I arbeidet med denne oppgaven valgte jeg enkelte forskningsspørsmål bort som kan tas opp i fremtidige oppgaver. Eksempelvis hadde det vært interessant å ta Hoës handelskorrespondanse inn i betraktningen. De fleste brevene som er bevart stammer riktignok fra handelspartnere som skrev *til* Hoë, mens brevene hans gikk tapt eller befinner seg i utenlandske arkiv. Derimot kan serie «15–Billetter innenbys» brukes med fordel. I denne serien oppbevares et stort antall sedler både til og fra Herman Hoë. Stikkprøvene i denne serien resulterte i funn av billetter på både dansk, engelsk og tysk. Enkelte ganger ble en hel korrespondanse ført på disse sedlene slik at en konversasjon oppstod. Et tema for fremtidig forskning kan derfor være språkbruk blant handelsmenn som var bosatt i Trondheim på 1700- og 1800-tallet. I den hensikt kunne arkivene til familiene Angell, Hornemann og Lorck trekkes inn med fordel. En annen mulighet er å

undersøke språkvalgene til nederlendere og briter som flyttet til Trondheim på 1700- og 1800-tallet. Det ville være verdt å finne ut om språkbruken deres samsvarer med resultatene i denne oppgaven.

Når vi løfter blikket fra Herman Hoë og ser videre enn Trondheimsfjorden, oppdager vi at språkkontakt og flerspråklighet var relevante fenomener over hele landet. Jeg håper derfor at denne oppgaven kan inspirere studenter og forskere til å utvide kunnskapen vår om språkmøter i Norge – enten de foregår i dag eller fant sted for over to hundre år siden.

Vedlegg

A Slektstre

Store deler av dette slektstreet ble direkte hentet fra Bull (1998a, s. 318–320) og Bull (1998a, s. 100–102). Fremstillingen er begrenset til etterkommende av Gerhard Hoë, deres ektefelle, barn og barnebarn.

A. Gerhard Hoë (1704–1770)

∞ Metta Catharina Lorck (1712–1742)

∞ i 1746 med Lucia Feddersen (1724–1764)

B1. Barthold Hoë (1737–1778), sogneprest i Bau utenfor Flensburg.

B2. Josias Hoë (1739–1816), jurist, advokat i Flensburg, senere rentekammerdeputert i København.

∞ i 1769 med Marie Hedvig Hallensen (1749–1800)

B2C1. Peter Hoë (1772–1846), justisråd.

B3. Fedder Hoë (1746 (1741?)–1830), militæroffiser.

∞ i 1781 med Lucia Feddersen (?–1792)

B3C1. Gerhard (?–1792)

B3C2. Sicilie (?)

B3C3. Johann Gerhard (1792–)

B4. Gerhard Hoë (?), prest i Tøstrup i Angeln.

B5. Christian Hoë (1749–1775), kjøpmann i Trondheim.

∞ i 1773 med Anne Margrethe Klinge (?–1775)

B5C1. En hjemmedøpt datter begravet 14 dager gl. 13.07.1773.

B5C2. Gerhard Hoë (1774–død før 1830), militærkaptein.

B6. Herman Hoë (1751–1837), kjøpmann i Trondheim.

∞ i 1788 med Anna Dorothea Brodtkorb (1768–1841)

B6C1. Nicoline Catharine Hoë (1791–1850)

∞ i 1812 med Herman Kristoffer Garmann (1787(6?)–1853), opptatt i firmaet Hoë & co. i 1811.

B6C1D1. Herman Christian Garmann (1814–død samme år)

B6C1D2. Marie Dorthea Garmann (1815–1877)

B6C2. Dorothea Hoë (1793–1858)

∞ i 1815 med Detlev Martens (1782–1822), kjøpmann i Trondheim. Separert 1821.

B6C2D1. Anna Dorothea (Doris) Martens (1815–1902)

B6C3. Frederikke Vilhelmine Hoë (1795–1871)

∞ i 1820 med Kristian Fredrik Møllerop (1783–1861), apoteker i Trondheim.

B6C3D1. Herman Hoë Møllerop (1823–1834)

B6C3D2. Valborg Møllerop (1825–1901)

B6C4. Maren Johanne Hoë (1796–1827)

∞ i 1816 med Nils Gerbrandt Winther Brodtkorb (1792–1865), hennes fetter.

B6C4D1. Herman Hoë Brodtkorb (1821–?)

B6C4D2. Maren Johanna Hoë Brodtkorb (1827–død samme år)

B6C5. Gerhard Fredrik Hoë (1799–1877), opptatt i firmaet Hoë & co. i 1824. Ugift.

B7. Friedrich Wilhelm Hoë (1755–1777), død på St. Croix.

B Tabeller

B.1 Tabell over brev inkludert i korpuset

Familierelasjoner blir angitt i *kursiv* med Herman Hoë som utgangspunkt.

Avsender	Mottaker	Dato	Referanse
Herman Hoë	<i>datter</i> Maren Johanne Brodtkorb	20. april 1818	PA-0280 17.16
		25. januar 1822	PA-0280 17.16
	<i>bror</i> Fedder Hoë	28. juni 1771	PA-0280 16.4
	<i>bror</i> Christian Hoë	5. juni 1774	PA-0280 16.1
	<i>unevnt bror</i>	10. juli 1771	PA-0280 16.4
	<i>svigersønn</i> Detlev Martens	(ukjent dag) februar 1819	PA-0280 16.9
		udatert	PA-0280 16.9
	<i>prinsipal</i> Otto Beyer	udatert	PA-0280 16.1
<i>mor</i> Lucia Feddersen	<i>bror</i> Christian Hoë	16. november 1763	PA-0280 16.4
		20. mars 1764	PA-0280 16.4
		28. april 1764	PA-0280 16.4
<i>far</i> Gerhard Hoë	Herman Hoë	31. mars 1769	PA-0280 16.4
	<i>bror</i> Christian Hoë	20. august 1769	PA-0280 16.4
<i>bror</i> Barthold Hoë	Herman Hoë	2. juni 1777	PA-0280 16.5
		udatert og usignert konvolutt, trolig Barthold Hoës håndskrift	PA-0280 16.4
<i>bror</i> Fedder Hoë	Herman Hoë	13. april 1777	PA-0280 16.5
<i>bror</i> Gerhard Hoë	Herman Hoë	10. februar 1782	PA-0280 16.5.
<i>bror</i> Friedrich Wilhelm Hoë	Herman Hoë	29. august 1768	PA-0280 16.4
		9. mars 1777	PA-0280 16.5
<i>kone</i> Anna Dorothea Hoë	Herman Hoë	21. mai 1810	PA-0280 17.19
<i>datter</i> Maren Johanne Bordtkorb	<i>kone</i> Anna Dorothea Hoë	andre påskedagen 1818	PA-0280 17.16
<i>datter</i> Frederikke Vilhelmine Møllerop	<i>sønn</i> Gerhard Fredrik Hoë	7. november (ukjent år).	PA-0280 16.5

Avsender	Mottaker	Dato	Referanse
<i>datter</i> Dorothea Martens	uspesifisert avis	23. september 1822	PA-0280 16.9
<i>sønn</i> Gerhard Fredrik Hoë	Herman Hoë	2. mars 1814	Gunnerus XA Qv. 677 c-g
		6. april 1815	PA-0280 16.6
		15. april 1815	Gunnerus XA Qv. 677 c-g
		14. juli 1816	PA-0280 16.4
		21. januar 1817	Gunnerus XA Qv. 677 c-g
		15. mai 1817	PA-0280 16.6
		13. juni 1817	Gunnerus XA Qv. 677 c-g
		28. juli 1817	PA-0280 16.6
<i>nevø</i> Gerhard Hoë	Herman Hoë	28. desember 1785	PA-0280 16.5
		31. desember 1787	PA-0280 16.5
		5. april 1805	PA.0280 16.5
<i>svigersønn</i> Nils Gerbrandt Winther Brodtkorb	Herman Hoë	15. august 1814	Gunnerus XA Qv. 677 c-g
<i>unevnt venn</i>	Herman Hoë	5. september 1769	PA-0280 16.4
<i>venn</i> Chr. Ulrichsen	Herman Hoë	22. juni 1777	PA-0280 16.5

Tabell 1: Tabell over brev inkludert i korpuset

B.2 Antall nye borgere etter nasjonalitet i Trondheim i 1700-årene

	Trond- heim	øvr. Norge	Dan- mark	derav fra Flens- burg	Sverige	øvr. utland	ikke opplyst	i alt
1708–1719	65	59	32	3	12	8	14	190
1720–1729	74	72	28	10	7	7	9	197
1730–1739	51	81	17	6	7	18	15	189
1740–1749	89	71	26	8	13	12	17	228
1750–1759	78	77	26	6	12	14	8	215
1760–1769	64	98	23	8	10	10	3	208
1770–1779	61	82	23	9	12	15	17	210
1780–1789	68	88	32	6	15	10	12	225
1790–1799	85	90	28	4	15	7	26	250
1700-årene	635	718	235	60	103	101	120	1912

Tabell 2: Antall nye borgere etter nasjonalitet på 1700-tallet i Trondheim (Wallem, 1932, s. 6–7)

C Transkripsjon av utvalgte tekster

PA-0280 16.4

Dagboka til Herman Hoë

A^o 1764 | den 16 Junius zwischen 10 und 11 Uhr formiddag | Sto^obend verwechselte meine Mutter das Zeitliche mit dem ewigen | die Patentation <Parentation> hielt Herr Pastor Boy am 21te Juny | als an welchem dag sie begraben wurde. |

A^o 1766 den 5 May | reiste ich von Flensburg ab mit |·| H H Wulf | nach Drontheim, abwo wir Gott Lob | A^o 1766 den 11 Juny umb 10 Uhr formittag | anlangte, an welchen Dage ich auch im | Namen des dreyewigen Gottes meinen | Dienst antrat, |·wozu·| in welchen mir | der Höchste, Glück und Gesundheit gnädig- | lich verleihen wolle. |

A^o 1765¹⁰⁶ den 23 Martii Palm Sonntag | erneuerte und bestätigte ich meinen in | der Tauffe mit Gott aufgerichteten Bunde | in Nicolay Kirche, bey Herr Pastor Geerekes | als meinen gewis sehr lieben Beicht Vater ||

A= 1767 den 20 February | gieng ich zum allerersten mahl som | heiligen Abendmahl in Dohm Kirche | a Drontheim gebeichtet bey Herr Bang | beym Abendmahl Herr J Thoede, Herr Angell |

A^o 1767 den 30 August | 'Er- Pharisæer und Zöllner' zum andernmahl zum ooph des herrn | im Beichtstuhl war Herr Angell, | beym Abendmahl Herr Angell Herr Thoede |

A^o 1768 den 7 February | 'Ev om Sædemanden' wieder zum heiligen Abendmahl | gewesen Beichtstuhl Herr Thoede sonst die vorigen |

A^o 1768 den | zum Abendmahl, gebeicht vor H^r Angell beym Abend | mahl Herr Bang, Herr Thoede |

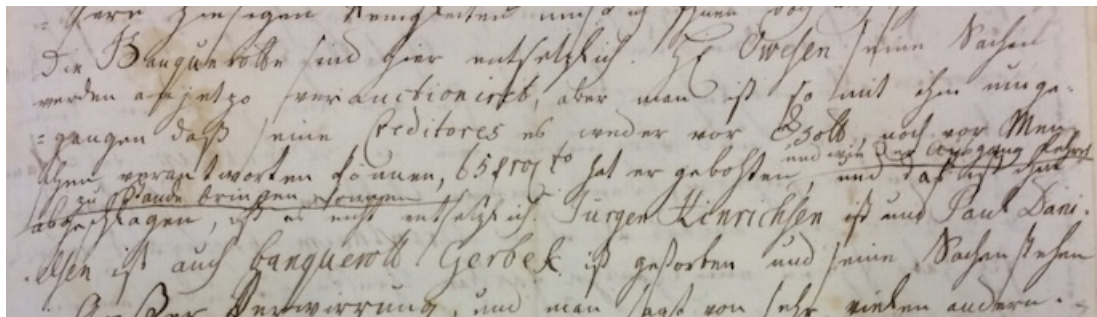
Skiertorsdag A^o 1769 den 23 Martz Gryndonnerstag | zum Abendmahl, beicht vor Herr ||

A^o 1769 den 18 Martz arriverede det förste skiib, ||

¹⁰⁶I dagboka står innlegget fra 1766 foran dette innlegget fra 1765 uten synlig grunn til denne anakronismen.

PA-0280 16.4

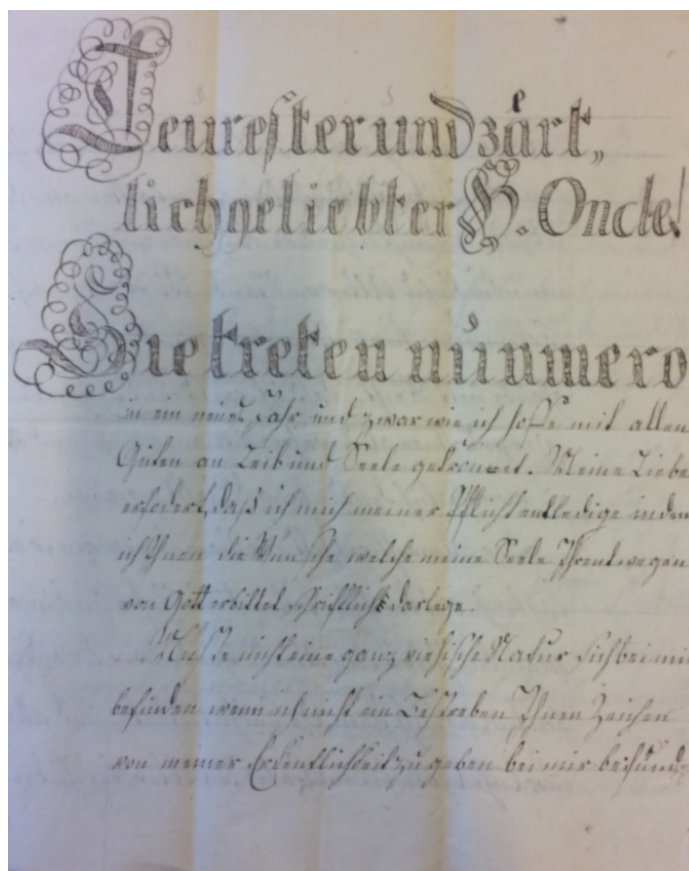
Venn til Herman Hoë, 5. september 1769.

Figur C.1: Skriftpyper i forbindelse med kodeveksling og lånord

PA-0280 16.5

Nevøen Gerhard Hoë til Herman Hoë, 31. desember 1787.

Figur C.2: Frakturbokstaver, hjelpelinjer og svært presis skrift i nevøen Gerhard Hoës rapport på tysk til Herman Hoë.

PA-0280 16.6**Sønnen Gerhard Fredrik Hoë til Herman Hoë, 6. april 1815.**

Jeg kan herved ikke undlade at lade Dem vide det Poetry | som Bonarparte gjorde da han
forlod Elba. | Bonaparte's Adjew to Elba. |

Adieu, lonely Elba! thou eye sore to me! |

Though cold stoney prison firm fix'd in the sea; |

The moss cover'd rocks on thy wave beaten shore! |

Shall echo my inperial footsteps no more! |

I hate thee, thou ill-boding Island of woe! |

With pleasure I leave thee enrapture'd I go! |

Glory calls me from Elba her voice I obey |

And Austerlitz sun shall again cheer the day. |

Thou check to ambition, thou bar to my fame, |

Thou blast to my fortune, thou slur to my name, |

I hate thee, thou rock! by ill fortune I'm driven |

A wieck on thy shore by the mandate of heaven. |

Those fools who could dream I would dwell on thy shore, |

Shall be wak'd from their dreams by their folly once more, |

My hatred to them and to thee I proclaim |

And raise on their ruin my footsteps to fame. |

Jeg maae nu slutte med min oprigtige Hilsen for min Moder

PA-0280 17.16**Herman Hoë til dattera Maren Johanne Brodtkorb, 20. april 1818.**

Kiere Hanna!!

Jeg udsætter til Posten, der ej afgaer | för den 28. April, at tilskrive dig ordentlig, hvormed | da
og vil følge det Brev til din Mand, der frem- | kom 2^{den} dag efter din Afreise fra Gerhard; i
hvilket | Brev nok er indfluttet ogsaa et Brev til dig. |

Bibliografi

- Aronin, L. & Singleton, D. (2012). *Multilingualism*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Auer, P. (1984). *Bilingual conversation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Auer, P. (1998). *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. London: Routledge.
- Baker, C. (2001). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (3. utg.). Clevedon: Multilingual Matters.
- Bax, R. C. (2005). Traces of Johnson in the Language of Fanny Burney. *International Journal of English Studies*, 5(1), 159–181. doi:10.6018/ijes.5.1.47941
- Berg, I. (2013). *Eit seinmellomalderleg skrivemiljø: Nidaros erkesete 1458 – 1537*. Trondheim: NTNU.
- Berg, I. (2017). Business writing in early sixteenth-century Norway. I E.-M. Wagner, B. Beinhoff & B. Outhwaite (Red.), *Merchants of Innovation. The Languages of Traders* (s. 89–107). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Berg, I. (2018). *Språket som vart norsk*. Undervisningsbok. NTNU.
- Bergs, A. (2005). *Social Networks and Historical Sociolinguistics: Studies in Morphosyntactic Variation in the Paston Letters (1421 – 1503)*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Bergs, A. (2012). The Uniformitarian Principle and the Risk of Anachronisms in Language and Social History. I J. M. Hernández-Campoy & J. C. Conde-Silvestre (Red.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics* (s. 80–98). Chichester, UK: Wiley-Blackwell.
- Bjorvand, H. & Lindeman, F. O. (2000). *Våre Arveord. Etymologisk ordbok*. Oslo: Novus.
- Bloomfield, L. (1961). *Language*. New York: Holt, Rinehart og Winston.
- Brochmann, G. & Kjeldstadli, K. (2014). *Innvandringen til Norge: 900 – 2010*. Oslo: Pax.
- Bull, I. (1998a). *De trondhjemske handelshusene på 1700-tallet: Slegt, hushold og forretning*. Trondheim: Historisk Institutt, NTNU.

- Bull, I. (1998b). *Katalog over privatarkiv i Statsarkivet i Trondheim: Privatarkivene nr. 256 – 320*. Trondheim: Statsarkivet i Trondheim.
- Bull, I. (2009). *Herman Hoë*. Norsk biografisk leksikon. Hentet 7. mars 2018, fra https://nbl.snl.no/Herman_Ho%C3%AB
- Coulmas, F. (2013). *Sociolinguistics: the study of speakers' choices*. New York: Cambridge University Press.
- Dansk Fremmedordbog*. (1999). Gyldendal. Hårbøl, Karl, Jørgen Schack og Henning Spang-Hanssen (red.) Hentet 8. oktober 2018, fra <http://denstoredanske.dk/>
- Den danske ordbog. Moderne dansk sprog*. (udatert). Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Hentet 8. januar 2019, fra <https://ordnet.dk/ddo>
- Det Norske Akademis Ordbok*. (2018). Oslo: Det Norske Akademi for Språk og Litteratur og Kunnskapsforlaget. Hentet 11. desember 2018, fra <https://www.naob.no/>
- Deutsches Wörterbuch*. (1854–1961). Grimm, J. & Grimm, W. Leipzig. Hentet 9. oktober 2018, fra http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=DWB
- Duden. Das Herkunftswörterbuch*. (2007). Mannheim: Dudenverlag.
- Edwards, J. R. (1994). *Multilingualism*. London: Routledge.
- Elspaß, S. (2012). The Use of Private Letters and Diaries in Sociolinguistic Investigation. I J. M. Hernández-Campoy & J. C. Conde-Silvestre (Red.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics* (s. 156–169). Chichester, UK: Wiley-Blackwell.
- Ferguson, C. A. (1959). Diglossia. *WORD*, 15(2), 325–340. doi:10.1080/00437956.1959.11659702
- Frandsen, S. B. (2015). The Danish Composite State and the Lost Memory of a Multilingual Culture. I A. Havinga & N. Langer (Red.), *Invisible Languages in the Nineteenth Century* (s. 239–256). Bern: Peter Lang.
- Gardner-Chloros, P. (2009). *Code-Switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giles, H., Bourhis, R. & Taylor, D. M. (1977). Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations. I H. Giles (Red.), *Language, Ethnicity and Intergroup Relations* (s. 307–348). London: Academic Press.
- Giles, H., Taylor, D. M. & Bourhis, R. (1973). Towards a Theory of Interpersonal Accommodation through Language: Some Canadian Data. *Language in Society*, 2(2), 177–192. doi:10.1017/S0047404500000701

- Glück, H. (2002). *Deutsch als Fremdsprache in Europa. Vom Mittelalter bis zur Barockzeit*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Haraldsrud, A. D. (2012). *Dæt læses mæd Æ: en komparativ undersøkelse av norsk og dansk danna talemål 1750 – 1850* (Masteroppgave, Universitet i Oslo, Oslo).
- Haspelmath, M. (2009). Lexical borrowing: Concepts and issues. I M. Haspelmath & U. Tadmor (Red.), *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook* (s. 35–54). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Haugen, O. E. (2013). *Handbok i norrøn filologi* (2. utg.). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.
- Henstra, F. (2008). Social network analysis and the eighteenth-century family network: a case study of the Walpole family. *Transactions of the Philological Society*, 106(1), 29–70. doi:10.1111/j.1467-968X.2007.00193.x
- Hugo, V. (1868). *Han d'islande*. Paris: J. Hetzel. Hentet fra <https://archive.org/details/handislande01hugogoog/page/n8>
- Hårstad, S., Lohndal, T. & Mæhlum, B. (2017). *Innganger til språkvitenskap: Teori, metode og faghistorie*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Jacobsen, H. G. (2018). Store og små bogstaver. Hentet 7. desember 2018, fra <https://www.dansksproghistorie.dk/39>
- Johannessen, K. (2008). *Den glemte skriften: Gotisk håndskrift i Norge* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Johnstone, B. (2000). *Qualitative Methods in Sociolinguistics*. New York: Oxford University Press.
- Koch, P. & Oesterreicher, W. (1994). Schriftlichkeit und Sprache. I H. Günther & O. Ludwig (Red.), *Schrift und Schriftlichkeit. Writing and Its Use. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung. An Interdisciplinary Handbook of International Research* (s. 587–604). Berlin: Walter de Gruyter.
- Labov, W. (1994). *Principle of Linguistic Change: Internal Factors*. Oxford: Blackwell.
- Langer, N. (2011). Historical sociolinguistics in nineteenth-century Schleswig-Holstein. *German Life and Letters*, 64(2), 169–187. doi:10.1111/j.1468-0483.2010.01528.x
- Langer, N. & Langhanke, R. (2013). How to Deal with Non-Dominant Languages: Metalinguistic Discourses on Low German in the Nineteenth Century. *Linguistik Online*, 58(1), 77–97. doi:10.13092/LO.58.240

- Mansour, G. (1993). *Multilingualism and Nation Building*. Clevedon, UK: Multilingualism Matters.
- Meyers Fremmedordbog. Historisk Fremmedordbog*. (1924). København: J.P.F.D. Dahl og F.V. Dahl. Hentet 12. mai 2018, fra <https://meyersfremmedordbog.dk/>
- Meyers Konversationslexikon*. (1885–1892). Leipzig: Verlag des Bibliographischen Instituts. Hentet 11. desember 2018, fra <http://www.retrobibliothek.de/retrobib/stoeborn.html?werkid=100149>
- Montgomery, M. (1997). A Tale of Two Georges: The Language of Irish Indian Traders in Colonial North America. I J. L. Kallen (Red.), *Focus on Ireland* (s. 227–254). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Moreton, E. (2016). ‘I never could forget my darling mother’: the language of recollection in a corpus of female Irish emigrant correspondence. *The History of the Family*, 21(3), 315–336. doi:10.1080/1081602X.2016.1155469
- Morning Post*. (1815, 15. mars). London. Hentet 11. desember 2018, fra <https://newspaperarchive.com/london-morning-post-mar-15-1815-p-3/>
- Muysken, P. (2000). *Bilingual speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myers-Scotton, C. (1992). Comparing Code-Switching and Borrowing. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 13, 19–39. doi:10.1080/01434632.1992.9994481
- Myers-Scotton, C. (1997). Code-switching. I F. Coulmas (Red.), *The Handbook of Sociolinguistics* (s. 217–237). Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Myers-Scotton, C. (2006). *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Mæhlum, B. (2005). Sociolinguistic structures chronologically III: Norwegian: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages. I O. Bandle, K. Braunmüller, E. H. Jahr, A. Karker, H.-P. Naumann & U. Telemann (Red.), *The Nordic Languages* (Bd. 2, s. 1907–1922). Berlin: Walter de Gruyter.
- Nes, O. (2005). The development of Norwegian local dialects and Dano-Norwegian: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages. I O. Bandle, K. Braunmüller, E. H. Jahr, A. Karker, H.-P. Naumann & U. Telemann (Red.), *The Nordic Languages* (Bd. 2, s. 1291–1301). Berlin: Walter de Gruyter.

- Nesse, A. (2007). 1750–1850: The disappearance of German from Bergen, Norway. I S. Elspaß, N. Langer, J. Scharloth & W. Vandenbussche (Red.), *Germanic language histories 'from below' (1700 – 2000)* (s. 423–436). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Nesse, A. (2011). “Norskheter i språket hos...” - Et eksempel på minimalistisk språkhistorie-skriving? I H. Sandøy & E. H. Jahr (Red.), *Norsk språkhistorie i eldre nynorsk tid (1525 – 1814)* (s. 32–47). Oslo: Novus.
- Nesse, A. (2017). Language choice in forming an identity: linguistic innovations by German traders in Bergen. I E.-M. Wagner, B. Beinhoff & B. Outhwaite (Red.), *Merchants of Innovation. The Languages of Traders* (s. 158–178). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Nevalainen, T. (2011). Historical Sociolinguistics. I R. Wodak, B. Johnstone & P. Kerswill (Red.), *The SAGE Handbook of Sociolinguistics* (s. 279–295). London: SAGE Publications.
- Nevalainen, T. & Raumolin-Brunberg, H. (2012). Historical Sociolinguistics: Origins, Motivations, and Paradigms. I J. M. Hernández-Campoy & J. C. Conde-Silvestre (Red.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics* (s. 22–40). Chichester, UK: Wiley-Blackwell.
- Norde, M. (2012). On the origin(s) of the possessor doubling construction in Norwegian. I H. van der Liet & M. Norde (Red.), *Language for its own sake. Essays on Language and Literature offered to Herry Perridon.* (s. 327–358). Amsterdam: Scandinavisch instituut, Universiteit Amsterdam.
- Nurmi, A. & Pahta, P. (2004). Social stratification and patterns of code-switching in Early English letters. *Multilingua*, 23, 417–456. doi:10.1515/mult.2004.23.4.417
- Nurmi, A. & Pahta, P. (2010). Preacher, scholar, brother, friend: Social roles and code-switching in the writings of Thomas Twining. I P. Pahta, M. Nevala, A. Nurmi & M. Palander-Collin (Red.), *Social Roles and Language Practices in Late Modern English* (s. 135–162). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Nurmi, A. & Pahta, P. (2012). Multilingual Practices in Women’s English Correspondence 1400 – 1800. I M. Sebba, S. Mahootian & C. Jonsson (Red.), *Language Mixing and Code-Switching in Writing. Approaches to Mixed-Language Written Discourse* (s. 44–67). New York: Routledge.
- Oksaar, E. (1999). Social networks, communicative acts and the multilingual individual. Methodological issues in the field of language change. I E. H. Jahr (Red.), *Language Change. Advances in Historical Sociolinguistics* (s. 3–20). Berlin: De Gruyter Mouton.

- Ordbog over det danske Sprog. Historisk ordbog 1700 – 1950.* (udatert). Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Hentet 10. desember 2018, fra <https://ordnet.dk/ods>
- Pahta, P. & Nurmi, A. (2007). 'What we do *cón amore*': structures of code-switching in eighteenth-century personal letters. I J. Pérez-Guerra, D. González-Álvarez, J. L. Bueno-Alonso & E. Rama-Martínez (Red.), *Of Varying Language and Opposing Creed. New insights into Late Modern English* (s. 401–420). Linguistic insights. Studies in Language and Communication. Bern: Peter Lang.
- Pahta, P. & Nurmi, A. (2009). Negotiating interpersonal identities in writing: Code-switching practices in Charles Burney's correspondence. I A. Nurmi, M. Nevala & M. Palander-Collin (Red.), *The Language of Daily Life in England (1400 – 1800)* (s. 27–52). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Pedersen, I. L. (2005). Den Nationale Fortrængning. Flersprogetheden i Danske Købstæder fra 1500 til 1800 i et Sprogsociologisk Perspektiv. I G. Alhaug, E. Mørck & A.-K. Pedersen (Red.), *Mot rikare mål å trå. Festskrift til Tove Bull* (s. 254–267). Oslo: Novus.
- Romaine, S. (1988). Historical Sociolinguistics: Problems of Methodology: An International Handbook of the Science of Language and Society. I U. Ammon, N. Dittmar & K. J. Mattheier (Red.), *Sociolinguistics* (Bd. 2, s. 1452–1468). Berlin: Walter de Gruyter.
- Romaine, S. (1989). *Bilingualism*. Oxford: Blackwell.
- Rørdam, H. F. (1877–1880). Fem Præstebioграфier. 4. Peter Henrik Kold. I H. F. Rørdam (Red.), *Kirkehistoriske Samlinger* (s. 621–673). Tredie Række. Bd. 2. Kjøbenhavn: Selskabet for Danmarks Kirkehistorie.
- Sandøy, H. (2000). *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning og Cappelen Damm akademisk.
- Sandøy, H. (2018). Idéhistoria om norsk språk. I T. Bull (Red.), *Norsk Språkhistorie. Ideologi* (s. 149–244). Oslo: Novus.
- Schendl, H. (2012a). Literacy, Multilingualism and Code-switching in Early English Written Texts. I M. Sebba, S. Mahootian & C. Jonsson (Red.), *Language Mixing and Code-switching in Writing. Approaches to Mixed-Language Written Discourse* (s. 27–43). New York: Routledge.
- Schendl, H. (2012b). Multilingualism, Code-switching, and Language Contact in Historical Sociolinguistics. I J. M. Hernández-Campoy & J. C. Conde-Silvestre (Red.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics* (s. 520–533). Chichester, UK: Wiley-Blackwell.

- Schendl, H. & Wright, L. (2011). Code-Switching in early English: Historical background and methodological and theoretical issues. I H. Schendl & L. Wright (Red.), *Code-Switching in Early English* (s. 15–46). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Schmidt, O. (1959). Fra Trondhjems gamle handelspatrisiats historie. Otto Bejer. I *Trondhjemske samlinger* (s. 187–218). Trondheim: Trondhjems historiske forening.
- Schmidt, O. & Støren, W. K. (1956). *Trondhjems Borgerlige Realskole 1783 – 1956*. Trondheim: Trondhjems Borgerlige Realskolens Direksjon.
- Schneider, E. W. (2002). Investigating Variation and Change in Written Documents. I J. Chambers, P. Trudgill & N. Schilling-Estes (Red.), *The Handbook of Language Variation and Change* (s. 67–96). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Scott, A. K. (2014). *The Genitiv Case in Dutch and German: A Study of Morphosyntactic Change in Codified Languages*. Leiden: Brill.
- Sebba, M. (2012). Researching and Theorising Multilingual Texts. I M. Sebba, S. Mahootian & C. Jonsson (Red.), *Language Mixing and Code-Switching in Writing. Approaches to Mixed-Language Written Discourse* (s. 1–26). New York: Routledge.
- Sebba, M. (2013). Multilingualism in written discourse: An approach to the analysis of multilingual texts. *International Journal of Bilingualism*, 17(1), 97–118. doi:10.1177/1367006912438301
- Sevic, R. B. (1999). Early Collections of Private Documents: The Missing Link in the Diachronic Corpora. I C. Beedham (Red.), *Langue and Parole in Synchronic and Diachronic Perspective. Selected Proceedings of the XXXIst Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, St Andrews 1998* (s. 337–347). Amsterdam: Pergamon.
- Sogner, B. (1962). Kjøpstad og stiftsstad: 1537 – 1807. I G. A. Blom, R. Danielsen, K. Mykland & B. Sogner (Red.), *Trondheim bys historie*. Trondheim: I kommisjon hos F. Bruns bokhandels forlag.
- Sogner, S. (2003). I kongenens tid 900 – 1814. I K. Kjeldstadli (Red.), *Norsk innvandringshistorie* (Bd. 1). Oslo: Pax.
- Statistisk Sentralbyrå. (1980). *Norges første folketelling 1769*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Stjernholm, K. (2014). Oslos sosiolingvistiske utvikling, eller en typologisk framstilling av utviklinga i oslomål. *Maal og Minne*, 2, 56–91. Hentet fra <http://ojs.novus.no/index.php/MOM/index>

- Tieken-Boon van Ostade, I. (2000). Social Network Analysis and the History of English. *European Journal of English Studies*, 4(3), 211–216. doi:10.1076/1382-5577(200012)4:3;1-S;FT211
- Tieken-Boon van Ostade, I. (2009). Language and social networks. I I. Tieken-Boon van Ostade (Red.), *An Introduction to Late Modern English* (s. 100–118). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Torp, A. (1988). Garpegenitiv. *Språknytt*, 4. Hentet fra <https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Publikasjoner/Spraaknytt/>
- Torp, A. & Vikør, L. S. (2003). *Hovuddrag i norsk språkhistorie* (3. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Tretvik, A. M. & Haarstad, K. (2000). *Gotisk skrift: Lærebok med tekster fra 1485 til 1875* (2. utg.). Trondheim: Tapir.
- Vikør, L. (2010). Language purism in the Nordic countries. *International Journal of the Sociology of Language*, 2010(204), 9–30. doi:10.1515/IJSL.2010.028
- Wallem, F. B. (1932). Trondhjems borgerskap i 1700-aarene. I. Nationalitetsforhold. I S. Schmidt-Nielsen (Red.), *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Forhandlinger* (s. 5–8). Trondheim: F. Bruns Bokhandel.
- Wiggen, G. (2004). *Språkkulturen i Christianias beaumonde: opplysninger om språk og språkbuk ca 1790 – 1830 i Conradine Dunkers brev til Christopher Hansteen*. Skrifter (Det Kongelige norske videnskabers selskab: trykt utg.) Trondheim: Tapir.
- Winge, V. (1991). Dansk og tysk i 1700-tallet. I O. Feldbæk (Red.), *Dansk identitetshistorie 1 - Fædreland og Modersmål 1536 – 1789* (s. 89–110). København: C.A. Reitzels Forlag.
- Winge, V. (1992). *Dänische Deutsche – deutsche Dänen: Geschichte der deutschen Sprache in Dänemark 1300 – 1800 mit einem Ausblick auf das 19. Jahrhundert*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Wolbersen, H. (2015). The Decline of the South Jutish in *Angeln*: A Historical Case of Transformation into the Modern Age around 1800. I A. Havinga & N. Langer (Red.), *Invisible Languages in the Nineteenth Century* (s. 149–172). Oxford: Peter Lang.

Sammendrag

I denne oppgaven gransker jeg flerspråklighet og språkkontakt på 1700- og 1800-tallet i Trondheim. Grunnlaget til denne undersøkelsen er private tekster av den slesvigske innvandreren Herman Hoë og familien hans. Empirien blir analysert med hensyn til bruk av gotisk og latinsk skrift, Hoës forhold til diglossiske samfunn, språkskiftet hans over tid og forekomst av kodeveksling i materialet. Det overordnede målet er å forklare språkbruken til Hoës private nettverk. Brevene som jeg gransket er skrevne på dansk, engelsk og tysk. Dansk og høytysk var knyttet til henholdsvis familien i Norge og Slesvig, mens engelsk ble brukt i forbindelse med fremmedspråkopplæring. Familiemedlemmene valgte til enhver tid de høye varietetene dansk og høytysk fremfor et dialektpreget skriftmål. I korrespondansen med familien i Trondheim knyttes dansk opp mot nærhet. Derfor argumenterer jeg for at Hoë skiftet til et skandinavisk språk i løpet av livet sitt. Kodeveksling forekommer enten i form av fritt kodevekslete ledd, eller som preformulerte, konvensjonaliserte fraser. Hvilken form dominerer beror i stor grad på skriverens opplæring i fremmedspråk og undervisningsopphold i utlandet.

Abstract

In this thesis, I analyse multilingualism and language contact in the eighteenth and nineteenth century in Trondheim, Norway. The data is drawn from private texts written by the Schleswigian immigrant Herman Hoë and his family. The material is examined with regard to the use of gothic and latin script, Hoës relation to diglossic societies, his language shift over time and instances of codeswitching. The main aim of this thesis is to explain the language use of Hoës private network. The letters I analysed were written in Danish, English and German. Danish and High-German are associated with the families in Norway and Schleswig respectively, while English is used in the context of second-language acquisition. All family members write letters in the high varieties Danish and High-German instead of in a local dialect. In the correspondence with the family in Trondheim, the Danish language is closely tied to solidarity. Therefore, I argue that Hoë shifted from German to a Scandinavian language in the course of his life. Codeswitching appears either in the form of freely codeswitched clauses or as pre-formulated, conventionalised chunks. Which form dominates depends on the acquired second-language skills and opportunities to study abroad.

